

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Stanislav Linhart

Cech soukeníků a tkalců v Soběslavi

Guild of drapers and weavers in the town of Soběslav

Tábor 2009

vedoucí práce: doc. PhDr. Ivana Ebelová

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Ivaně Ebelové, vedoucí této bakalářské práce, za cenné rady a konzultace.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

V Táboře dne 15. července 2009

Anotace

Cílem bakalářské práce, jejímž tématem je cech soukeníků a tkalců ve městě Soběslavi, je podniknout na základě příslušných cechovních pramenů (jde zejména o cechovní statuta, cechovní knihy a spisový materiál) sondu do života těchto dvou cechů a přiblížit jejich organizaci a správu. Pozornost je však také věnována obecné problematice, to znamená stavu dosaženého poznání v cechovníctví, otázkám spojených se vznikem, vývojem a zánikem cechovního systému v našich zemích a v neposlední řadě také charakteru soukenického a tkalcovského řemesla.

Annotation

The aim of my Bachelor work is the guild of drapers and weavers in the town of Soběslav. I take a probing look into the lives of these two guilds on the basis of appropriate and historical guild sources and their approach to organization and administration (especially concerning guild status, guild books and terminology material).

Attention is also paid to common situations and dilemmas. That means the acquiring of knowledge within the guilds dilemmas, questions connected with its origins, their development and finally the abolishment of the guild system in our country. I especially delve into the range of the guild's character and the weaving craft.

Klíčová slova

cech, cechovníctví, řemesla, soukenictví, tkalcovství, soukenický cech, tkalcovský cech, písemné prameny, cechovní statuta, cechovní knihy

Key words

guild, guild system, crafts, drapery, waeving, guild of drapers, guild of weavers, written sources, guild statutes, guild books

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Stav bádání.....	9
2.1 Pohled na cechy v průběhu staletí.....	9
2.2 Stav bádání.....	12
2.2.1 Textilní řemesla	14
3. Přehled dějin cechů.....	19
3.1 Obecné předpoklady vzniku cechů.....	19
3.2 První cechy	21
3.3 Cechy od husitské revoluce do roku 1618.....	27
3.4 Cechy od třicetileté války až do jejich zrušení	34
4. Soukenictví a tkalcovství, hmotná kultura.....	41
4.1 Soukenictví	41
4.2 Tkalcovství.....	46
5. Cech soukeníků a tkalců v Soběslavi ve světle cechovních pramenů	48
5.1 Soukeníci	48
5.1.1 Cechovní statuta.....	48
5.1.2 Generální cechovní artikule.....	55
5.1.3 Cechovní knihy	57
5.1.4 Ostatní prameny	61
5.2 Tkalci	76
5.1.1 Cechovní statuta.....	76
5.1.2 Cechovní knihy	79
5.1.3 Ostatní prameny	80
6. Závěr	86
Prameny a literatura.....	88

Seznam zkratek

AČ – Archivní časopis

AUC – Acta Universitatis Carolinae

ČČH (ČsČH) – Český (Československý) časopis historický

ČMM – Časopis matice moravské

ČSPS – Časopis společnosti přátel starožitností

DH – Dissertationes historicae

HD – Hospodářské dějiny

JSH – Jihočeský sborník historický

MVGDB – Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen

PA – Památky archeologické

PHS – Právněhistorické studie

PSH – Pražský sborník historický

SH – Sborník historický

SISb – Slezský sborník

SMM – Sborník matice moravské

SPDP – Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy

TA – Tábořský archiv

1. Úvod

Prizpůsobování přírody, různých materiálů a předmětů svému obrazu provází člověka celým jeho životem. Provází také lidstvo celým jeho věkem a dá se říci, že právě tato činnost je jednou z okolností, která vtiskla člověku jeho lidství. Zušlechťování a proměňování rozličných materiálů pro potřeby člověka, tedy řemeslná výroba, má velmi dlouhou a bohatou historii, která sahá až někde k pravěkým výrobcům. Jeden z podstatných a důležitých předělů v dějinách řemeslné výroby se však odehrál ve vrcholném středověku a je spojen se vznikem řemeslných organizací nazývaných cechy.

Cechovní organizace byly po staletí neodmyslitelně spojeny s existencí a vývojem měst a aktivně se podílely jak na jejich ekonomickém, tak i ostatním životě. Mnohdy také byly jeho hlavními hybateli. Přesto je studium cechovních korporací badatelsky poněkud podceňované a neprávem opomíjené.

Tím je také naznačen hlavní motiv výběru tématu této práce – Cech soukeníků a tkalců v Soběslavi, to znamená připomenout poněkud neprávem přehlíženou oblast našich dějin. Celá práce se ovšem nevěnuje výhradně zmíněným dvěma cechům. Poměrně široká pozornost je věnována také obecným otázkám, bez kterých by nebylo možné pochopit dílčí problematiku. Obecné otázky jsou rozděleny do tří částí. První část stručně nastiňuje pohled současníků cechů a různých badatelů či historických škol na cechovní organizace tak, jak se vyvíjely v průběhu doby. Následuje přehled základní literatury související s tématem cechovnictví či řemeslné výroby. Druhá část má za úkol přiblížit problematiku vzniku cechovních korporací na našem území a představit obecný přehled jejich dějin až do zrušení cechů v roce 1859. Konečně úkolem třetí části je představit techniku a způsob výroby soukenického a tkalcovského řemesla.

Těžiště práce pak leží v její druhé polovině. Jejím cílem je přiblížit život, správu a organizaci cechu soukeníků a tkalců, které působily v rámci jihočeského města Soběslavi, a to na základě dochovaných písemných pramenů vzešlých z činnosti či v souvislosti s činností těchto cechů. Ve dvou podkapitolách věnovaných samostatně soběslavským soukeníkům a tkalcům jsou představeny příslušné prameny vypovídající o naznačených otázkách. Tyto cechovní prameny jsou rozděleny do jednotlivých skupin podle jejich významu na cechovní statuta, cechovní knihy a ostatní prameny a tvoří jednotlivé části zmíněných podkapitol. Pro lepší názornost je zařazeno množství autentických citací, při nichž byla použita metoda transkripce.

Pokud jde o jazykovou stránku použitých pramenů, až do poloviny 18. století převažovala čeština, posléze přibylo německy psaných textů. Ovšem i tehdy si čeština udržela svou váhu, zvláště u písemností, které vznikaly tzv. zdola.

Časové vymezení práce se pohybuje mezi lety 1438–1859 (1860). Na jedné straně je dáno nejstarší dochovanou písemností související se zmiňovanými soběslavskými cechy, na druhé rokem zániku cechovních korporací. Předbělohorské prameny jsou však dochovány v relativně malém množství, pramenná základna proto leží spíše v mladším období.

Většina příslušných dokumentů je součástí Archivu města Soběslavi, který je uložen ve Státním okresním archivu v Táboře. Část pramenů souvisejících se soběslavskými cechy však také skrývají depozitáře Státního oblastního archivu v Třeboni, odkud byla Soběslav jako poddanské město spravována. To samé se ovšem nedá říci o fondech Národního archivu (Česká dvorská kancelář, Stará manipulace, Nová manipulace), kde ani soběslavští soukeníci ani tkalci nefiguruji.

2. Stav bádání

2.1 Pohled na cechy v průběhu staletí

Cechovní korporace byly vnímány jak svými současníky, tak později různými badateli velice rozdílně. Soudy a názory o ceších se proto pohybují na obou pólech pomyslné stupnice, přičemž většinou převažovaly názory k cechům spíše kritické. Zdálo se totiž, jakoby v sobě cechy nesly něco protichůdného. Byly po staletí vnímány jako ztělesnění solidarity, pospolitosti a jako nositelé tradic a pořádku. Zároveň ale také jako protiklady pokroku a moderního myšlení. Toto vše se pak projevilo v otázkách, jak cechovní systém vlastně posuzovat a ve snahách na tyto otázky adekvátně odpovědět.¹

První cechovní teorie byly rozvíjeny v 17. a 18. století v souvislosti s merkantilismem. Cechy se z úhlu tohoto myšlení jevily jako obskurní a přežitě instituce, které stály v cestě svobodě individua, rozvoje konkurence a tím i tržní síle a svým lpěním na přežitých privilegiích bránily prosperitě. Zvláště převládal názor, že cechy brzdí technický pokrok.² Do protikladu se začaly stavět pojmy korporativní (cechovní)-liberální a tradiční-moderní. Tak bylo na dlouhou dobu nastoleno cechovně kritické myšlení.³

Cechovně kritické myšlení a zvláště vnímání cechů jako přežitých forem minulosti našlo také specifický výraz v pracích sociálních vědců 19. a začátku 20. století, kteří se zabývali historickým vznikem moderního kapitalismu. Pro všechny tyto badatele byly cechy překážkou rozvoje kapitalismu. Na druhé straně však oceňovali stabilitu, kterou cech poskytoval. Tento prvek vystupoval zvláště do popředí při hledání alternativ k třídně rozdělené industriální společnosti.⁴

Přibližně ve stejné době se rozšířil nový vývojově historický pohled v uvažování o ceších, totiž teorie „úpadku“ cechovníctví v raném novověku. Za znak úpadku byly pokládány stále hutnější cechovní řády, uzavírání cechů, zesílení cechovního tlaku, množství konfliktů v ceších i mezi cechy, pronásledování fušerů, znesnadnění přístupu k mistrovství, lpění na přežitých zvycích atd. Středověk pak sloužil jako obraz původního ideálu rovnosti a solidarity. Nakonec se tento myšlenkový vzor vzestupu, rozkvětu a úpadku nebo zkostnatění, zatuhnutí cechů vžil a byl tak připraven další teoretický rámec, který podstatně ovlivnil další bádání ve 20. století.⁵ V této souvislosti je třeba souhlasit s Jaroslavem Čechurou, že „některé rysy, jež se modernímu člověku jeví jako retardující (například tovaryši a jejich sňatky s vdovami, cechovní reglementace), jsou v literatuře (zejména starší) až příliš akcentovány“.⁶

Je také nutno připomenout, že cechovní bádání stálo dlouho na jakémisi pomyslném okraji zájmu. Nevešlo se do schématu „velkých“ dějin, jak je vytyčilo pozitivistické dějepisectví a jejichž náplní byly hlavně dějiny politické, zvláště pak dějiny institucí. Za základ myšlení o dějinách byla přijata víra v univerzální lidský vývoj, který jaksi zákonitě směřuje k pokroku.⁷ Na druhé straně spatřovali někteří badatelé v ceších romantické relikty minulosti, zašlou slávu středověkého korporativního života a měšťanské společnosti.⁸

Marxistická věda, která byla vlastně návratem k původnímu konceptu pokroku evropské moderny, a která si chtěla klást nové otázky, charakterizovala raný novověk jako úpadek feudalismu, který byl zvláště po roce 1648 už jakýmsi krokem zpět. Tento model byl také přenesen na cechy. Ve středověku mělo cechovníctví ukazovat progresivní profil a dosáhnout v raně měšťanské revoluci svého vrcholu. Na to cechovníctví zkostnatělo, stalo se reakčním a obrátilo se proti všemu novému a podnětnému, to znamená proti rozvoji hospodářství, proti rozvoji ve výrobě. Platil totiž (a nejen v tomto období) předpoklad, že lidé sledují pouze svůj užitek, jednají tím v zásadě ekonomicky a „moderní“ hospodářství se tak stávalo jakýmsi přirozeným vrcholem dějin.⁹ To však může být iluze. Svůj užitek mohli lidé spatřovat úplně v něčem jiném a svou společnost, své vztahy mohli budovat úplně jinak.¹⁰ Autoři sice ukazovali na mnoha příkladech vysokou technickou a uměleckou úroveň cechovních řemesel, neopustili však výše naznačený myšlenkový rámec. Samotným cechům a cechovníctví však byla věnována jen malá pozornost.¹¹

Teprve v posledních desetiletích opět stoupl zájem o dějiny cechů jako takových, i když tento zájem nelze přeceňovat. Jsou častěji využívány jiné než normativní prameny (a ty je třeba opět nově studovat) jako například aktový materiál, různé autobiografie mistrů, dopisy atd. Ukazují se nové otázky, které nabízejí alternativy k tradičním strukturám myšlení o cechovních korporacích, a které vycházejí z překonání dělení na cechy a ostatní společnost, na korporativní a liberální, na řemeslo a kapitalismus.¹² Pomalu se tedy opouští představa cechů jako něčeho zpátečnického. Vždyť si nelze nevsimnout, že cechy byly opravdu zrušeny až po polovině 19. století. Jaroslav Čechura k tomu napsal: „To samo o sobě naznačuje, že jejich existence nebyla překážkou městského hospodářského života, a to navzdory tomu, že cechovní normy v čase neustále nabývaly na obsažnosti, takže příslušné dokumenty z pozdní doby existence cechů představují vskutku detailní regulaci a reglementaci jejich každodenního fungování.“¹³ Cechy se tak přestávají jevit jako všeobjímající, strnulé instituce naprosto ovládající své členy, ale jako rozmanitá, mnohotvará, možná i trochu rozporuplná, ale vesměs dynamická prostředí sociálních vztahů. Není jistě potřeba připomínat, že takové bádání je teprve na svém počátku.

-
- 1) Velmi zajímavou studii věnovanou tradičním pohledům na cechy, potřebám jejich překonávání a zejména potřebám nových badatelských otázek napsal Ehmer, Josef, Traditionelles Denken und neue Fragestellungen zur Geschichte von Handwerk und Zunft, in: Lenger, Friedrich (Hg.), Handwerk, Hausindustrie und die historische Schule der Nationalökonomie, Bielefeld 1998, str. 19–76. Tato práce nahlíží především vývoj v německých oblastech, ovšem s přihlédnutím na celou západní Evropu. Ehmrovy postřehy a závěry pak můžeme vzhledem k podobným středoevropským myšlenkovým proudům použít i pro naše prostředí. To platí zejména o zavedených stereotypech historického myšlení a o potřebě jejich postupného překonávání novými badatelskými postupy. Podobným tématem se zabývá i Haupt, Heinz-Gergard, Neue Wege zur Geschichte der Zünfte in Europa, in: Haupt, Heinz-Gerhard (Hg.), Das Ende der Zünfte. Ein europäische Vergleich, Göttingen 2002, str. 9–37.
 - 2) Názory rakouských merkantilistů na cechovnictví přináší Urfus, Valentin, K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům, PHS IV, 1960, str. 39–65, zde str. 41–56.
 - 3) Srov. Ehmer, J., Traditionelles Denken, str. 25.
 - 4) Srov. tamtéž, str. 21–22.
 - 5) Srov. tamtéž, str. 25–26.
 - 6) Čechura, Jaroslav, České země v letech 1526–1583. První Habsburkové na českém trůně 1, Praha 2008, str. 228.
 - 7) Zajímavé postřehy k vývoji historického myšlení podal Třeštík, Dušan, Češi a dějiny v postmoderním očistci, Praha 2005, zde str. 100–119.
 - 8) Zde mám na mysli zejména Zikmunda Wintra, jehož rozsáhlé dílo je citováno níže.
 - 9) Srov. Ehmer, J., Traditionelles Denken, str.30.
 - 10) Srov. Třeštík, D., Češi a dějiny, str. 113.
 - 11) V této souvislosti je možné zmínit Josefa Janáčka, jehož práce o dějinách řemesel (citované níže) právem patří k základním pomůckám ke studiu cechovnictví, ulpěly však vlivem doby v naznačených myšlenkových proudech.
 - 12) Obšírněji o nových pohledech na cechovnictví Ehmer, J., Traditionelles Denken, zejména str. 35–55.
 - 13) Čechura, J., České země, str. 229.

2.2 Stav bádání

I když se dějinami cechovních korporací zabývala a zabývá celá řada badatelů, historiků a archivářů, nemůžeme bohužel říci, že je toto téma adekvátním nebo dokonce vyčerpávajícím způsobem zpracováno. Spíše naopak. Odhlédneme-li například od prací staršího data, které se nadto věnují spíše staršímu období, chybí ucelené, monografické zpracování dějin cechů či cechovnictví na našem území. Více autorů také badatelsky přitahují samotná řemesla a řemeslná výroba a její vývoj než organizace, které si řemeslníci vytvářeli. Práce autorů, kteří se těmito tématům věnovali nebo věnují, lze v zásadě rozdělit do několika skupin.¹

Za prvé to jsou práce mapující historii cechovnictví a řemeslné výroby z obecného hlediska. Není jich bohužel mnoho, jsou vesměs staršího data a omezují většinou svůj zájem na dobu před třicetiletou válkou. Již za klasika v oblasti cechovních a řemeslných studií je považován svými objemnými pracemi **Zikmund Winter**.² Jeho dílo je svým rozsahem úctyhodné, ač dnes již z části překonané, přesto si stále drží svůj význam.³ Povětšinou obecný vývoj dějin řemesel mapují práce staršího data **Františka Melichara**, **Václava Hudečka** a **Václava Ševčíka**.⁴ Ještě v meziválečné době se cechovnictvím a řemesly zabýval a kritickou revizi starších výkladů o vzniku cechů přinesl **Bedřich Mendl**.⁵ Základem pro studium řemesel a cechovnictví se staly práce **Josefa Janáčka** z počátku šedesátých let 20. století.⁶ Josef Janáček se pokusil jako první o souhrnné zachycení vývoje řemeslné výroby v období feudalismu. Největší důraz však kladl na otázky řemeslné výroby v raném novověku.

Větší množství prací se pak věnuje poněkud užší problematice, např. jednomu cechu, cechovnímu řemeslu či skupině cechů nebo určitému mezníku, významné události nebo jevu v dějinách cechovnictví a řemeslné výroby. Zrušením cechů v roce 1547 se zabývali **Zdeňka Karlová**⁷ a **Josef Janáček**,⁸ který kromě toho ještě věnoval pozornost soukenictví a pivovarnictví.⁹ Předhusitskému soukenictví se také věnoval **František Graus**.¹⁰ **Václav Husa**¹¹ pak českému plátenictví raného novověku. **Josef Šmída**¹² se ve svých kratších pracích dotknul problému nákladnictví a důležitosti privilegií pro hospodářský vývoj. Vztahem Karla IV. k cechům se zabývá práce **Jaroslava Mezníka**.¹³ Do této kategorie také můžeme zařadit práci **Valentina Urfuse**¹⁴ a **Aloise Míky**.¹⁵ Valentin Urfus se věnoval cechovní politice na pozadí rakouského merkantilismu, zatímco práce Aloise Míky mapuje řemesla v českých městech na základě Tereziánského katastru. Z nejnovějších jsou to pak práce **Ivany Ebelové**,¹⁶ která se věnuje hlavně stavebním řemeslům nebo **Zdeňka Martínka**, který ve třetím svazku Etnografického atlasu zmapoval na základě Tereziánského katastru a

manufakturních a produkčních tabel řemeslnou, domácí a manufakturní výrobu na území Čech v letech 1752–1756.¹⁷ Jako jeden z mála také obrátil pozornost k necehovním řemeslníkům.¹⁸

Největšímu badatelskému zájmu se ovšem těší regionální problematika. Mnohé práce vycházejí z místních muzeí a archivů,¹⁹ ale nemusí to být vždy pravidlem. Cechovnictví a cechovním řemeslům v regionech se zabývala a zabývá mnoho autorů (některé práce jsou výrazně staršího data),²⁰ a proto je nutné omezit pozornost pouze na některé příklady. **Jan Kuhndel** se věnoval cechům v Olomouci a v Prostějově,²¹ olomouckým řemeslům pak nejnověji **Miloslav Čermák**.²² Na řemeslnou výrobu moravských měst se dále soustředil **Jaroslav Marek**²³ a nejnověji **Ludmila Sulitková**²⁴ (Brno). Problematice cechů a řemesel v Čechách věnovali ze současných badatelů své práce například **Karol Bílek**²⁵ (Sobotka), **Jaroslav Čechura**²⁶ (jižní Čechy), **Zdeněk Martínek**²⁷ (Pelhřimovsko), **Miloš Garkisch**²⁸ (Berounsko) nebo **Petr Andreas**²⁹ (České Budějovice). **Jan Diviš**³⁰ zpracoval katalog sbírek předmětů pražských cechů uchovávaných v Muzeu hlavního města Prahy a opatřil ho stručnou studií o vzniku a životě cechů. Také některé monografie dějin měst mohou přinášet informace o řemeslech a ceších daného města.³¹ Úroveň a širě zpracování je ovšem značně rozdílná a závisí na kvalitách autora.

Tématům či problémům, které souvisí s otázkami řemesel, řemeslné výroby a cechovních korporací se mnohdy nemohou vyhnout badatelé, kteří se zabývají nebo zabývali jakoukoliv epochou vývoje měst,³² hlavně ale jejich hospodářskou a ekonomickou stránkou³³ nebo sociálními otázkami³⁴ v nich a dále obchodem³⁵ nebo hospodářstvím jako takovým³⁶ v minulosti. Autoři těchto četných prací nevěnují hlavní pozornost a důraz otázkám vývoje cechovnictví nebo cechovních řemesel, ale přesto se jich více či méně dotýkají. Jsou proto také velmi důležité pro pochopení dané problematiky, zejména různých souvislostí. Zvláště dějiny obchodu patří k jakési komplementární součásti dějin řemesel a cechů. Objem a rozvoj obchodu, ať místního nebo dálkového, byl totiž více či méně indikátorem rozvinutosti a specializovanosti řemeslnických odvětví a výroby, nehledě na důležitost trhů, místních či vzdálenějších, pro vývoj cechovní soustavy.

Hospodářské dějiny, a v jejich rámci i cechovní a řemeslná tematika, se objevují také v celé řadě různých syntetických pracích. Zde se však jedná spíše o informace obecnější, i když zařazené do širších souvislostí. Jako příklad lze uvést dva díly Přehledu dějin Československa,³⁷ které obsahují i nejdůležitější literaturu.

Pro doplnění celkového obrazu je třeba ještě zmínit práce, které nahlíží na hmotné a písemné prameny, vzniklé z činnosti cechovních korporací, z umělecko-historického hlediska.

Je nasnadě, že středem zájmu jsou většinou různá umělecká, stavební nebo kovozpracující řemesla.³⁸ Předmětem badatelského zájmu mohou být i samotné cechovní písemnosti.³⁹ Z pohledu umělecko-historického pak zejména veduty měst zobrazené např. na řemeslnických dokladech.⁴⁰ Zajímavý pohled na cechovní problematiku mohou také poskytovat městské testamenty⁴¹ nebo cechovní symbolika.⁴² Badatelský zájem přitahují také dějiny hmotné kultury⁴³ nebo tzv. dějiny všedního dne.⁴⁴ Důležitou roli tu hraje i určitá atraktivnost hmotné kultury a vůbec řemeslnické tematiky i pro širší okruh zájemců.⁴⁵

2.2.1 Textilní řemesla

V neposlední řadě je třeba uvést práce, které se věnují textilním řemeslům, tedy soukenictví a tkalcovství (plátenictví) a jejich cechům. Stav poznání v této oblasti je daný do určité míry výjimečným postavením těchto dvou řemesel (viz dále) a nepatrně převyšuje průměr dosaženého stavu poznání v ostatních řemeslných odvětvích.

Zvýšenou pozornost textilním řemeslům (zejména však soukenictví) věnují v první řadě některé již zmíněné práce, které se jinak zabývají širší řemeslnou problematikou. V souvislosti se soukenictvím je možné jako příklad uvést práce Josefa Janáčka.⁴⁶ Patří sem také např. Martínkův třetí svazek Etnografického atlasu,⁴⁷ kde je nastíněn stav soukenického a tkalcovského řemesla v našich zemích v polovině 18. století. I když bylo řečeno, že stav bádání v otázkách textilních řemesel mírně překračuje průměr, přesto nedosáhl takového rozsahu, jak by se snad mohlo zdát. Většina prací je navíc opět staršího data. Řada studií, která se zabývá soukenictvím,⁴⁸ je věnována regionální problematice.⁴⁹ Některé pak zaměřují pozornost na obchod sukem.⁵⁰ Samotné soukenické cechovní korporace jsou tak spíše na okraji zájmu.

V tkalcovství⁵¹ je pak situace obdobná, důraz je kladen zejména na venkovské plátenictví. Některé práce se také věnují technologickým otázkám textilních řemesel.⁵² Je také třeba zmínit práce věnované soukenickým a plátenickým manufakturám.⁵³ Ačkoliv poněkud překračují rámeček naší problematiky, můžeme zde nalézt důležité informace k dějinám řemeslné výroby a cechovníctví. Ze současných autorů se bohužel nikdo textilním řemeslům a jejich cechovním organizacím soustavněji nevěnuje, zdá se, jakoby by už toto téma nemělo co nabídnout.

1) Toto rozdělení je pouze informativní.

- 2) Winter, Zikmund, Dějiny řemesel a obchodu v XVI. a XV. století, Praha 1906; týž, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526–1620), Praha 1909; týž, Český průmysl a obchod v XVI. věku, Praha 1913; týž, Z městských živností, Praha nedatováno; týž, Zlatá doba měst českých, Praha 1991.
- 3) O díle Zikmunda Wintra srov. Janáček, Josef, Řemeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha 1961, str. 9–11.
- 4) Melichar, František, Dějiny cechovníctví v Čechách, Praha 1902; Hudeček, Václav, Z pamětí cechovních, Praha 1926; Ševčík, Václav, Historie cechovního zřízení, řemesel a obchodu, Praha 1926.
- 5) Mendl, Bedřich, Počátky našich cechů, ČČH 33, 1927, str. 1–20, 307–346; týž, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských, Praha 1947.
- 6) Janáček, Josef, Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha 1963; týž, Řemeslná výroba.
- 7) Karlová, Zdeňka, Změny v cechovním zřízení měst pražských po roce 1547, SPDP 8, 1938, str. 58.
- 8) Janáček, Josef, Zrušení cechů roku 1547, ČsČH 7, 1959, str. 231–242.
- 9) Janáček, Josef, České soukenictví v 16. století, ČsČH 4, 1956, str. 553–590; týž, Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století, Rozpravy ČSAV 69, č.1, 1959.
- 10) Graus, František, Soukenictví v době předhusitské, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny I., 1946, str. 164–183.
- 11) Husa, Václav, Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století, Český lid 44, 1957, str. 1–11.
- 12) Šmída, Josef, Historické podmínky a předpoklady rozmachu nákladnictví v Čechách v letech 1700–1754, ČSPS 60, 1952, str. 25–30, týž, Privilegia jako prostředek hospodářské politiky vlády v Čechách v letech 1700–1750, ČSPS 59, 1951, str. 87–93.
- 13) Mezník, Jaroslav, Karel IV., patriciát a cechy, ČsČH 13, 1965, str. 203–217.
- 14) Urfus, Valentin, K cechovní politice, str. 39–65.
- 15) Míka, Alois, Řemesla a obchod v českých městech ve světle Tereziánského katastru, PSH 11, 1978, str. 104–138.
- 16) Ebelová, Ivana, Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka, Praha 2001; táž, Mistrovské kusy stavebních řemeslníků v cechovních artikulech 16.–18. století. In: Historia docent. Sborník příspěvků k počtům šedesátých narozenin prof. dr. Ivana Hlaváčka, CSc., Praha 1992, str. 59–72; táž, Novoměstské cechy stavebních řemesel v 16. až 18. století, Documenta Pragensia 17, Praha 1998, str. 185–190; táž, Organizace a písemnosti cechů stavebních řemesel v době předbělohorské. AUC – philosophica et historica 1/1992. Z pomocných věd historických 10. Městská diplomatika a správa v českých zemích do druhé světové války, Praha 1992, str. 71–75; táž, Řemesla a živnosti v Čechách. Truhláři v královském věnném městě Poličce, Český lid 90, 2003, str. 79–95.
- 17) Martínek, Zdeněk, Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756, Praha 2000.
- 18) Martínek, Zdeněk, Necechovní řemeslníci v Čechách v polovině 18. století, Český lid 83, 1996, str. 275–288.
- 19) Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století, Pelhřimov 1999, kde se nachází i výběrová bibliografie.

- 20) Emler, Josef, Řemeslničtí pořádkové pražští v XVI. století, PA 8, 1868–69, str. 515, 581; Antl, Theodor, Příspěvek k vývoji cechovníctví v jižních Čechách, PA 17, 1896–1897, str. 583–602; týž, Další příspěvek k cechovníctví v jižních Čechách, PA 18, 1898–1899, str. 59–62; Gross, Hynek, Ze řemesel a živností v Č. Krumlově v 15. a 16. st., PA 19, 1902, str. 533; Schmidt, Valentin, Die Zünfte auf dem Gebiet der Herren von Rosenberg, MVGDB 42, 1904, str. 442–457.
- 21) Kuhndel, Jan, Vývoj olomouckých řemeslnických cechů (od začátku 17. století), Olomouc 1929.
- 22) Čermák, Miloslav, Olomoucká řemesla a obchod v minulosti, Olomouc 2002.
- 23) Marek, Jaroslav, Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století, SMM 81, 1962, str. 124–154.
- 24) Sulitková, Ludmila, Řemesla v Brně ve středověku, ČMM 103, 1984, str. 63–83; táž, Statuta městské rady brněnské pro řemeslníky z poloviny 14. století, in: Brno v minulosti a dnes 10, 1989, str. 143–149; táž, Řemeslná výroba v Brně od počátků města do 80. let 19. stol., in: Brno, město řemesel, průmyslu a obchodu, Brno 1993, str. 4–14 (spoluautorka H. Jordánová); táž, Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátků města do zániku cechovních sdružení, in: Brno v minulosti a dnes 12, 1994, str. 15–36 (spoluautorka H. Jordánová).
- 25) Bílek, Karol, Cechy města Sobotky, Sborník prací východočeských archivů 6, 1986, str. 235–264..
- 26) Čechura, Jaroslav, Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století, JSH 58, 1989, str. 113–123; týž, Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: textilní řemesla, JSH 58, 1989, str. 177–185; týž, Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: potravinářská řemesla, JSH 59, 1990, str. 1–11.
- 27) Martínek, Zdeněk, Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do období průmyslové společnosti. In: Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století. Pelhřimov 1999, str. 5–29.
- 28) Garkisch, Petr, Cechy na Berounsku (1. část). Minulostí Berounska 3, 2000, str. 20–30; týž, Cechy na Berounsku (2. část). Minulostí Berounska 4, 2001, str. 39–56.
- 29) Andreas, Petr, Českobudějovické cechovníctví XVI. století, Výběr 42, 2005, str. 174–198.
- 30) Diviš, Jan, Pražské cechy, Praha 1992.
- 31) Sedláček, August, Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou, Písek 1911; Teplý, František, Dějiny města Jindřichova Hradce I, II, Jindřichův Hradec 1929; Sakař, Josef, Dějiny města Pardubic V, Pardubice 1935; Dobiáš, Josef, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí III, Pelhřimov 1954.
- 32) Klepl, Jan, Královská města česká počátkem 18. století, ČČH 1932, str. 260–284, 489–521. Jan Klepl informuje zejména o stavu pivovarnictví v královských městech. Dále Bělina, Pavel, Česká města v 18. století a osvícenské reformy, Praha 1985. Práce Pavla Běliny ukazuje vývoj cechů a vztah státu k cechovníctví od konce třicetileté války až do tereziánsko-josefinských reforem. Mapuje také postupné prosazování či zavádění cechovních reforem a nástup manufaktur. V rámci dějin měst se řemeslnou a cechovní problematikou také zabývá Hoffmann, František, České město ve středověku, Praha 1992, zejména kapitoly Řemesla a cechy, str. 180–190 a Obchod, str. 190–205; Winter, Z., Zlatá doba, zejména kapitola Řemeslo, str. 199–225.
- 33) Mendl, Bedřich, Z hospodářských dějin středověké Prahy, SPDP 5, 1932; Šmída, Josef, Hospodářská politika vlády a brněnské textilní cechy v XVIII. století, ČSPS 43, 1935, str. 37–44, 78–83; Kavka, František, Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky, SH 6, 1959, str. 253–294; týž, Třídní struktura Českých Budějovic v první polovině 16. století, SH 4, 1956, str. 110–188. František Kavka je prvním historikem, který se pokusil statistickou metodou objasnit hospodářskou a sociální strukturu českého města v 1. pol. 16. stol. Přináší typologii měst podle sociálně

ekonomických kategorií, ale i četnost a vyspělost řemesel v nich. Dále také Martínek, Zdeněk, Řemeslná výroba a trh v českých městech v polovině 18. století, HD 21, 1995, str. 117–144.

34) Mendl, Bedřich, Sociální krise měst ve století čtrnáctém, ČČH 30, 1924, str. 35–74, ČČH 31, 1925, str. 233–270, 533–565, ČČH 32, 1926, str. 249–282; týž, Hospodářské a sociální poměry v městech Pražských v letech 1378–1434, zvláštní přetisk z ČČH 22–23, Praha 1917; Graus, František, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949, zejména oddíly o tovaryších; Marek, Jaroslav, Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století, Praha 1965.

35) Florovskij, A., V., České sukno na východoevropském trhu, Praha 1947; týž, Českomoravské a slezské soukenictví a východoevropský trh, ČsČH 46, 1940, str. 1–40; Graus, František, Český obchod se sukrem ve 14. a počátkem 15. století, Praha 1950; Janáček, Josef, Dějiny obchodu v předbělohorské Praze, Praha 1955; týž, Česko-rakouské obchodní styky v 16. století, SH 17, 1970, str. 123–145; Kavka, František, Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích (do poloviny 17. století), SH 5, 1957, str. 113–174; Macůrek, Josef, Rejnuš, Miloš, České země a Slovensko ve století před Bílou horou. Z dějin vztahů v oblasti zemědělství, řemesla, obchodu a vzájemné obrany, Praha 1958, str. 49–122; Šimeček, Zdeněk, Obchod jižních Čech s Rakousy v 2. polovině 15. a na počátku 16. století, ČsČH 19, 1971, str. 683–710.

36) Mainuš, František, Příspěvek k hospodářským dějinám českých zemí v 2. polovině 18. století, SISb 52, 1954, str. 165–179, Míka, Alois, Obecné tendence hospodářského vývoje v druhé polovině 16. století, ČMM 90, 1971; týž, Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou, SH 21, 1974, str. 41–74.

37) Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), I/2 (1526–1848), Praha 1980, 1982.

38) Vlnas, Vít, Sen o staré slávě. Pražská malířská bratrstva v posledních dvou stoletích existence a ve vzpomínkách současníků. In: Umění a mistrovství. Pražská malířská bratrstva 1348–1783. Praha 1997, str. 34–42; Pražák, Václav, Umění renesance východních Čech. Architektura, sochařství, malířství, umělecká řemesla. Hradec Králové, 2000.

39) Pátková, Hana, „Volumus eciam, quod liber in pergameno fiat.“ Úřední knihy středověkých bratrstev a cechů v Čechách, AČ 56, 2006, str. 184–192.

40) Kozák, Jan, Stopp, Klaus, Obrazy českých a slovenských měst na řemeslnických dokladech z let 1755–1865, Umění a řemesla 1/87, 1987, str. 25–32; Stopp, Klaus, Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Beschreibender Katalog der Arbeitsattestate wanderender Handwerksgelesen, Bd 7, 8, Stuttgart 1985; Hrnčířová, Květa, Městské veduty na cechovních osvědčeních, Slánský obzor 13, 2005, str. 11–18; Mayerová, Renata, Veduty měst na řemeslnických dokladech a tovaryšských listech z fondů Státního okresního archivu v Rakovníku, Rakovník 1998, str. 27–39.

41) Michaela, Hrubá, Bratrstva a cechy z pohledu měšťanských testamentů královských měst severozápadních Čech v raném novověku. In: Od středověkých bratrstev k moderním spolkům. Praha 2000, str. 27–47; Čáp, Jaroslav, Náchodská nejstarší kniha kšaftů a místní řemesla a živnosti v 16. století, DH 1, 1993, str. 51–59.

42) Novák, Jozef, Švec, Ján, Cechové znaky, Bratislava, 1975; Chromý, Mojmír, Cechovní heraldika, in: Heraldická ročenka, Praha 1986, str. 45–61; Martínková, Lenka, Cechovní znamení se zvláštním zřetelem k situaci okresu Pelhřimov. In: Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století. Pelhřimov 1999, str. 41–48; Jásek, Jaroslav, Cechovní symbolika před rokem 1400, heraldická ročenka, 1997, str. 41–44; Tecl, Rudolf, Nejstarší znaky tábořských cechů, TA 12, 2004, str. 157–195.

43) Petráň, Josef a kol., Dějiny hmotné kultury I/1–2, II/1–2, Praha 1985, 1997.

- 44) Fojtík, Karel, Řemeslnictvo a jeho podíl na utváření volného času obyvatel měst v 16. a 17. století v Čechách a na Moravě, *Národopisný věstník československý* 8–9, 1973–74, Plaček, P., O., Soukenická „kassací“ v městě Pacově, *Český lid* 17, 1908, str. 203–204.
- 45) Janotka, Miroslav, Linhart, Karel, *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984; *tíž, Řemesla našich předků*, Praha 1987; Česal, Aleš, Herzinger, Roman, *Labyrintem středověku. Kouzla a rituály starých cechů*, Praha 2007.
- 46) Janáček, J., *Řemeslná výroba*; *tíž, Přehled vývoje řemeslné výroby*; *tíž, Česko-rakouské obchodní styky*, str. 123–145.
- 47) Martínek, Z., *Etnografický atlas*, zde str. 139–164.
- 48) Graus, F., *Soukenictví v době předhusitské*, str. 164–183.; Janáček, J., *České soukenictví v 16. století*, str. 553–590.
- 49) Muk, Jan, *Dějiny textilní výroby na Jindřichohradecku*, in: *600 let textilu na Jindřichohradecku*, J. Hradec 1947, str. 5–17; Tříška, Karel, *Výroba sukna v Jindřichově Hradci koncem 16. století*, *Časopis přátel starožitností českých* 59, 1951, Chylík, Jindřich, *Brněnské soukenictví do r. 1816*, Praha 1945; *tíž, Soukenictví východomoravské*, *Naše Valašsko* 14, 1951, str. 14–23; Šmída Josef, *Hospodářská politika*, str. 37–44, 78–83; Čádová-Flodrová, Helena, *Slavonické soukenictví ve světle statutu z r. 1401*, *Vlastivědný sborník Vysočiny* 3, 1959, str. 57–73; Čechura, J., *Rozvoj cechů na rožmberském dominiu*, str. 177–185.
- 50) Graus, F., *Český obchod se sukmem*; Florovskij, A., V., *České sukno*; *tíž, Českomoravské a slezské soukenictví*, str. 1–40; Kavka, F., *Český a slovenský obchod*, str. 113–174; Myška, Milan, *Příborské sukno na polských trzích v 17. stol.*, *Slezský sborník*, 1953.
- 51) Husa, V., *Výrobní vztahy*, str. 1–11.; *tíž, K otázce krize v českém plátenictví v 16. století*, *Český lid* 45, 1958, str. 157; Janáček, J., *Výroba plátna a roušek v Čechách v 16. století*, *Český lid* 44, 1957, str. 246–248; Petráň, Josef, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964, zejména str. 109–163; Mainuš, František, *Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v 17. a 18. století*, Opava 1959; Smutný, Bohumír, *Plátenictví na území Hradeckého a Chrudimského kraje podle zpráv komise komerčního konsesu z roku 1754*, in: *Lnářský průmysl, Příspěvky k dějinám*, sv. 3, 1980, str. 119–148; Tywoniak, Jiří, *K dějinám plátenictví v Boleslavském kraji v 18. a 19. století*, in: *Lnářský průmysl, Příspěvky k dějinám*, sv. 5, 1984, str. 67–80; Hofmann, Gustav, *Rozměry plátna v Čechách r. 1753*, *AČ* 45, 1995, 154–163; Janák, Jan, *Tkalcovství v Jihlavském kraji koncem 18. století*, *Vlastivědná věstník moravský* 52, 2000, str. 228–238.
- 52) Petráň, Josef, *Renesanční rozprávka z roku 1562 a technologie českého lnářství a plátenictví v 16. a počátkem 17. století*, *Český lid* 52, 1965, str. 65–75; Pávek, Miloslav, *Textilní výroba v historickém přehledu*, díl 1–2, Praha 1971.
- 53) Klepl, Jan, *Úpadek domácí výroby a počátky továrního průmyslu lnářského v našich zemích*, *ČCH* 46, 1940, str. 272–283; *tíž, Počátky továrního průmyslu lnářského v našich zemích*, Praha 1941; Klíma, Arnošt, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1955; Dohnal, Miloň, *Původní akumulace a vznik manufaktur v severomoravské plátenické oblasti*, Ostrava 1966.

3. Přehled dějin cechů

3.1 Obecné předpoklady vzniku cechů

Zásadním faktorem pro vznik řemeslnických organizací byl vznik a rozvoj měst. Tento nový prvek vstoupil do historického vývoje Čech v průběhu 13. a 14. století spolu s růstem nároků na rozvoj směny a řemeslné výroby. Současně je to i doba jejich velkého ekonomického vzrůstu.¹ Zakládal je jak panovník, tak mocní šlechtičtí a církevní feudálové. Konstituováním měst vyvrcholil proces závažných civilizačních změn, kterými procházel evropský kontinent od 11. do poloviny 14. století. Tyto proměny se zásadním způsobem odrazily v hospodářském, sociálním, ale i kulturním vývoji.² V ekonomické rovině došlo k dovršení dělby práce a převahu získalo peněžní hospodářství.³ Řemeslná výroba města se oddělila od výroby venkova a tento proces vrcholil celkovým přesunem výroby do města a jejím připoutáním k místnímu trhu.⁴ Města se tedy stala středisky řemeslné výroby a obchodu, zatímco venkov zůstal doménou výroby zemědělské. Tyto procesy vyčleňující město jako středisko zboží výroby a trhu však nebyly nijak rychlé nebo absolutní a rozdíly mezi městem a venkovem se mnohdy stíraly. Změny také neprobíhaly ve všech zemích stejně a byly podmíněny různými předpoklady. Na západě a jihu Evropy se začaly projevovat již v 11. století, ve 12. století zesílily a postupovaly k severu a východu Evropy a ve 13. a na začátku 14. století se již projeví v celé Evropě. Je příznačné, že tento proces u nás vrcholil za relativně stabilní vlády posledních Přemyslovců.⁵

Řemesla a řemeslná výroba v nově se ustavujících městech mohla navázat na ekonomické základy, vytvořené v našich zemích předchozím vývojem. Dá se říci, že většina výrobních odvětví, která se od 13. století začala uplatňovat ve městech, byla již v té době relativně vyspělá a s většinou výrobních oborů, které od 13. století spoluvytvářely páteř městského hospodářství, bychom se mohli setkat v předchozí době v tržních střediscích, na vesnicích a na feudálních dvorech.⁶ Přesto měl vznik měst pro další vývoj řemeslné výroby zásadní význam. Ve městech se mohla řemesla rozvinout rychleji a mohutněji než doposud. Města také zbavila řemeslnou výrobu podřízenosti na feudálním dvoře a na zemědělské výrobě a dala jí možnost vlastní technické a výrobní iniciativy. Vedle starých řemeslných odvětví vznikala postupně nová a měšťan-výrobce se stal představitelem expanze městského hospodářství.⁷ Je také třeba ještě jednou vyzdvihnout úlohu a důležitost místního trhu.⁸ Teprve vznikem místního trhu dostávalo rozdělení úloh mezi město a vesnici plný smysl.

Toto sepětí měst s místními trhy zůstalo pro ekonomický vývoj českých zemí příznačné až do sklonku feudalismu.

-
- 1) Vznikem a vývojem měst v Čechách se věnuje Hoffmann, František, České město ve středověku, Praha 1992; Kejř, Jiří, Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998.
 - 2) Srov. Přehled dějin I/1, str. 187; dále také Čechura, Jaroslav, České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně, Praha 1999, str. 102.
 - 3) Nejvýznamnějšími průvodními jevy tohoto procesu byly, jak již bylo řečeno, mohutný vznik měst, dále rozšíření plochy obdělávané půdy a její intenzivnější obdělávání, což umožňovalo produkovat stále větší přebytky pro trh a tím právě vytvářet podmínky pro vznik městských sídel, dále vytvoření nových a pevných vztahů evropského trhu, rozvoj těžby drahých kovů, reformy mincovních systémů a prudký růst obyvatelstva. Srov. Přehled dějin I/1, str. 187.
 - 4) Úloha řemeslné výroby na vesnici zůstala vymezena především potřebami zemědělské výroby.
 - 5) K tomu nejnověji srov. Doležel, Jiří, Nová centra přemyslovských Čech a Moravy ve 13. století, in: Sommer, Petr, Třeštík, Dušan, Žemlička, Josef (eds.), Přemyslovci. Budování českého státu, Praha 2009, str. 351–377.
 - 6) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 17.
 - 7) Viz tamtéž, str. 23.
 - 8) O úloze místního trhu srov. tamtéž, str. 24–32.

3.2 První cechy

Vlastní vznik cechů, totiž to, z čeho a jak se vyvinuly, jakým způsobem se začali řemeslníci organizovat, není doposud kvůli nedostatku pramenů uspokojivě objasněno. Impulzů mohlo být hned několik a mohly vycházet jak zevnitř od řemeslnictva, tak zvenčí, to znamená od správy města.

Protože jednou z hlavních výsad, kterými byla města obdařena, aby se v tehdejších právních chápání mohla stát městem, bylo i svobodné provozování řemesel, byl zpočátku v městských hradbách vítán každý řemeslník. Zakladatel (přeneseně správa města) měl totiž přirozeně největší zájem na tom, aby město hospodářsky prosperovalo, a tak plnilo jeden z hlavních účelů, pro který bylo založeno, totiž vylepšení finanční situace. Když však začal být řemeslníků ve městě dostatek a stačili již dobře uspokojovat potřeby města i nejbližšího okolí, začal příchod každého nového ohrožovat prosperitu již dříve usedlých řemeslníků. Je přirozené, že se dříve usedlí mistři začali bránit přívalu konkurence. Na druhé straně ale měla samospráva města zájem na tom, aby bylo řemeslníků usedlých ve městě co možná nejvíce, a to hlavně z důvodů finančních. Střetly se tu tedy dva protichůdné zájmy a řemeslníci brzo poznali, že jako jednotlivci budou mít proti představitelům města jen malou šanci na úspěch. Od toho pak byl už jen krok k určité organizaci řemeslníků.¹ Nebo naopak to, že se řemeslníci domlouvali o vlastních zájmech, předpokládá určitý stupeň organizovanosti.

Zikmund Winter soudil, že takovými organizacemi nebo lépe sdruženími, z kterých se pak v Čechách postupně cechy vyvinuly, byla dobrovolná náboženská bratrstva.² Mistři různých řemesel si zakládali bratrstva,³ podporovaná samozřejmě církví, která měla kromě různých náboženských úkolů i úkoly charitativní, např. vypravení pohřbu členů bratrstva, podporování vdov a sirotků, podporu v nemoci, půjčky v nouzi atd. Bratrstva tedy byla od počátku příhodným místem, kde se mistři mohli domlouvat o problémech svého řemesla, ať už to byly otázky příchodu nových mistrů nebo otázky prodeje, ceny a kvality výrobků. Když začaly převažovat tyto hospodářsko-politické zájmy a v přístupu k trhu začali být omezováni jiní než „nebratrští“ řemeslníci, vznikl z bratrstva cech.⁴ To vše pak probíhalo za souhlasu městské správy, když se ukázalo, „že záležitostem týkajícím se městských živností nelze ponechávat volný průběh“.⁵ Městská správa tak přijala nad těmito organizacemi dozor a ochranu.

Zajímavý je názor Josefa Janáčka, že pro řemeslníky bylo vytváření náboženských bratrstev pouhou záminkou. Protože svými snahami řemeslníci samozřejmě naráželi na zájmy

městského patriciátu, měly i první řemeslnické organizace zastřenou podobu bratrstev, které však v příhodných chvílích vystupovaly s programem cechovní politiky.⁶

Bedřich Mendl naproti tomu namítal, že „bratrstva nejsou ani jediným ani prvotním kořenem řemeslnických korporací“.⁷ Dokládá, že nejstarší zprávy o řemeslnických organizacích svědčí o tom, že to byly organizace nucené, kdežto, jak napsal, „o bratrstvech z té doby dokladů není“.⁸ Samo město mohlo mít zájem na tom, aby řemeslníci byli organizováni jak z důvodů snadnějšího dozoru, tak z důvodů výběru daní, ochrany před požáry, z vojenských důvodů, ale i z důvodů reprezentace měšťanstva při různých slavnostech atd. Proto mohly určité organizace vznikat i na přímý popud městské správy jako nucené organizace řemeslnictva, zvané také pořádky. Bedřich Mendl se však nebránil názoru, že cechovní organizace také mohly vznikat z bratrstev.⁹

Určité náběhy k formám cechovní organizace snad již také můžeme spatřovat v organizaci společného prodeje, což souviselo s organizací městských tržišť. Řemeslníci stejných nebo podobných oborů prodávali nebo byli nuceni prodávat na tržišti vedle sebe a tím byli vlastně již do jisté míry organizováni.¹⁰ Bez významu není ani usazování řemeslníků určitého řemesla v určitých částech města. Rozdělení podle živností se také odráží v prvních berních knihách, což Bedřich Mendl rovněž dokládá za náběh k cechovním principům.¹¹ Je jisté, že impulzy pro vznik řemeslnických organizací mohly vycházet jak od řemeslníků, tak od městské správy, ovšem s určitostí tyto první impulzy a náznaky cechovních principů odkrýt nedovedeme.¹²

Tím podstatným a nejdůležitějším činitelem, který rozhodl „o přetvoření náznaků cechovní organizovanosti ve skutečné cechy“,¹³ byl však podle Josefa Janáčka místní trh, kde řemeslná výroba nacházela odbytu ve vlastním městě, ale také ve venkovském zázemí, jehož okruh byl vyjádřen mílovým právem.¹⁴ Cechy byly vlastně výsledkem snahy řemeslníků o ovládnutí a regulaci místního trhu ve prospěch svého vlastního řemesla a tehdy, kdy si řemeslníci určitého oboru přivlastnili kompetence v živnostenských, ale i politických otázkách, vzniká skutečný cech a je, jak tvrdí Josef Janáček, lhostejné, jestli taková organizace byla nazývána bratrstvem, pořádkem nebo cechem.¹⁵ Jak již ale bylo řečeno, nezbytnou podmínkou pro vznik cechu byl ovšem souhlas městské rady. Vznik cechů tedy nebyl jednoduchým procesem a nebyl také dílem okamžiku. Na tomto procesu se spolupodílelo více naznačených faktorů a pouze jejich vzájemným doplněním a srovnáním můžeme získat rámcovou představu o jejich začátcích.

Život cechu se řídil a organizoval podle určitých pravidel, která představovala tzv. cechovní statuta, a která byla pro všechny členy závazná. Josef Janáček cechovní statuta

definoval jako „řády upravující vnitřní poměry každého řemesla i jeho poměr k ostatním obyvatelům města“.¹⁶ Tyto řády si podle svých potřeb navrhovali řemeslníci sami a následně je pak dávali ke schválení v královských městech městské radě a v městech poddanských příslušné vrchnosti. Vzácně uděloval statuta i panovník. Členství v cechu však bylo zpočátku dobrovolné, povinné členství, to znamená tzv. přímus (k provozování určitého řemesla bylo nutné být členem cechu), se prosadilo až později.

Nejstarší cechy na našem území nebo ještě lépe nejstarší dochovaná řemeslnická statuta pocházejí z první poloviny 14. století. Ta úplně nejstarší dochovaná jsou pak statuta pražských krejčí z roku 1318.¹⁷ Je pochopitelné, že cechovní organizace nejprve vznikaly v královských městech, ale záhy se začaly objevovat také ve městech poddanských,¹⁸ jejichž počet od poloviny 13. století postupně narůstal.¹⁹ Tyto první spolky jsou již v pravém slova smyslu cechy s poměrně vyspělými statuty, které se svým obsahem velmi podobají. Odrážejí hlavně snahy zvýšit hospodářskou úroveň řemeslníků a zmenšit počet výrobců. Je tedy zřejmé, že počátky cechovních organizací a vůbec cechovních principů u nás je třeba hledat již ve 13. století. To také dokládá řada okolností, nejen tedy již do jisté míry vyspělá forma organizací.²⁰

Také soukenické cechy začaly na našem území vznikat velmi záhy. V roce 1340 je doložen soukenický cech na Starém Městě pražském, v roce 1344 v Českých Budějovicích, v roce 1349 v Jihlavě. Do konce 14. století vznikly soukenické cechy ještě například v Žatci, Litomyšli, Broumově, Brně, Rychnově, Plzni, Soběslavi a v dalších městech.²¹ Naproti tomu počátky tkalcovských cechů u nás jsou spojené až s druhou polovinou 15. století. K jejich většímu rozšíření však došlo zejména během 16. století. Nejstarší doložený je tkalcovský cech v Třebenicích na Litoměřicku z roku 1455. V roce 1462 je doložen tkalcovský cech v Kutné Hoře. Roku 1478 vznikl tkalcovský cech v Jihlavě. V roce 1489 je doložen tkalcovský cech v Kouřimi a v roce 1497 pak na Novém Městě pražském.²²

Z cechů se vyvinuly vskutku víceúčelové organizace. Působily samozřejmě v hospodářské oblasti, která se rozpínala od nákupu surovin přes výuku v řemeslu, kontrolu výroby a kvality až po ochranu místního trhu. Plnily také funkce v náboženské a charitativní oblasti. Zvláště jejich funkce v sociálním zabezpečení řemeslníků byla vždy velmi významná. Jak již bylo zmíněno, zanedbatelná nebyla ani veřejná působnost cechů, jako byla obrana města, hašení požárů, ale také např. funkce reprezentativní. V neposlední řadě to je působnost cechů v politické oblasti, kde se podílely na správě města.²³ V podobě cechů tak postupně vznikala, slovy Františka Hoffmanna, „druhá městská samospráva zájmová s kompetencí ve věcech živnostensko-politických“.²⁴

Cechy se začaly rozmáhat a sílit, i když jen v případě větších měst s rozvinutější výrobou.²⁵ Pomalu ovládly místní trh a začaly ho regulovat. Brzy se však začaly snažit také o politické uplatnění, totiž uplatnění v městské samosprávě, čímž by mohly lépe ovlivňovat i ekonomické otázky. Jedním z hlavních motivů politických snah řemeslníků bylo nasycení místního trhu. Snažili se proto prosadit svůj vliv na živnostenské zákonodárství města. Rozmach cechů však záhy vyvolal konflikty uvnitř města. Svými snahami narazily na patriciát, který se obával ohrožení své moci. Objevila se také obava, že růst cechovních požadavků povede ke znevýhodnění spotřebitelů.²⁶ V německých městech docházelo již ve třicátých letech 14. století k silnému cechovnímu hnutí, které mělo podobu ostrého, mnohdy i krvavého politického boje o nadvládu nad městem, a kde se skutečně cechům v některých městech podařilo proniknout do městských rad a strhnout na sebe vládu.²⁷

U nás nebyl vývoj tak dramatický, přesto došlo v polovině 14. století k události, která byla důsledkem nové panovnické proticechovní politiky, a která znamenala, alespoň na čas, konec dosavadní politické aspirace cechů. Panovník zřejmě do počátečního vývoje cechů výrazněji nezasahoval. To se však nyní změnilo. V letech 1351 a 1352 vydal Karel IV. řadu nařízení, jimiž zrušil cechy²⁸ nejenom na Starém Městě pražském,²⁹ ale také např. v Chebu, Chrudimi, Žatci, Hradci Králové a ještě i v jiných městech.³⁰ Obdobný postup pak praktikoval Jan Jindřich na Moravě. Z cechů se měla stát jen dobrovolná sdružení sloužící převážně jen charitativním účelům.

Příčin tohoto kroku mohlo být několik. Mohl to být ohlas nedávných událostí v sousedních zemích, které Karel IV. znal. Mohla to ale být i morová nákaza, která proběhla Evropou v letech 1348–1349, a která znamenala citelný nedostatek pracovních sil a tím i vzestup cen. Mohly tedy být odstraňovány překážky přístupu nových řemeslníků do měst.³¹ U nás však její dopad nebyl tak fatální. Ovšem zřejmě nejsilnějším motivem byl prudký rozvoj samotné cechovní politiky a monopolizace místního trhu, na jehož zásobování si cechy kladly čím dál vyšší požadavky. Městské správy preferovaly volnější konkurenci řemeslníků, od které si pak slibovaly nejen kvalitnější výrobky, ale i příznivou cenovou regulaci. Zdá se, že také Karel IV. sdílel názor městských rad a neváhal se postavit na stranu patricijů.³²

Proticechovní politika Karla IV. však nebyla ani trvalá ani důsledná a v žádném případě nevedla ke skutečnému zániku cechů. Cechy již byly pevně spojené s městskou živnostenskou soustavou, kontrolovaly výrobu, prodej a organizaci práce a jak napsal Josef Janáček, „užitečnost cechů pro městskou správu v tomto směru nemohl nikdo popírat“.³³ Řemeslnické organizace proto zůstaly alespoň částečně zachovány. Cechy pak byly časem

opět obnovovány,³⁴ ale jejich vystupování při hájení zájmů ve vnitřní politice města již bylo poněkud mírnější.³⁵

14. století je tedy, slovy Zikmunda Wintra, dobou „obecného zakládání cechů organizovaných“.³⁶ Organizování řemesel v cechy, hlavně tedy těch tzv. silných, jako byla textilní, oděvní a potravinářská řemesla, bylo v podstatě ve větších a výrobně rozvinutějších městech dokončeno a cechy se pomalu staly osou hospodářského života města. V základní podobě se také začala rýsovat obecná pravidla cechovního zřízení, která sice v pozdějších staletích dostala určitější obraz, základ k nim však byl položen právě v tomto období.

1) Srov. Diviš, J., Pražské cechy, str. 7.

2) Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 63–64.

3) V roce 1324 si pražští zlatníci založili řemeslnické bratrstvo (první doložené) „ke cti a chvále Boží, P. Marie i všech svatých a všem věrným duším k utěšení a sobě k věčnému spasení“. Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 7. Obšírněji o bratrstvech ale i o náboženské činnosti cechů ve středověku Pátková, Hana, Bratrstvie ke cti Božie, Praha 2000.

4) Srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 64–66.

5) Hoffmann, F., České město, str. 188.

6) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 102.

7) Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 13.

8) Tamtéž, str. 4.

9) Bratrstva a cechy existovaly a fungovaly kontinuálně vedle sebe. Terminologie soudobých pramenů ale mnohdy nerozlišovala mezi bratrstvem, cechem nebo pořádkem. Pro dobrovolné korporace či také neprofesní sdružení se však vžilo pojmenování bratrstvo, kdežto cech pro organizace nucené nebo profesní. Srov. Pátková, H., Bratrstvie, str. 9; Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 11; Janáček, J., Přehled vývoje, str. 98–99.

10) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 101.

11) Mendl, B., Sociální krise, str. 253.

12) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 99.

13) Tamtéž, str. 102.

14) Nejstarší příklady mílového práva našich měst podává Kejř, J., Vznik městského zřízení, str. 182–185.

15) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 102.

16) Tamtéž, str. 109.

17) Druhá nestarší statuta jsou statuta již zmíněných pražských zlatníků (1324), jednalo se však spíše o bratrstvo. O našich nejstarších řemeslnických statutech a ceších srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 186–200.

18) Nejstarší venkovská statuta jsou statuta pekařského cechu v Netolicích z roku 1338. Tamtéž, str. 191–192.

19) O poddanských městech v předhusitských Čechách a jejich řemeslné výrobě srov. Nový, Rostislav, Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČsČH 21, 1973, str. 73–109.

20) Pražští řezníci například tvrdili, že mají svá práva již od dob Přemysla Otakara II., ovšem jestli tomu tak bylo, nemůžeme bohužel zjistit. Srov. Mendl, Počátky našich cechů, str. 6. Jiří Kejř viděl nejstarší počátky cechů

na Moravě, kde se v různých písemnostech z konce 13. století objevují jisté náznaky řemeslnických sdružení. Kejš, J., Vznik městského zřízení, str. 293–294.

21) Srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, 180–212.

22) Srov. Winter, Z., Řemeslnictvo a živnosti, str. 615–616; Husa, V., Výrobní vztahy, str. 3; viz také Míka, A., Manufakturní období, str. 128.

23) Srov. Ebelová, I., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 15; viz také Pátková, H., Bratrstvie, str. 8.

24) Hoffmann, F., České město, str. 188.

25) Významné místo v tomto ohledu mělo Staré Město pražské, kde řemeslná výroba pro místní trh dosáhla největšího rozsahu, a kde byla i největší specializace řemesel. Příklady uvádí Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 186–204. Tabulku četnosti řemesel a řemeslníků v Praze sestavil podle Z. Wintra a V. V. Tomka Mendl, B., Sociální krise, str. 267; k tomu také Janáček, J., Přehled vývoje, str. 57.

26) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 111–112.

27) Roku 1330 cechy vybojovaly vládu nad městem v Magdeburku, téhož roku se bouřily v Řezně, cechy bojovaly proti patriciátu také ve Špýru, Mohuči, Štrasburku, kde si také vymohly zastoupení v městských radách. Více o cechovních nepokojích v německých městech Mendl, B., Sociální krise, str. 533–547.

28) O vztahu Karla IV. k patriciátu, cechům a vůbec městům srov. Mezník, J., Karel IV., patriciát a cechy, str. 203–217. Proticehovními opatřeními se pak obšírně zabýval Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 13–20, 307–323.

29) Kde dva roky předtím dosadil do rady většinou jen řemeslníky, ovšem jako soukromé osoby.

30) Již dříve zakročil markrabí Karel proti cechovnímu hnutí na Moravě. Více Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 15.

31) Srov. Diviš, J., Pražské cechy, str. 9.

32) Srov. Mezník, J., Karel IV., Patriciát a cechy, str. 210; viz také Janáček, J., Přehled vývoje, str. 114–115.

33) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 114.

34) To však neznamená, že by v některých městech ještě nedocházelo k nepokojům či k zákazu cechů, šlo ale spíše o individuální vývoj, který postrádal obecnější rysy. Srov. tamtéž, str. 115; příklady pak uvádí Mendl, B., Počátky našich cechů, str. 331–341; též, Sociální krise, str. 277–279.

35) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 114.

36) Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 220.

3.3 Cechy od husitské revoluce do roku 1618

Husitská revoluce významně politicky posílila královská města a přinesla řemeslníkům, kteří tvořili nejsilnější vrstvu obyvatel města, daleko větší politické zisky, než jaké byli schopni prosadit cechovním hnutím.¹ Husitské války také nijak výrazně nezasáhly do samotné struktury cechovního zřízení ani do vývoje řemeslné výroby.² Řemeslná výroba dokonce někde zesílila³ a rychle se vracela do mírových podmínek. Od druhé poloviny 15. století pak zaznamenala všeobecný rozvoj,⁴ i když specializace měla spíše klesající tendenci.⁵ Rozšiřovala se také výroba pro vzdálenější trhy.⁶ Tento vzestup měst přirozeně znamenal i následný rozvoj cechovníctví.

V druhé polovině 15. století začalo v první řadě přibývat cechovních organizací.⁷ Kromě tradičních cechovních řemesel (textilní, oděvní, potravinářská) se nyní cechy častěji objevovaly i v odvětvích dříve necechovních, jako byla např. stavební řemesla.⁸ Cechy již existující si pak nechávaly svá statuta obnovovat. Cechovní organizace byly také zakládány v menších a malých městech, která se hospodářsky teprve probouzela. Tam ale většinou nebyl dostatečný počet mistrů k zakládání cechů jednotlivých řemesel. V takových místech proto vznikaly cechy, které sdružovaly více profesí – tzv. rajcechy.⁹ Členství v cechu se stávalo nejen povinností, ale také jakousi prestižní záležitostí, kdo nebyl v cechu, byl označován za nepoctivého, za fušera nebo štolíře (viz dále). Přesto mimo cechovní systém zůstávala některá řemesla, hlavně ta „nečistá“ jako hrobníci, kati, rasové.

Cechy se staly významným mocensko-stavovským faktorem měst.¹⁰ Všechny funkce cechů, které se daly postřehnout již ve 14. století, se v tomto období prohlubovaly, cechovní organizace se zdokonalovala a dále se upevňoval systém ochrany místního trhu.¹¹ Příbuzná řemesla si ale postupně začala uvnitř jednoho města konkurovat a jeden cech se tak ocital v rozporu s jiným. To pak vedlo ke snaze cechů o co nejlepší zajištění obživy svých řemeslníků, to jest k přesnějšímu vymezení působnosti vlastního řemesla na místním trhu, k přísnějšímu uplatňování přímusu, to znamená k co možná největšímu omezení svobodné práce.¹² Snahy o vyloučení konkurence vnitřním vymezením rozsahu místního trhu se pak v následujícím období ještě stupňovaly.¹³ Živnostenský monopol byl tedy nyní na prvním místě. Jak napsal Zikmund Winter: „bez cechu není práce ani odbytu“.¹⁴ Josef Janáček nazval tento vývoj individualismem cechovní politiky.¹⁵

Je ovšem nutné opět připomenout, že cechy mohly rozvíjet své ochránářské snahy, uplatňovat přímus, ovlivňovat místní trh atd. pouze se souhlasem a vědomím konšelů nebo

v případě poddanských měst se souhlasem vrchnosti. Ti jim vystavovali a potvrzovali různá privilegia.¹⁶

Zikmund Winter viděl ve druhé polovině 15. a v začátku 16. století dobu největšího rozkvětu cechovnictví, doslova „nejzdravější dobu českého cechovnictví“.¹⁷ V rozvoji cechů, jehož důsledkem bylo stále zdokonalování a až zbytnování jejich organizační struktury, spatřoval naopak Josef Janáček spíše retardační moment, který se následně negativně odrážel ve výrobě a jejím rozvoji, v rozvoji specializace, v omezení přechodu na vyšší výrobní vztahy nebo v rozvoji výroby pro vzdálenější trhy.¹⁸ Tento příklad nejlépe dokládá rozdílnost pohledů a názorů na cechy, které se pohybovaly od krajně kritického smýšlení o ceších až po soudy zcela opačné.

Od konce 15. století se také začínají objevovat širší cechovní organizace, to znamená cechy oblastní a zemské.¹⁹ Individuální snahy určitého cechu určitého řemesla se tak mohly uplatnit daleko širěji než jen na místním trhu a totéž platí i pro principy cechovní politiky jako takové. Zemský cech – teoreticky nejvyšší stupeň – uznával autoritu vrchního cechu, k němuž se ostatní obracely pro radu, jimž propůjčoval statuta a podobně. Statuta si pak ovšem každý cech upravoval sám podle vlastních potřeb.²⁰ Nejdůležitějším momentem pak bylo zásobování surovinami²¹ a poměr cechů k učedníkům a tovaryšům.²² Zejména ve městech se stejnou vrchností také vznikaly cechy meziměstské, jejichž cílem bylo to, aby se mistr jednoho města mohl účastnit trhu města druhého a naopak.²³

Na přelomu 15. a 16. století vstoupil do hospodářské sféry nový činitel, ekonomická aktivita šlechtických dominií.²⁴ Začala se s podporou vrchnosti rychleji rozvíjet poddanská města a městečka,²⁵ jejich řemeslná výroba a přirozeně se také v těchto městech upevňovaly cechovní organizace.²⁶ Některá z poddanských měst pak získala s podporou svých vrchností postavení blízká se mírou svobod městům královským. Tento proces však probíhal již v době předhusitské.²⁷ Díky různým hospodářským privilegiím také některá poddanská města získala významnější ekonomické postavení.²⁸ V obou typech měst pak existovala podobná struktura obyvatelstva s převahou cechovního řemeslnictva, které bylo motivováno stejnými snahami, to znamená dosáhnout privilegovaného postavení v rámci místního trhu.²⁹ Je však třeba si uvědomit, že existovaly rozdíly mezi městy a vyspělostí jejich výroby. Vrchnostenská podpora poddanských měst také měla své limity.³⁰

Vlivem aktivit feudálního velkostatku, tedy rozvojem poddanských měst a jejich trhů a rozšiřováním režijního hospodaření, se přetvářela původní síť místních trhů.³¹ Docházelo hlavně k jejímu rozdrobování. Přičteme-li rozvoj a konkurenci zemského a zahraničního trhu, docházelo přirozeně k zhoršování odbytu, které se však neprojevovalo ve všech městech se

stejnou intenzitou. To vedlo k ještě většímu zesilování ochranných snah cechovních organizací, k zpřísnění principů hospodářského života, ke snahám o upevnění místního trhu, což mělo podle Josefa Janáčka za následek brzdění rozvoje řemeslné výroby.³² Snahy cechů o ochranu místního trhu se pak projevovaly např. eliminací hospodářsky slabších mistrů, zpřísněním podmínek pro přijímání do cechů, vnitřní regulací výroby řemesla (určené maximální množství výrobků, maximální počet tovaryšů, učedníků atd.) nebo omezováním obchodního kapitálu.³³ Nesmíme však zapomínat, že vnitřní regulace znamenala také dozor nad kvalitou výrobků. Numerus clausus neboli určený počet mistrů v cechu se ale objevoval jen výjimečně.³⁴ Tlak šlechtického velkostatku bychom ovšem neměli přeceňovat. Konkurence se výrazněji projevila pouze v pivovarnictví.³⁵

Omezování přístupu do cechu samozřejmě nejvíce postihovalo tovaryše, kteří nemohli adekvátně reagovat na stále se zvyšující poplatky při vstupu do cechu nebo na stále ekonomicky náročnější mistrovský kus. Také doba, kterou si tovaryš musel u mistra odsloužit, byla stále prodlužována.³⁶ To vše sice na jedné straně zaručovalo cechovním mistrům určitou sociální úroveň, na druhé však vedlo k výraznější sociální diferenciaci uvnitř řemesla. Nyní se mnozí chudí tovaryši, kteří nemohli splnit podmínky pro získání mistrovství, stávali věčnými dělníky bez naděje získat vlastní dílnu a zajistit si tak trvalejší existenci.³⁷ Tovaryši proto začali hledat způsob, jak zlepšit své ekonomické a hlavně společenské postavení. To našli v tzv. tovaryšských ceších, které jim měly pomáhat zachovat určitou stavovskou důstojnost.³⁸ Tovaryšské cechy však vůbec neodporovaly zásadám cechovního zřízení, naopak je plně podporovaly.³⁹ To platí i tehdy, když se občas tovaryšské cechy stávaly centrem stávek.⁴⁰ Vznikem tovaryšských organizací byla v podstatě dokončena definitivní podoba struktury cechovního v Čechách, která se až do zrušení cechů v polovině 19. století v zásadě nezměnila.

Upevňování živnostenských pravomocí cechů bylo podmíněno postavením řemeslnictva ve městech, které bylo, jak již bylo řečeno, hlavně v královských městech po husitské revoluci posíleno. Od poloviny 15. století byl patrný růst jeho politického vlivu. Dokladem mohou být např. shromáždění a jednání jednotlivých zástupců cechů v rámci zemského cechu nebo členství řemeslníků v širším sboru obecních starších. Nejen řemeslníci jako jednotlivci, ale i cechy nyní začaly usilovat o přímý vliv na ustanovení a usnesení městských rad, čímž by mohly živnostenskou politiku ještě více ovlivňovat.⁴¹ Podporu v těchto snahách nacházely spíše cechy ve vrchnostenských městech a městečkách, ovšem tím se dostávaly do větší závislosti na vrchnosti.⁴² I když se cechy staly důležitou organizační složkou měšťanstva,⁴³ a i když jejich politický význam díky účasti cechmistrů v širším sboru

obecních starších stoupal, podstatný a přímý vliv na městskou samosprávu si cechy v 15. a 16. století nezískaly.⁴⁴ Přesto na sebe svými snahami upozornily panovníka. Tím byl v té době schopný Habsburk Ferdinand I., který dokonce vydával cechům některá privilegia⁴⁵ a zpočátku proti nim nijak výrazně nezasahoval. Využil však první nejvhodnější příležitosti k omezení cechovních svobod.

Ta se naskytla v roce 1547 po nezdařeném povstání proti Ferdinandovi I., ve které hrála královská města, hlavně ta pražská, důležitou roli.⁵⁶ Jedním z trestních opatření vítězného krále, která pokořovala města a jejich svobody, bylo také zrušení cechů v českých královských městech (cechů v poddanských městech se zrušení netýkalo), i když cechy do povstání aktivně nezasáhly. Josef Janáček k tomu napsal: „Zrušení cechů roku 1547 nebylo tudíž pokutou, nýbrž určitým opatřením proti městským svobodám a řemeslnictvu, k jehož uskutečnění poskytla příležitost porážka chabého povstání měšťansko-šlechtické koalice.“⁴⁷ Nešlo však, stejně jako v případě Karla IV., o jejich doslovné zrušení. Cechy existovaly s tichým souhlasem vlády i nadále, i když nějaký čas bez svých privilegií a jejich kompetence byla omezená.⁴⁸ Ačkoliv jim byla ponechána vnitřní samospráva, byly pod přísným dohledem královského rychtáře, městské rady a v pražských městech ještě hejtmana. To znamenalo ztrátu vlivu na městskou samosprávu a opětovný ústup z politických snah.⁴⁹ Doba však ještě přece jenom nebyla připravená k zásadní změně živnostenské soustavy, k přechodu k její svobodě. Většina obyvatel měst považovala cechovní principy za pevný základ tehdejší živnostenské soustavy, jejíž zrušení nebo zásadní změna by vedly ke zmatkům a chaosu.⁵⁰ Cechy nebyly ve skutečnosti určeny k zániku, šlo spíše o zlomení jejich politického vlivu a o kontrolu cenové politiky ve městech. Ferdinandovo nařízení proto vyznělo kompromisně a cechovní privilegia byla časem opět potvrzována.⁵¹

V neposlední řadě si je třeba položit otázku, jaká vlastně byla situace řemeslné výroby před vypuknutím bělohorských událostí a také, jak v této souvislosti hodnotit posilování cechovních principů. Někteří autoři poukazují na její stagnaci až úpadek po polovině 16. století (po všestranném hospodářském rozvoji na konci 15. a první pol. 16. stol.) způsobený různými okolnostmi, hlavně tedy, jak již bylo řečeno, rozvojem poddanských měst, rozšířením obchodu s dokonalejšími výrobky, ale také ohlasy tzv. cenové revoluce, to znamená přílivem drahých kovů ze zámoří, který způsobil devalvaci cen zlata a stříbra a následně růst cen.⁵² Utužování cechovních principů pak bylo vždy jen logickým důsledkem ztráty pozic na místním trhu. Jaroslav Čechura však ukázal, že cenovou revoluci nemůžeme přeceňovat. České země byly totiž až do třicetileté války soběstačné v těžbě stříbra.⁵³ „Účinky

cenové revoluce navíc brzdila dlouhodobá konjunktura dlouhého 16. století, během něhož se zvolna hromadily jak hotové peníze, tak i ostatní aktiva.⁵⁴ Tento vývoj pak ukončil až rok 1618. Proto i chudnutí společnosti a růst cen se neprojevíly tak silně, jak bývá usuzováno z různých drahotních řádů.⁵⁵ Nesmíme také zapomínat na absenci vážnějších válečných konfliktů v tomto období. To ale samozřejmě neznamená, že by se v některých městech opravdu nemohly projevit jisté známky stagnace způsobené klesající spotřebou na konci 16. století a zvyšující se konkurencí. Cechy v těchto případech skutečně reagovaly snahou o co největší utužení ochrany místního trhu, protože o ten šlo především, tam řemeslná výroba v rozhodující míře nacházela odbyt. To se pak zpětně jevílo jako něco retardujícího, zpátečnického, jako něco, co brzdí vývoj. Tento proces však nemůžeme generalizovat. Jiné problémy „trápily“ kupříkladu řemeslníka (cechy) v poddanském městě Soběslavi za vlády posledních Rožmberků a jiné v pražských městech. Jinak samozřejmě vypadaly i trhy těchto měst. Cechy sice byly organizace, které se během raného novověku značně rozšiřovaly, získávaly společenskou váhu a dosáhly téměř univerzálního charakteru, zároveň se však pod povrchem univerzality skrývala mnohotvarost vztahů a individuálních rozdílů.⁵⁶ Nesmíme také podceňovat již zmiňovanou sociální stránku cechů a jejich důležitou roli v procesu řádného vyučení se v řemesle. Z pohledu řemeslníků, ale i ostatních obyvatel měst, byla cechovní organizace něčím přirozeným, něčím, co bylo spíše, slovy Jaroslava Čechury, „adekvátní celkovým podmínkám vývoje českých měst v dané době“.⁵⁷ Cechy a vůbec posilování cechovních principů tak nelze vnímat pouze z hlediska organizací brzdící vývoj.

1) Mezi největší politické zisky řemeslnictva patřil zisk velkého podílu měšťanstva (mezi jímž bylo právě nejvíce řemeslníků) na správě města a na řízení jeho politiky. Řada řemeslníků mnohdy za válek zbohatla a stávala se jakýmsi novým patriciátem. S tím souvisí i práva velkých obcí, podstatně posílená během husitství. Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 123–129.

2) K typickým cechovním řemeslům patřila nadále tatáž řemesla jako v předhusitském období, to znamená řemesla potravinářská, textilní a oděvní.

3) Např. rožmberské dominium vyšlo z válek posíleno. Viz Čechura, Jaroslav, České země v letech 1378–1437. Lucemburkové na českém trůně II, Praha 2000, str. 217.

4) O rozvoji řemeslné výroby v 15. století srov. Janáček, J., Řemeslná výroba, str. 15–18.

5) Srov. tamtéž, str. 52–56.

6) I když jen v určitých oborech. Viz tamtéž, str. 16, 38–49.

7) Zikmund Winter připodobňuje přibývání cechovních organizací po husitských válkách k situaci při zakládání prvních cechů. Městské rady po válce ochotně přijímaly do svých hradeb chybějící řemeslníky, kteří mohli vykonávat svobodnou živnost. Časem se jejich počet nasytil a oni, protože se bránili konkurenci, si založili cech. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 573–574.

8) Viz Ebelová, I., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 21–22.

- 9) Srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 612–613; Petráň, J., Dějiny hmotné kultury II/2, str. 555.
- 10) Srov. Petráň, J., Dějiny hmotné kultury II/2, str. 555.
- 11) Cílem každého cechu bylo v každém ohledu si podrobit místní trh. Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 235.
- 12) Srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 592.
- 13) Stupňoval se hlavně dozor nad konkurencí, zesílily snahy vyloučit dovoz cizích výrobků do města, ale i stíhat necechovní řemeslníky, nazývané stolíři, kteří byli často pod ochranou šlechty. Zvyšovala se také opatření regulující výrobu. Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str.224.
- 14) Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 593.
- 15) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 152.
- 16) Viz Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 593.
- 17) Tamtéž, str. 723.
- 18) Janáček, J., Přehled vývoje, str.157.; týž, Řemeslná výroba, str. 60–62.
- 19) O širších cechovních organizacích srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 619–629.
- 20) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 225.
- 21) Zemský cech soukeníků získal v roce 1545 od krále Ferdinanda I. známé privilegium na přednostní právo v nákupu vlny v celém království. Srov. Janáček, J., Přehled vývoje str. 226.
- 22) Srov. Tamtéž.
- 23) Srov. Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 614.
- 24) Těžiště hospodářské aktivity šlechty spočívalo hlavně v rybníkářství a v pivovarnictví. O podnikatelském velkostatku více Čechura, J., České země v letech 1526–1583, str.181–207.
- 25) O rozvoji vrchnostenských měst, jejich řemeslné výrobě a rozvoji jejich cechů srov. Janáček, J., Řemeslná výroba, str. 72–88. Josef Janáček dokládá přibývání cechovních organizací také různými statistickými údaji.
- 26) Cechů v tomto období ve vrchnostenských městech nápadně přibýlo (hlavně oděvních a potravinářských). Byly zakládány obdobným způsobem jako ve městech královských. Většinou si své požadavky zformulovali řemeslníci sami a příslušná vrchnost je pak potvrdila. Ovšem míra závislosti cechů byla přece jen ve vrchnostenských městech větší. Srov. tamtéž, str. 78–79.
- 27) Některá poddanská města dokonce přímo obdržela tzv. královská práva. Šlo ale o jev ve 14. a 15. století zcela neobvyklý, omezený v podstatě pouze na dominium pánů z Rožmberka. Srov. Truc, Miroslav, Ius regale rožmberských městských privilegií, in: Městské právo v 16.–18. století v Evropě, Praha 1982, str. 53–67; viz také Haas, Antonín, O tak řečeném právu královském rožmberských měst a městeček, JSH 26, 1957, str. 69–74.
- 28) Jako příklad může posloužit Jindřichův Hradec jako správní centrum dominia pánů z Hradce, který byl významným výrobním a tržním střediskem. Viz Ledvinka, Václav, Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách, in: Česká města v 16. – 18. stol., Praha 1991, str. 106–112.
- 29) Srov. tamtéž, str. 101.
- 30) Na jedné straně těžila vrchnostenská města a cechy z poskytované podpory, na druhé straně musely ustupovat před zájmy vrchností a jejich režijního hospodářství. Základním momentem bylo sepětí hospodářství vrchnostenských měst s hospodářstvím celého velkostatku. Srov. Janáček, J., Řemeslná výroba, str. 84.
- 31) O působení šlechtického velkostatku na místní trh srov. tamtéž, str. 142–147.
- 32) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 248.
- 33) Srov. Janáček, J., Řemeslná výroba, str. 166–171.

- 34) Srov. Winter, Z., Český průmysl a obchod, str. 23.
- 35) Srov. Čechura, J., České země v letech 1526–1583, str. 223.
- 36) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 236–237.
- 37) Srov. Diviš, J., Pražské cechy, str. 11.
- 38) Tovaryšské cechy začaly vznikat kolem poloviny 15. století, doklady o organizování tovaryšů známe již o něco dříve. Obšírněji o tovaryšských ceších Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 749–761.
- 39) Tyto cechy často vznikaly s podporou mistrů a mistři nad nimi udržovali kontrolu, aniž tomu tovaryši bránili. Srov. Janáček, J., Přehled, str. 245.
- 40) Příklady tovaryšských stávek uvádí Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 752–762.
- 41) Srov. Janáček, J., Řemeslná výroba, str. 61.
- 42) Srov. tamtéž, str. 162.
- 43) Od druhé poloviny 16. stol. přibývalo cechů, které vznikaly přímo z iniciativy městské rady, a to hlavně z důvodu těchto organizačních účelů. Viz tamtéž, str. 172.
- 44) Srov. Janáček, J., Zrušení cechů, str. 234.
- 45) Viz pozn. 22.
- 46) O stavovské opozici a šmalkaldské válce srov. příslušné pasáže Janáček, Josef, České dějiny, doba předbělohorská 1526–1547, kniha I., díl II., Praha 1984. Následky odboje pak popisuje kapitola Bezprostřední důsledky porážky českého odboje, str. 315.
- 47) Janáček, J., Zrušení cechů, str. 237.
- 48) Zástupci řemesel se museli i nadále účastnit posuzování mistrovského kusu nebo při udělování živnostenského práva. Josef Janáček se domnívá, že právě to vedlo k zachování řemeslnických organizací. Tamtéž, str. 238.
- 49) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 232.
- 50) Ferdinand I. již v roce 1527 zrušil cechy v Dolních Rakousích a ve Vídni, a to bez výjimky. Cechovní soustava byla nahrazena jinou živnostenskou organizací založenou na principu živnostenské svobody. Tato organizace byla řízená městskou radou, v tomto případě však jako vládním orgánem. Nová živnostenská organizace se však neosvědčila a brzo se začaly opět objevovat cechovní principy. Srov. Janáček, J., Zrušení cechů, str. 239.
- 51) Srov. tamtéž, str. 241–242.
- 52) Např. Janáček, J., Zrušení cechů, str. 233; Přehled dějin I/2, str. 38–39.
- 53) Čechura, J., České země v letech 1526–1583, str. 63.
- 54) Tamtéž, str. 158.
- 55) Viz Janáček, Josef, Rudolfínské drahotní řády, Praha 1957.
- 56) Srov. Ehmer, J., Traditionelles Denken, str. 54.
- 57) Čechura, J., České země v letech 1526–1583, str. 228.

3.4 Cechy od konce třicetileté války až do jejich zrušení

Třicetiletá válka napáchala v celé střední Evropě obrovské škody. České země se samy několikrát staly bojištěm. Porážkou stavovského povstání se také značně zhoršilo postavení měst a měšťanů, hlavně města královská byla poškozena pobělohorskými konfiskacemi a pokutami. To samozřejmě vyvolalo všeobecný hospodářský úpadek, výrazný ekonomický regres. Nyní se opravdu dalo mluvit o úpadku řemeslné výroby.¹ Navíc vlivem ještě větší hospodářské aktivity šlechty docházelo k dalšímu tříštění sítě místního trhu. Ovšem úpadek řemeslné výroby nemůžeme spojovat s úpadkem cechovníctví. Za této situace bylo samozřejmě, že řemeslníci o to víc hledali v ceších záštitu, jen cechy mohly řemeslníkům v jejich očích zajistit slušnější obživu. Jestliže již dříve cechovníctví mohutnělo, nyní tento proces vyvrcholil. Cechovní organizace získaly na obřadnosti a okázalosti, cechovní statuta byla stále velkolepější a ochránářské tendence cechů dospěly na nejvyšší míru.² „Nikdy dříve si neopatřovaly řemeslnické cechy tak nádherné praporce, velkolepě, až bombasticky upravená pergamenová privilegia, malované truhlice a mnoho jiných předmětů...“³ To vše samozřejmě také souviselo obecně s duchem baroka. Všechna cechovní omezení praktikovaná již v 16. století nyní ještě více zpřísněla a zesílila.⁴ Od druhé poloviny 17. století pak byla hojně udělována nová cechovní privilegia a i mnohde na venkově vznikaly cechy nové. Je třeba také zmínit, že relativně příhodnější ekonomické podmínky měla opět poddanská města. Šlechta je mnohdy byla schopná ochránit před nepříznivými vlivy, vydávala jim různá privilegia, podporovala městské trhy, cechy apod.⁵ O tom, že se pak tato města (tudíž i cechy) musela podřizovat zájmům šlechtického velkostatku, jsem se již zmínil. V případě nutnosti tak dokázala vrchnost proti cechům zakročit.⁶

Neuspokojivá hospodářská situace habsburské monarchie přinesla na konci 17. století první vážnější pokusy o její řešení a překonání, a to v duchu soudobého merkantilismu.⁷ V této souvislosti také přicházela ke slovu otázka cechovní organizace řemesel a její další existence. Merkantilisté,⁸ kteří ve svých teoriích promýšleli povznesení ekonomiky, viděli základ úspěchu v obchodu, ale usilovali také o opětovný rozvoj výroby. Prosazovali zejména zakládání manufaktur.⁹ Cechovní ochránářský systém pak označovali za největší překážku tohoto rozvoje. Zajímavé ale je, že ač na adresu cechů často nešetřili ostřejšími výrazy, nenavrhovali úplné zrušení cechovního systému, ale jeho nápravu, tedy odstranění těch největších nedostatků. Pro potřeby velkovýroby považovali za absolutně nevyhovující a nepružné hlavně vztahy v řemeslnické dílně, zejména omezování její kapacity. Je třeba ale podotknout, že merkantilisté negativní vlivy cechovního systému často záměrně nadnášeli.¹⁰

Hlasy merkantilistů nezapadly a vláda postupně a pomalu přistupovala na některé jejich návrhy.¹¹

Hospodářsko-politická jednání v duchu merkantilismu probíhala také v českých zemích. V roce 1699 se vídeňská vláda obrátila do Čech s propozicí, kde kromě jiných otázek byl i požadavek zkoumání otázky cechovní reformy, popřípadě zvážení eventuálního zrušení cechů.¹² Reakce pak názorně odrážely soudobý názor a pohled těch nejzajímavějších na cechovnictví. Ve většině byly cechy vnímány, i když s určitými výhradami, jako důležitá součást tehdejší společnosti, ve které by mělo zavedení živnostenské svobody jen neblahé účinky.¹³ České místodržitelství se pak ve své konečné odpovědi postavilo proti zrušení cechů. Jedním z argumentů byl i ohled na vandrovní tovaryše, jejichž právní postavení by bylo zrušením cechů ohroženo.¹⁴ V jednáních zahájených v roce 1699 pak pokračovala stavovská komise, která došla ke stejným závěrům. Cechy mohou dále dobře sloužit veřejnému blahu, budou-li odstraněny některé zlořády, jimiž tato instituce trpí.¹⁵ Vláda, která v těchto otázkách postupovala velmi opatrně, cechovní zřízení skutečně nezrušila. Uskutečnila však brzy některé legislativní kroky, které autonomii cechovního systému narušovaly.¹⁶

Jeden z nejdůležitějších pak učinil v roce 1731 Karel VI. vydáním generálního cechovního patentu, který byl v roce 1739 doplněn a potvrzen vydáním generálních cechovních artikulí.¹⁷ Tím byl, slovy Valentina Urfuse, „v podstatě položen základ nového živnostenského a cechovního práva“.¹⁸ Pro dějiny cechů to znamenalo zásadní zlom, o čemž bude ještě pojednáno v páté kapitole. Cechovní samospráva byla výrazně omezena. Nyní se měly všechny cechy v zemi řídit tímto novým normativem, který sjednocoval základní organizační normy jednotlivých cechů a odstraňoval nejkřiklavější, cechům vyčítané nedostatky. Jednalo se zejména o projevy cechovní uzavřenosti (znesnadnění získání mistrovského práva). Cechy také byly výrazněji podřízeny jak vrchnostenské, tak státní kontrole.

Stát se ještě tímto sjednocením norem a předpisů snažil o konsolidaci cechovnictví. Je třeba si ale uvědomit, že tyto legislativní kroky vlády mnohdy neznamenaly, jak např. ukázal Josef Šmída na příkladu Brna,¹⁹ nějaké výrazné změny poměrů. Jak už to tak s různými nařízeními bývá, nebyla vždy a všude bezvýhradně dodržována. Také ekonomické podmínky nebyly na takové úrovni, aby umožnily okamžitou realizaci nařízení, a tak účinky těchto cechovních zákonů byly spíše dlouhodobější.

Základní struktura cechovního systému zůstala zachována a spolu s novými právními úpravami se udržela téměř v nezměněné podobě až do zrušení cechů. Ovšem státní zájem o

rozvoj hospodářství byl stále patrnější. I v dalších letech tak vláda vydávala různá nařízení, jak ostatně bude uvedeno dále, která více či méně integritu cechovního systému narušovala.

Ve snahách o přechod k rozvinutějším způsobům výroby hrála významnou roli textilní řemesla, tedy zejména soukenictví a tkalcovství. Tyto obory se jako první dokázaly vymanit z cechovních pout. V převažující produkci pro místní trhy bylo totiž soukenictví a tkalcovství (plátenictví) určitou výjimkou. Jejich výrobky tvořily předmět širšího obchodu, zejména sukno si dokázalo najít cestu na zahraniční trhy.²⁰ Bylo tak otázkou času, kdy do textilní výroby vstoupí obchodní kapitál. Stalo se tak v průběhu 16. století. Začal se zde vytvářet faktorský systém²¹ se zárodky rozptýlené manufaktury, a to zejména v oblastech s vyspělejší výrobou. Soukenictví a tkalcovství se však v tomto ohledu v určitých věcech odlišovaly.²²

Textilní výroba také byla v popředí zájmu merkantilistů, kteří ji navrhovali jako nejvhodnější pro zřizování manufaktur.²³ Nemůže tedy překvapit, že první manufaktury, které se u nás objevily, vyráběly právě textilie. Jako příklad je možné uvést Malinského manufakturu na Moravě, která vznikla již v šedesátých letech 17. století nebo manufakturu v Oseku z roku 1697.²⁴ Největšího věhlasu však dosáhla manufaktura na výrobu sukna v Horním Litvínově, kterou v roce 1715 založil Jan Josef Valdštejn.²⁵ Jak bylo řečeno výše, zájem státu o výrobní vztahy neutuchal ani po vydání generálií.²⁶ V roce 1754 byla např. řemesla rozdělena podle své povahy na komerční a policejní. U komerčních řemesel, mezi něž patřila zejména textilní řemesla, se očekával přechod k velkovýrobě. Měl se u nich tudíž prosazovat princip svobodné výroby. U policejních řemesel, která byla většinou připoutána k místnímu trhu, měla být zachována kontrolovaná, tedy cechovní výroba.²⁷ Již v roce 1750 byl vydán patent, který obsahoval předpisy pro výrobu a obchod lněnou přízí a plátnem. O pět let později pak bylo domácí tkalcovství prohlášeno za svobodné řemeslo. Po vzoru plátenictví bylo za svobodnou živnost prohlášeno v roce 1764 také soukenictví.²⁸ Ani tato legislativní činnost státu však neznamenal nějakou náhlou změnu, zvláště pak v menších městech s méně rozvinutou výrobou se cechy i nadále řídily svými zvyklostmi.

Snahy vlády a jejích ekonomů o hledání jiných, progresivnějších výrobních vztahů však měly své limity. Jak napsal Josef Janáček: „Praktické možnosti přeměny řemeslné malovýroby v manufakturní velkovýrobu, která by se odehrávala jako organický proces uvnitř řemeslnických dílen, byly před polovinou 18. století velmi malé.“²⁹ Manufakturní výroba tak zůstávala i přes vládní podporu něčím výjimečným a řemeslná malovýroba si i se svými zažitými cechovními principy držela stále svůj význam.³⁰

Je třeba se také krátce zmínit o situaci řemeslníků a vůbec řemeslné výroby po třicetileté válce, která samozřejmě úzce souvisí s cechovníctvím a jeho podobou. Jak již bylo

řečeno, třicetiletá válka přinesla pokles obecné spotřeby a hospodářský úpadek. I když v průběhu druhé poloviny 17. stol. došlo k určitému oživení řemeslné výroby a počty řemeslníků se v některých městech vyrovnávaly zmenšené poptávce,³¹ byl mnohde nedostatečný konzum domácích výrobků velmi citelný. Často proto docházelo k chudnutí městských cechovních řemeslníků.³² Nepříjemnou konkurencí se stávali, jak ostatně vyplývá ze stížností samotných cechovních řemeslníků,³³ necechovní řemeslníci zvaní fušeři nebo štolíři,³⁴ ale i podomní obchodníci a překupníci. Další příčinou byl také rozmach zmiňovaného nákladnického systému (ovšem jen na některých místech a ne ve všech řemeslech) nebo také často kvalitnější výrobky dovážené vlivem nedokonalých celních sazebníků ze zahraničí.³⁵ Nesmíme zapomenout ani na hospodářskou aktivitu šlechtických dominií. Nemůžeme se proto divit, že řemeslníci, kteří znali jen cechovní systém, který jim po generace zajišťoval relativní ochranu a obživu, hledali v jeho udržení opět jedinou spásu.

Jestliže ale ekonomický význam cechů postupně upadal, jejich funkce charitativní, náboženská a policejní si stále udržovala svou váhu. Cechy se tak často obracely ke své slavné tradici, jejímž výrazem pak byla cechovní statuta.³⁶ Navzdory všem nepříznivým zásahům státu do cechovního systému si cechy stále zakládaly na své vlastní reprezentaci a rituálech. Mistři tak dávali najevo své elitářství „pramenící z již anachronické středověké tradice“.³⁷ Jak uvedl Pavel Bělina: „Iluze společenského postavení a fikce průměrné sociální jistoty se staly hlavními pilíři přežívání cechovní organizace ve městech...“³⁸

Reformy cechovnictví z třicátých let 18. století se výrazněji promítly do vývoje řemeslné výroby až na konci století. Začalo vznikat více manufaktur a později továren, kde již můžeme opravdu mluvit o průmyslové výrobě. Větší část řemeslné výroby však stále zůstávala bez významnějších změn cechovně organizovaná. Josef Janáček např. napočítal v roce 1819 v Praze, jinak středisku manufakturní výroby, 68 cechů a 122 různých řemeslných oborů.³⁹ Ovšem přece jenom s postupující velkovýrobou, i když jen část řemesel jí byla bezprostředně ohrožena, přetvářel čím dál větší počet malovýrobců nejrůznějších výrobních odvětví postupně vztahy řemeslnické dílny v jednoduchou kapitalistickou kooperaci.⁴⁰ Šlo však o procesy většinou pomalé a mnohdy i nenápadné.

K definitivnímu zrušení cechovního zřízení došlo až v roce 1859. V tomto roce byl vydán živnostenský řád, který prohlásil živnosti a řemesla za svobodné. Každý, kdo si zakoupil živnostenský list, mohl provozovat řemeslo. Od tohoto kroku se očekávalo nejen všeobecné zvýšení úrovně výrobků, ale i zvýšení produktivity řemesel jako celku. Důležitým přínosem nových opatření byl také počátek budování odborného školství. Na druhou stranu

příliš vzrostl počet řemeslníků a živnostníků, takže hospodářská situace některých z nich byla velice tíživá. Také kvalita výrobků mnohdy klesala.⁴¹

Organizace řemeslníků však úplně nezankly. Řemeslníci se nadále dělili podle oborů na tzv. společenstva, která nesla i některé důležité úkoly bývalých cechů, např. urovnávání sporů mezi členy společenstva a péči o spořádané poměry ve společenstvu, zřizování odborného školství, zakládání ústavů pro podporu členů v případě nemoci či nouze atd.⁴² Cechovní tradice byla příliš silná, a proto je patrná kontinuita.⁴³ Také označení cech ihned nezmizelo a neztratilo svůj význam.⁴⁴

1) Srov. Přehled dějin I/2, str. 182–184.

2) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 263.

3) Tamtéž.

4) Cechy omezovaly přísnějšími podmínkami přijímání nových mistrů, přísněji omezovaly produkci jednotlivých dílen, omezovaly počet tovaryšů a učňů atd. Srov. Přehled dějin I/2, str. 229.

5) Např. Schwarzenberkové, kteří roku 1660 získali treboňské panství, se velmi starali o oživení hospodářství a překonání neblahých důsledků války. Svým městům a městečkům udělili různá privilegia, snažili se o zvelebení řemesel a hojně udělovali cechovní výsady. Srov. Lintner, Jan, Soběslav 1390–1940, Soběslav 1941, str. 37–38.

6) Ovšem schwarzenberská správa také dokázala proti cechům rázně zakročit. K vrchnímu hejtmanovi tohoto panství Františkovi Eliášovi Gatermairovi z Gaterburku se často donášely stížnosti obyvatel měst a městeček panství, že „od řemeslníkův, obchodníkův a všelijakých handlěřův nesmírnou drahotou a nesmírným nadsazováním všech věcí velice sužování a obtěžování jsou“. Vrchní hejtman proto v roce 1674 nařídil městským radám dominia, aby podobné prohrěšky přísně trestaly. V případě cechů vyčítal radám, že „jednomu každému jeho vůle se pouští tak, že každý svý dílo šacuje, jak sám chce“. V každém městě měly být zvoleny dvě důvěryhodné osoby, které by kontrolovaly, popřípadě určovaly ceny výrobků. AMS, kart. 195.

7) O merkantilismu v habsburské monarchii srov. Klíma, A., Manufakturní období, str. 102–127.

8) Mezi nejznámější rakouské merkantilisty patřili vídeňští ekonomové J. J. Becher, W. Schröder a F. W. Hörnigk. Obširněji o jejich názorech a závěrech Urfus, V., K cechovní politice, str. 41–54.

9) Merkantilisté neprosazovali přeměnu veškeré městské výroby ve výrobu manufakturní, ale jen k tomu vhodných odvětví. Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 269.

10) Srov. Urfus, V., K cechovní politice, str. 51–53.

11) Pro povznesení průmyslové výroby bylo zřízeno komerční kolegium, byla přijímána různá omezení dovozu, vydávána privilegia manufakturám atd. Viz Přehled dějin I/2, str. 222–225; Klíma, Manufakturní období, str. 114. Opravdu v praxi se ovšem centrální úřady snažily praktikovat merkantilistické principy až za vlády Marie Terezie. Příklady uvádí Bělina, P., Česká města, str. 49–54.

12) Srov. Urfus, V., K cechovní politice, str. 57.

13) Pražská města se jednoznačně postavila za zachování cechů, které prý, jak tvrdila, dobře fungují. Poukazovala hlavně na jejich důležitost v náboženském a společenském životě, ale také v tovaryšské otázce, protože cechy tovaryše udržovaly v kázní. Některé nedostatky, např. omezený přístup k mistrovství, by pak bylo možné odstranit. Srov. Mendl, B., Vývoj řemesel, str. 48–50. Také známý český merkantilista J. K. Bořek se ve

svém, ze soukromé iniciativy zhotoveném dobrozdání, nestavěl zásadně proti cechům, kritizoval však některé jejich nedostatky. Ojedinelé opačné stanovisko zastával hejtman Nového Města pražského hrabě Ferdinand z Vrtby, který se rozhodně stavěl za zrušení cechů. Srov. Urfus, V., K cechovní politice, str. 58–60.

14) Srov. tamtéž, str. 59.

15) Tamtéž, str. 60.

16) První krokem k unifikaci a kontrole cechovních organizací bylo nařízení císaře z roku 1708, ve kterém si vyhradil právo schvalovat cechovní statuta. Nařízení ovšem nebylo dodržováno. Srov. Šmída, J., Hospodářská politika, str. 42–43.

17) Podrobně o generálních cechovních artikulích Ebelová, I., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 53–56; viz také Janáček, J., Přehled vývoje, str. 278–279; Urfus, V., K cechovní politice, str. 62–63; Bělina, P., Česká města, str. 35; Míka, A., Manufakturní období, str. 205–206.

18) Urfus, V., K cechovní politice, str. 62.

19) Šmída, J., Hospodářská politika, str. 43–44.

20) Viz Graus, F., Český obchod se sukmem, str. 68; Janáček, J., České soukenictví, str. 553–557.

21) Tzv. nákladnický či faktorský systém znamenal uzavírání obchodních zakázek mezi některými cechy a obchodními firmami, často zahraničními. Nákladníci, kterými byli nezdědka Židé, zadávali řemeslníkům větší či menší zakázky, kteří pak pracovali za mzdu. Srov. Šmída, J., Historické podmínky, str. 27–28. Obširně o nákladnictví ve spojení s textilními řemesly Míka, A., Manufakturní období, str. 129–153.

22) Jak ještě bude uvedeno dále, pro tkalcovství či plátenictví bylo charakteristické rozšíření výroby na venkově, která měla podobu domácí výroby. Největší její koncentrace byla v pohorských oblastech, zvláště pak v severních Čechách. Vesnické plátenictví začalo záhy pracovat pro obchodní zprostředkovatele (faktora). Tito faktori pak obstarávali domácím tkalcům surovinu a odebírali hotové výrobky. Také tkalcovských cechům připadla v nákladnickém systému významná role, když uzavíraly s nákladníky kolektivní dodávkové smlouvy. V některých oblastech severních Čech byl tento nákladnický systém plně vyvinutý již v polovině 16. století. Viz Přehled dějin I/2, str. 36–37; Husa, V., Výrobní vztahy, str. 2, 5–6; Petráň, J., Dějiny hmotné kultury II/2, str. 593–594; Klíma, A., Manufakturní období, str. 128–153. V soukenictví se začal prosazovat nákladnický systém spojený s obchodním kapitálem o něco později, a to v druhé polovině a na konci 16. století. Významný pokus maximálně koncentrovat obchodní kapitál byl učiněn na přelomu 16. a 17. století v Jihlavě, kde byla založena obchodní kompanie pro vývoz sukna. Tento pokus však skončil neúspěchem. Na rozdíl od plátenictví se v soukenictví obchodní kapitál spojený s nákladnickým systémem neprojevil v předbělohorské době nijak zvlášť výrazně. Srov. Janáček, J., České soukenictví, str. 586–590; Přehled dějin I/2, str. 37.

23) Srov. Klíma, A., Manufakturní období, str. 104–112.

24) Viz tamtéž, str. 214; Přehled dějin I/2, str. 234.

25) Viz tamtéž, str. 221–240.

26) Dokladem také byla řada úřadů, které vznikaly v souvislosti se správou či snahou o povznesení hospodářské oblasti. Viz Janák, Jan, Hladíková, Zdeňka, Dobeš, Jan, Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost, Praha, 2005, str. 121–122, 140–141.

27) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 279.

28) Srov. Bělina, P., Česká města, str. 51–52; viz také Šmída, J., Hospodářská politika, str. 78–83; Míka, A., Manufakturní období, str. 276–279.

29) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 279.

- 30) Srov. tamtéž str. 281.
- 31) Srov. tamtéž, str. 271.
- 32) O krizi cechovně organizované řemeslné výroby a chudnutí řemeslníků v 18. století a o jejich příčinách srov. Šmída, J., Historické podmínky, str. 25–30. Např. na začátku 18. stol. bylo na Novém Městě pražském na 300 soukenických mistrů. Vlivem klesajícího odbytu, jehož hlavní příčinou byl dovoz cizích suken zprostředkovaný hlavně Židy, se muselo okolo stovky mistrů živit žebrotou. Tamtéž, str. 26.
- 33) Zejména časté byly stížnosti na Židy. Mohli to být jak necechovní řemeslníci, tak i překupníci neboli hauzírníci. Srov. Martínek, Z., Necechovní řemeslníci, str. 277.
- 34) Fušery nebo štolíry byla označována celá řada řemeslníků od vesnických necechovních výrobců až po řádně vyučené mistry, kteří však svou činností zasahovali do jiného řemesla. Výrazněji se jejich konkurence projevila na konci 15. a hlavně v 16. století. Tomu také odpovídají cechovní řády a statuta, které obsahovaly četná ustanovení proti těmto výrobcům. Podle generálního cechovního patentu měli být necechovní řemeslníci inkorporováni do cechů, ale jestli se tak vždy opravdu stalo, nemůžeme bohužel zjistit. Jisté je, že i v 18. století mohli necechovní řemeslníci znamenat v některých oblastech pro některá řemesla nepříjemnou konkurenci. Srov. tamtéž, str. 275–276, 284.
- 35) Např. soukeníci ze Žatce si stěžovali, že jim cizinci z Falce a ze Saska škodí tak, že nemohou již vůbec prodávat a trpí i se svými ženami a dětmi chudobou. Tamtéž, str. 28.
- 36) Srov. Bělina, P., Česká města, str. 17–25.
- 37) Petráň, J., Dějiny hmotné kultury II/2, str. 598
- 38) Bělina, P., Česká města, str. 23.
- 39) Janáček, J., Přehled vývoje, str. 282.
- 40) Tamtéž, str. 284.
- 41) Srov. Diviš, J., Pražské cechy, str. 12.
- 42) Srov. Mendl, B., Vývoj řemesel, str. 66.
- 43) Cechovní organizace samozřejmě nezmizela škrtem pera a naráz, hlavně ne v menších městech. Kontinuita byla patrná např. v cechovních knihách. Tak např. v Soběslavi můžeme v knize učedníků a tovaryšů tkalcovského cechu vedené od roku 1755 číst až do začátku 20. století stejné, ustálené zápisy, jen v šedesátých letech 19. století se slůvko cech zaměnilo za společenstvo. AMS, cech tkalců, sign. II/2.
- 44) V roce 1913 např. navrhla Zemská jednota řemeslnických a živnostenských společenstev pro Království české zřízení Zemské komise pro soupis památek cechovních i předmětů umělecko-historických. Při okresních jednotách pak byly zvoleny okresní komise pro soupis cechovních památek, které měly povinnost zjistit, které cechy ještě existují(!), jestli mají nějaké jmění nebo kde je spravováno jmění zrušených cechů. Srov. Vojtíšek, Václav, O Gustavu Fridrichovi, AČ 22, 1972, str. 164.

4. Soukenictví a tkalcovství, hmotná kultura

Dříve než se budu věnovat samotnému soběslavskému cechu soukeníků a tkalců, je třeba se také zmínit o způsobu práce soukenického a tkalcovského řemesla. Obě vyráběla textilie, ovšem způsob a organizace jejich výroby se poněkud lišily.

4.1 Soukenictví

Soukenictví, které vyrábělo textilie z vlny, tedy sukno, patřilo již od počátku existence měst k jejich silným řemeslům a prodělalo zde mimořádný rozvoj. V žádném jiném řemeslnickém odvětví (snad vyjma pivovarnictví) se také nerozvinula do takové šíře dělba práce.¹ Celého procesu výroby jednoho kusu neboli postavu sukna² se účastnila řada osob. Vedle samotných soukenických mistrů, kteří celou výrobu zastřešovali a tovaryšů, to byli nejen pomocní dělníci jako vlnaři, česači či přadláci a přadleny, ale také samostatní řemeslníci jako valcháři, barvíři a postříhači. Celou výrobu sukna pak lze rozdělit do tří fází: příprava příze, tkaní a konečná úprava tkaniny

Hlavní surovinu pro své řemeslo – vlnu – si soukeníci většinou opatřovali přímým nákupem od chovatelů ovcí v blízkém či vzdálenějším okolí svého města nebo také od různých překupníků.³ Nejdříve bylo třeba vlnu upravit a připravit pro předení. K tomu bylo nutné zbavit ji mastnoty a různých nečistot, to znamená prachu a příliš krátkých vláken nevhodných pro předení a také ji dostatečně zjemnit. Stříž se proto prala, různě proklepávala pruty, čímž se zbavovala prachu a nečistot a následně pak smýkala a česala, to znamená cupovala mezi prsty nebo pomocí kartáčů, aby se vlákna rozvolnila. Nakonec se pročešávala různými, k tomu speciálně zhotovenými, hřebeny. Z takto upravené vlny pak bylo možné zhotovit jemnější a pevnější surovinu pro další zpracování.⁴ Tuto fázi výroby měli na starosti zmiňovaní vlnaři a česači.

Když byla vlna takto upravena, vstupovali do výrobního procesu přadláci a přadleny, aby z vlny připravili přízi. Tato fáze procesu výroby sukna se nazývá předení. Při něm se vlákna kroucením srovnávala a seskupovala v podélném směru, až vznikla stejnoměrná přízová nit. Příze se nejdříve nasadila na přeslici, což byla vhodně upravená tyč sloužící jako držák či zásobník příze. Předlo se nejdříve pomocí ručního vřetena, které držel pracovník v jedné ruce. Druhou rukou povytahoval předivo z přeslenu a urovnával a zakrucoval vlákna připevněná na vřeteno, které roztáčel. Za neustálé rotace a tahu vřetena tak spřádal

požadovanou přízovou nit. Od 14. století se také začalo používat spřádací kolo. Postup výroby zůstal stejný, kolo však mělo větší setrvačnost a umožnilo po roztočení na krátkou chvíli použít k předení obě ruce. Na ručním vřetenu i na spřádacím kole probíhalo předení přerušovaně, střídalo se zakrucování a navíjení.⁵ Nepřerušovanou výrobu příze, kdy bylo možné přízi současně zakrucovat a navíjet, umožnil až vynález kolovratu, ke kterému došlo již někdy během 14. století.⁶ Zdokonalen a rozšířen však byl až počátkem novověku.⁷

Teprve nyní, když byla příze hotová, vstupoval do výrobního procesu soukenický mistr se svými tovaryši, aby z příze utkali sukno.⁸ Při tkaní se vzájemně na kolmo provazovaly dvě soustavy nití, osnova a útek, až vznikla požadovaná tkanina. Tato fáze probíhala celá staletí na tkacím stavu. Nejstarší stavy byly stojaté neboli vertikální. Od 13. století se postupně začaly používat ležaté, horizontální stavy různých typů, které však vykazovaly společné rysy. Základem byla dřevěná kostra. Osnova byla natažena mezi dvěma hladkými dřevěnými válci, které ji napínaly. Mezi válci byly na rámu kolmo k osnově zavěšeny dva tzv. listy. Každý se skládal ze dvou lišt, které byly svázány šňůrami opatřenými uprostřed očkem. Tudy byly vedeny osnovní nitě, liché jedním listem, sudé druhým. Listy pak byly šňůrami přes kladku spojené s podložkou. Sešlápnutím podložky se jeden list s polovinou osnovy zvedal, zatímco druhý list s druhou polovinou osnovy klesal. Střídavým šlapáním se tak v osnově vytvářel prostor, tzv. prošlup, kterým byl prohazován člunek s navinutou útkovou nití. Prohozený útek pak pracovník přirážel k utkané části speciálním pohyblivým bidlem.⁹ Tento tzv. podložkový stav se v Čechách objevil na počátku 16. století a byl používán s menšími vylepšeními až do 19. století.¹⁰

Utkanou textilií bylo třeba ještě finálně upravit. Sukno se proto valchovalo, barvilo a postříhovalo. Tyto úpravy sukna prováděli zpočátku soukeníci sami, později však zmiňovaní nájemní řemeslníci¹¹ – valcháři, barvíři a postříhači.¹²

Valchováním se sukno zhutňovalo a odstraňovala se z něho zbylá špína. Zpočátku se valchovalo namáčením a šlapáním sukna v dřevěných nádržích. Často se jako valchovací roztok používala moč. Později byly k tomuto účelu budovány valchy.¹³ Ve valše býval dřevěný žlab, do kterého se sukno vkládalo a zalévalo valchovacím roztokem. Do žlabu zapadaly dřevěné trámy, kterými směrem nahoru pohybovalo mlýnské kolo. Dolů padaly trámy vlastní vahou a úderem tloukly a valchovaly ve žlabech položené sukno. Po valchování se sukno sušilo napnuté na rámech.¹⁴ Již v předhusitské době si některé cechy zařizovaly společné valchy na vodní pohon.¹⁵ Valcháři pak byli většinou nájemci nebo zaměstnanci těchto cechovních nebo také obecních valch. Na začátku 17. století fungovala obecní soukenická valcha také v Soběslavi.¹⁶ Poplatky vybírané za valchování sukna byly různé.

V Soběslavi např. platili soukeničtí mistři na konci 18. století za valchování každého postavu sukna dvacet krejcarů.¹⁷

Barvení sukna¹⁸ bylo známkou vyšší úrovně výroby. Provádělo se vyvářením sukna v barvicím roztoku. Používala se zejména čttná rostlinná barviva. Do druhé poloviny 16. století se nejvíce používaly boryt barvířský na barvení na modro, na černo a na zeleno a mořena barvířská na barvení na červeno.¹⁹ Od 17. století se ve větší míře také začala používat zámořská barviva, jako bylo např. indigo. Jak již bylo řečeno, soukeníci si dlouho barvili sukno sami, ještě i v 16. století, a to i ve městech s rozvinutou výrobou.²⁰ První barvířské cechy se začaly objevovat až v druhé polovině 16. století.²¹ Na přelomu 17. a 18. století existoval barvířský cech také v Soběslavi.²² Již před tím, v první polovině 17. století, barvili v Soběslavi sukno specializovaní barvíři. V roce 1644 byly např. ve městě tři dílny.²³ V roce 1722 pak v Soběslavi vznikla obecní barevna.²⁴

Konečnou fází úpravy sukna bylo postřihování. Na postřihačském stole se štětkami vyčesal vlněný vlas sukna jedním směrem a nastavil tak, aby se přečnávající vlas mohl postřihačskými nůžkami sestříhnout na stejnou délku. Podle potřeby se postřihování několikrát opakovalo. Sukno tak získalo velmi krátký vlasový pokryv.²⁵ Postřihačství bylo silným samostatným řemeslem. První známý postřihačský cech byl potvrzen již v roce 1399 na Starém Městě pražském.²⁶ V poddanské Soběslavi zažádali postřihači²⁷ o založení cechu až v roce 1788.²⁸ Postřihači také postřihovali sukna prodávaná obchodníky, takže jejich vztah k soukeníkům byl volnější. Zikmund Winter však na druhé straně uvádí, že postřihačství velmi často splývalo se soukenickým řemeslem a ještě častěji přesahovalo v obchod se sukem.²⁹ V některých městech pak postřihačské řemeslo postupem doby úplně zaniklo, když si začali soukeníci postřihovat sukno opět sami.³⁰

1) O dělbě práce v soukenictví srov. Graus, F., Soukenictví, str. 164–171; Janáček, J., Přehled vývoje, str. 66; týž, České soukenictví, str. 573; Hoffmann, F., České město, str. 183; Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 133–134, 430–432.

2) Definici jednoho kusu sukna nebo plátna jako délkové míry uvádí Hofmann, Gustav, Několik poznámek k mírám v textilní výrobě, AČ 24, 1974, str. 107–108.

3) V průběhu 16. století se začal obchod s vlnou výrazně rozvíjet a obchodníci začali soukeníky vylučovat z přímého styku s chovateli ovcí. V poddanských městech si sice většinou soukeníci udrželi přednostní nákup vlny na příslušném panství, ne vždy je však panství stačilo zásobovat. Srov. Janáček, J., České soukenictví, str. 565. O chovu ovcí na vrchnostenských statcích po třicetileté válce a jeho hospodářském významu srov. Míka, A., Manufakturní období, str. 82–83. O obchodu s vlnou po třicetileté válce srov. tamtéž, str. 83–86.

4) Srov. Graus, F., Soukenictví, str. 167–168; Pávek, M., Textilní výroba, str. 221–236; Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 63.

- 5) Srov. Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 242–259; Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 63.
- 6) Srov. Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 253. František Graus uvádí, že již v roce 1365 se v brněnských početních knihách objevuje výraz „roetspynnerinn“, který přisuzuje právě kolovratu. Graus, F., *Soukenictví*, str. 168.
- 7) Např. známý šlapací kolovrat vznikl až počátkem 16. století. Srov. Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 257.
- 8) Existovali však také tzv. tkalci sukna, kteří byli rovněž pomocnými, námezdními pracovníky.
- 9) Srov. Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 73; viz také Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 288–291.
- 10) Nejstarší vyobrazení ležatého stavu pochází z roku 1387 z Norimberku. Srov. Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 289.
- 11) Srov. Janáček, J., *Přehled vývoje*, str. 66; viz také týž, *České soukenictví*, str. 573; Winter, Z., *Dějiny řemesel*, str. 133.
- 12) Zikmund Winter poukazuje na to, že ještě v 15. století byli barvíři suken vzácní. V pražských městech například našel do konce 15. století pouze dva barvíře. Valcháři a postřihači však již byli v této době samostatnými řemeslníky. Winter, Z., *Dějiny řemesel*, str. 431–432.
- 13) První valchovací mlýn je u nás doložen již v roce 1301. Srov. Graus, F., *Soukenictví*, str. 169.
- 14) Srov. Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 87; viz také Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 348–352.
- 15) Srov. Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 87.
- 16) Nejstarší dochovaná přímá zmínka o obecní valše v Soběslavi se nachází v nedatované suplice (zřejmě začátek 17. stol.), ve které soběslavští soukeníci žádali městskou radu o dovybavení a opravu této obecní valchy. Soukeníci odůvodnili svou žádost slovy: „...za příčinou valchy, kteráž pro potřebu naší jsouc vyzdvížena, až posavad dokonale spravena není, nýbrž dosti velký nedostatek při ní se nachází...“ AMS, kart. 84. Ovšem valcha byla v Soběslavi již v první polovině 15. století. Statuta soběslavských soukeníků z roku 1438 totiž nařizovala, že nejdříve bude zpracováno dílo toho mistra, který jej „k tkaní aneb válení“ přinese jako první. Antl, T., *Příspěvek k vývoji*, str. 590–592. Z účetní knihy vyplývá, že v roce 1784 převzal soběslavský soukenický cech dosavadní obecní valchu do své správy. Obecní valcha již nestačila provozu a městská rada také dále nechtěla nést za valchu náklady. AMS, cech soukeníků, sign. IV/1. Soukenický cech poté valchu vylepšil a zdokonalil, o čemž se např. dovídáme z listu z ledna 1800, kterým soběslavský soukenický cech odpovídal místnímu magistrátu na stížnost soukenického mistra Františka Emra v příčině neoprávněného placení za valchu. V listu stálo: „...těž i kotel železný v měděný jsme proměnili, který koštoval 80 zlatých, v takový stav jsme valchu rozmnožili až na 11 párů, kdež před tím byly jen 3 páry...“ AMS, kart. 198.
- 17) Valchovní poplatky však začali v Soběslavi jednotliví mistři platit až od roku 1793, což vyplývá ze stížnosti výše zmíněného Františka Emra z ledna 1800. Předtím nesl náklady za valchování celý cech. František Emr si totiž stěžoval, že „ty všichni, kteří před Janem Hazukou mistrama byli, žádnéj na valchu nic neplatil“. AMS, kart. 198. Je třeba dodat, že podle knihy mistrů byl Jan Hazuka přijat za mistra právě v roce 1793. AMS, cech soukeníků, sign. II/2.
- 18) Obširně o způsobech barvení a typech barviv Pávek, M., *Textilní výroba*, str. 364–378; viz také Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 81–85.
- 19) Více o barvení a barvivech v 16. století Janáček, Josef, *Barviva v českém soukenictví 16. století*, ČsČH 19, 1971, str. 381–396.

- 20) Viz pozn. 11; dále také Winter, Z., Řemeslnictvo a živnosti, str. 614; Janáček, J., Barviva, str. 383; týž, Přehled vývoje, str. 74; Pávek, M., Textilní výroba, str. 367.
- 21) Srov. Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 85.
- 22) V listu z 21. září 1706, který adresovala soběslavská městská rada třeboňskému hejtmanovi, se mluví o barvířském cechu a jeho stížnosti na soukeníky. Vs Třeboň, sign. IB 5AZ 9.
- 23) AMS, kart. 195.
- 24) AMS, kart. 196.
- 25) Srov. Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 89; viz také Pávek, M., Textilní výroba, str. 356–359.
- 26) Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 212–213.
- 27) Např. v roce 1739 se nacházeli v Soběslavi pouze tři postříhači. AMS, kart. 196.
- 28) AMS, kart. 197.
- 29) Winter, Z., Dějiny řemesel, str. 428; viz také týž Řemeslnictvo a živnosti, str. 605. Zde Zikmund Winter doslova píše: „...pokud tu práci (postříhačství) soukeník nedělal si sám – i ti (postříhači) v XVI. věku hojně se dávali na obchod s cizími i domácími sukny, takže ze všeho toho, co tu vyloženo, vyplynul mimo úpad řemesla ještě větší a stálejší zmatek v jménech řemesla a obchodu suknářského.“
- 30) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 46. Jako příklad zániku postříhačského řemesla může posloužit Pelhřimov, který byl městem s vyspělou soukenickou výrobou. Zde soukeníci postříhače zcela vytlačili a postříhovali si sami. Týž, České soukenictví, str. 573.

4.2 Tkalcovství

Tkalci vyráběli textilie ze lnu a konopí, tedy plátno. Jako tkalci také byli nazýváni výrobci tkanin s příměsí vlny (mezulán, šerka, cajk) a hedvábí.¹ Na rozdíl od soukenictví, které náleželo výhradně k městským řemeslům, výroba plátna zpočátku k významným městským řemeslům nepatřila. Tkalci se vyskytovali ve městech jen ojediněle.² Těžiště výroby plátna leželo hlavně na venkově, zejména tam, kde se nejvíce pěstovaly len a konopí. Na venkově však zůstávalo tkaní plátna většinou jen doplňkovým zaměstnáním. Tkalcovství tak přirozeně proniklo mezi cechovní řemesla poněkud později. Hromadný růst počtu tkalcovských cechů v 16. století souvisel s růstem poptávky po plátně. Vznikem tkalcovských cechů ve městech však plátenictví z vesnice nezmizelo. Mnohdy se naopak stávalo pro městské řemeslo nepřijemnou konkurencí.³

Proces výroby plátna byl téměř totožný s procesem výroby sukna, ale z hlediska městských výrobců organizačně přece jen poněkud odlišný. Neprobíhal totiž celý v režii městských tkalců, jako tomu bylo v případě soukeníků. První fáze výroby plátna, to znamená úprava suroviny pro předení a výroba příze, zůstávala záležitostí venkova. Jednalo se o přípravnou profesi, která se vymykala cechovní výrobě, a která byla také většinou pouze doplňkovým zaměstnáním při zemědělství.⁴ V tomto ohledu tak docházelo mezi venkovem a městem k určité dělbě práce.⁵ Při přípravě suroviny se lněné stonky máčely, lámaly, mnuly mezi prsty a protahovaly tzv. vochlí, což bylo prkno opatřené několika řádky hřebů. Tím se vlákna zjemnila, zbavila se pazdeří a vznikla tak koudel vhodná k předení.⁶ Pak tedy následovala již zmíněná výroba příze,⁷ a to stejným způsobem jako u výroby sukna. Tkal již příslušný tkalcovský mistr. Tkaní probíhalo obdobným způsobem jako u soukeníků. Také nástroje používané při výrobě plátna byly totožné – vřeten, kolovrat a tkalcovský stav. Konečnou úpravu plátna zajišťovali opět samostatní řemeslníci – bělič, ⁸ barvíř, mandlíř ⁹ a postřihač. V menších městech pak tuto práci většinou zastávali tovaryši.¹⁰

Zpočátku tkali měšťtí tkalci na individuální zakázky měšťanů, kteří si přízi většinou přinášeli sami. S přibývajícím poptávkou po plátně se začal měnit rozsah produkce a tím i způsob přísunu suroviny. Jak již bylo řečeno, na rozdíl od soukeníků kupovali tkalci většinou již přízi hotovou, a to na místním trhu, kde ji prodávaly venkovské či městské přadleny nebo také obchodníci s přízi, kteří ji skupovali po vsích.¹¹ Ovšem jak napsal Zdeněk Martínek: „Nákup příze byl individuální záležitostí jednotlivých výrobců, mezi nimiž existovaly rozdíly.“¹²

-
- 1) Srov. Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 141.
 - 2) Srov. Hoffmann, F., České město, str. 183.
 - 3) Srov. Míka, A., Manufakturní období, str. 128. Vesnická domácká výroba byla doplňková (vesničtí tkalci ještě hospodařili na polích) a primitivnější. Plátno většinou zůstávalo bez finálních úprav. Proto mohlo být vesnické plátno lacinější. Městské cechovní tkalcovství pak bylo pokročilejší jak z hlediska technologie, tak i z hlediska organizace a odbytu. Viz Husa, V., Výrobní vztahy, str. 6–7, 11.
 - 4) To ovšem neznamená, že by si městští tkalci nemohli v některých případech přist len sami. Viz Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 139.
 - 5) Srov. Míka, A., Manufakturní období, str. 128; viz také Husa, V., Výrobní vztahy, str. 7.
 - 6) Srov. Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 63.
 - 7) Stav a rozšíření výroby lněné příze na našem území v druhé polovině 18. století zachycuje třetí svazek Etnografického atlasu. Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 139–141.
 - 8) Po utkání nemělo plátno dostatečnou bělost. Muselo se proto bílit. K tomu se zpočátku používala pouze voda a slunce. Později se plátno močilo či loužilo a následně pralo. O bělení plátna podrobněji Pávek, M., Textilní výroba, str. 343–348; viz také Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 81–82.
 - 9) Mandlováním se plátno vyhlazovalo. Vodou nakropené plátno se navinulo na řadu válců, které spočívaly na hladkém stole. Na válcích se pak posouvala zatížená truhla, válce se otáčely a tím docházelo k mandlování. Viz Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla, str. 84.
 - 10) Podrobněji o vlastní výrobě plátna příslušné pasáže Pávek, M., Textilní výroba; Janotka, M., Linhart, K., Zapomenutá řemesla.
 - 11) Srov. Husa, V., Výrobní vztahy, str. 8. Více o obchodnících s přízí na konci 16. a v 17. stol. Míka, A., Manufakturní období, str. 132–133.
 - 12) Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 151.

5. Cech soukeníků a tkalců v Soběslavi¹ ve světle cechovních písemností

Jak již bylo řečeno v úvodu, samotná dostupná pramenná základna, související s cechem soběslavských soukeníků a tkalců, zahrnuje v první řadě vlastní cechovní prameny, tedy cechovní privilegia, cechovní knihy a dále ostatní prameny, čímž jsou myšleny osobní doklady členů cechu a také bohatý spisový materiál, který vznikl v souvislosti s činností soběslavského cechu soukeníků a tkalců. Doplnující zdroj informací o ceších mohou také tvořit prameny necechovní provenience jako například městské knihy.² Ze soběslavských městských knih jsou pak pro informace o místních ceších zásadní dvě knihy obsahující opisy cechovních privilegií a texty cechovních přísah.³

5.1 Soukeníci

5.1.1 Cechovní statuta

Nejdůležitější skupinou cechovních pramenů jsou bezpochyby cechovní statuta, která ve svých ustanoveních upravovala vlastní existenci cechů.⁴ Pro soběslavské soukeníky máme k dispozici celkem tři tyto normativy. Nejstarší dochované privilegium udělil soběslavským soukeníkům dne 23. února 1438 známý šlechtic Oldřich z Rožmberka.⁵ Další dvě již pocházejí z doby pobělohorské. 15. března 1674 vydali táborští soukeníci soběslavským soukeníkům vidimus vlastního vidimusu privilegia od pražských soukeníků.⁶ Třetí privilegium získali soběslavští soukeníci dne 15. dubna roku 1706 od knížete Adama Františka ze Schwarzenberku.⁷

Již z prvních dochovaných soběslavských soukenických statut z roku 1438⁸ vyplývá, že soběslavští soukeníci měli v rámci celého rožmberského dominia výjimečné postavení. V privilegii můžeme číst: „...přišli před nás věrní naši milí mistři řemesla soukenického našeho města Soběslavě a spravili nás, že děd náš pan Oldřich z Rožmberka dobré paměti jim jich práv v tom řemesle listem svým potvrdil, a že jim ten list na to řemeslo dědem našim daný ztracen jest tu v Soběslavi, když sou nepřátelé města dobyli...“⁹ Máme tedy před sebou doklad o tom, že soběslavští soukeníci obdrželi statuta již před rokem 1390, jelikož Oldřichův stejnojmenný děd Oldřich I. zemřel právě v tomto roce. O znění těchto statut bohužel nic bližšího nevíme, snad se výrazně nelišilo od znění statut z roku 1438.¹⁰ Soběslavští soukeníci

tak získali první cechovní statuta v rámci celého jihočeského rožmberského panství, předběhli i samotnou rezidenci rodu Český Krumlov. Tato pozornost věnovaná Rožmberky soběslavským soukeníkům jistě nebyla náhodná. Jaroslav Čechura, který se ve svých studiích jihočeskému cechovníctví podrobněji věnoval, k tomu napsal: „Vznik cechů textilních profesí souvisí zřejmě v Soběslavi šířeji s vývojem textilní produkce na českém jihovýchodě, kde například soukeníci ve Slavonicích získali privilegium v roce 1401, a kde je rovněž třeba předpokládat aktivitu Jindřichova Hradce.“¹¹ V jihočeské oblasti dosáhlo soběslavské soukenictví skutečně výraznějšího rozkvětu. Sukno se ze Soběslavi dováželo na trhy do Lince a Cáhlova.¹² Dodávalo se také do Prahy. Již v první polovině 16. století však ztrácela soukenická výroba v Soběslavi exportní charakter.¹³

Na vyspělost organizace soběslavských soukeníků upozorňuje ještě další zmínka, tentokrát ve statutech, která získali v roce 1514 krumlovští soukeničtí tovaryši.¹⁴ Text privilegia se odvolává na svůj vzor, kterým bylo privilegium soběslavských soukenických tovaryšů. Text krumlovského privilegia se zřejmě opět výrazně nelišil od svého soběslavského vzoru. Nic bližšího však bohužel není o soběslavském privilegiu známo. Jisté je jen to, že soběslavští soukeničtí tovaryši měli již v 15. století svůj pořádek.¹⁵

Z obsahového hlediska můžeme ve statutech soběslavských soukeníků rozlišit tři základní skupiny ustanovení.¹⁶ První skupinou byla ustanovení, která řešila podmínky vstupu do cechu a dosažení mistrovství. Doba učení byla stanovena na jeden rok. Zisk mistrovství již statuta definovala obšírněji. Nejprve bylo třeba předložit potřebné dokumenty, a to doklad o správném zplození¹⁷ a dále zachovací list, což platilo zejména pro přespolní. Další podmínkou byl poplatek, který činil čtyři libry vosku a dvanáct grošů. Vosk pak sloužil k náboženským účelům. Ve statutech nic neslyšíme o mistrovském kuse, který býval jakousi zkouškou na mistrovství.¹⁸ Po dokončení učení měli pouze čtyři cechmistři posoudit, zda je žadatel hoden přijetí do řemesla. Do této skupiny také patří ustanovení, které zvýhodňovalo mistrovské syny. Říká se v něm: „Který soukeník má syna a ten syn chtěl by se oddělit od otce, má plné právo mezi námi v tom řemesle.“¹⁹ Náleží sem také ustanovení, která řešila postavení mistrovských vdov. Vdova po mistrovi, pokud chtěla, měla právo nadále provozovat řemeslo. Ten, kdo by pak mistrovskou vdovu, ale i dceru pojal za manželku, měl „sobě polovici práva mezi řemeslem soukenickým dobýti“.²⁰

Nejrozsáhlejší skupina ustanovení byla věnována vlastním živnostenským otázkám, to znamená cechovní ochraně místního trhu, ale i technologickým otázkám nebo kvalitě výrobků. K vnitřním omezením například patřilo ustanovení zakazující mistrům pracovat na více než dvou stavech. Nikdo také neměl druhému přebírat pracovníky. Pokud se tak stalo,

měl na měsíc složit řemeslo. Snahy soběslavských soukeníků o vnější ochranu místního trhu představuje například zajištěné ustanovení zakazující dovoz cizích suken do Soběslavi a jejich prodej, kromě sukna plzeňského, které mělo být vždy označeno pečeti. Dovoleno bylo naopak měšťanům kupovat od soběslavských soukeníků celé postavy neboli kusy sukna a dále je postříhovat, to znamená finálně upravovat. Přírozeně měl pak takový měšťan platit vrchnosti stejný úrok jako soukenický mistr. Ve statutech bylo pamatováno jak na kvalitu vlny, tak i sukna. Nesměla být například zpracovávána vlna z „kožichov“ a z „valachov“. Pokud byla u někoho nalezena, měla být spálena. Kvalitu celého postavy sukna měli povinnost zkontrolovat cechmistrři. Technologické otázky bývaly ve statutech textilních cechů poměrně detailně formulovány.²¹ Nalezneme zde nařízení předepisující správný postup při výrobě sukna, ale zejména ustanovení určující výši mzdy za různé fáze výroby. Tato ustanovení dokládají vysoký stupeň dělby práce v soukenickém řemesle. Tkadlec sukna měl například dostávat za tkaní dlouhého postavy deset grošů, za krátký pak osm. Za kramplování neboli za pročesávání vlny náležel jeden groš.

Poslední skupina ustanovení se týkala tovaryšů. Šlo zejména o otázky řádného života a chování. Tovaryši a jejich manželky se měli chovat v rámci cechu poctivě, ale také „ve všech pŕůtkách, cestách, v krčmách, láznách i ve všech místech kdežkoliv“.²² Vždy, když byli tovaryši svoláni do cechu, měli se bez průtahů dostavit. Kdo by zůstal doma, byl povinen zaplatit cechmistrřům jeden groš pokuty. Tovaryš, který chtěl jít „přes pole“, to znamená na vandr,²³ měl „vzítí řádné od cechmistrřů odpuštění“.²⁴ Pro soběslavské soukenické tovaryše nebyl zřejmě ještě v této době vandr povinností. Vandrovní povinnost byla zavedena téměř u všech cechů až během 17. století.²⁵ Za zaznamenání také stojí, že mnoho pokut, které články statut vyměřovaly za různé přečiny (např. za pohanění mistra mistrem, za nekvalitní tkaní atd.), náleželo právě tovaryšům. Pozornost, kterou statuta věnovala tovaryšům, nebyla jistě náhodná a souvisela bezpochyby s existencí již zmiňované tovaryšské organizace v Soběslavi.

Statuta soběslavských soukeníků z roku 1438 jsou i přes poměrně stručné formulace, což ostatně bylo pro statuta 15. století spíše typické,²⁶ dokladem velmi vyspělého cechovnictví v Soběslavi a vůbec na jihu Čech. O tom svědčí mimo jiné i fakt, že celých 226 let nebyla statuta obnovena a soukenický cech se jimi po celou dobu řídil. K tomu však přispělo také štěstí, když soukenická statuta nepodlehla několika zhoubným požárům, které Soběslav často postihovaly. Zvláště silný pak vypukl v den sv. Medarda roku 1598 a zcela zpustošil větší část města.²⁷

V roce **1674** získali soběslavští soukeníci statuta nová, a to ve formě vidimus od soukeníků blízkého královského města Tábora.²⁸ Těm toto privilegium poskytli také ve formě vidimus pražští soukeníci, kteří jej získali v roce 1660 od císaře Leopolda I.

Po třicetileté válce, za změněného politického ovzduší a také se stále silnějším mohutněním cechovních principů, se musela objevit potřeba nového normativu. Nezapomeňme, že text stávajících statut sloužil přes dvě stě let a za předpokladu, že pocházel ze 14. století, tak ještě podstatně déle. Ovšem v případě statut z roku 1674 se muselo jednat o kompromis, který nemohl dlouhodoběji soběslavským soukeníkům vyhovovat. Otázkou však zůstává, proč tedy soběslavským soukeníkům nevydala statuta „šitá na míru“ jejich vrchnost – v tomto případě Schwarzenberkové. Vysvětlením může být to, že Schwarzenberkové získali třeboňské panství, a tím i město Soběslav, v roce 1660. Čekala je obnova dominia ještě oslabeného třicetiletou válkou a je možné, že byli jednoduše zaneprázdňeni jinými problémy. To se ovšem brzy změnilo. Když trochu předběhneme, obdrželi již v roce 1706 soukeníci statuta nová, tentokrát potvrzená knížetem Adamem Františkem ze Schwarzenberku, jistě plně vyhovující jejich potřebám.

Nečetné články statut z roku 1674 již byly formulovány obsírněji. Naprostá většina nařízení věnovala pozornost ochraně místního trhu, důraz byl kladen zejména na vyřazení konkurence. Hned v prvním článku stálo: „Ráčíme takové nenáležitě překupování a handl nyní i na budoucí časy dokonale zastavovati a týmž starším a jinším k nim přivtěleným soukeníkům milostivě povolovati, aby oni na takové jakž dotčeno v zemi neusedlý a obecných břemen nenesoucí privátní osoby bedlivý pozor dali, a kdež by neb kdykoli je při takovém nenáležitém zkupování vlny uptati a postihnouti mohli.“²⁹ Židům a vůbec osobám, které byly neznalé soukenického řemesla, byl mimo jarmarky a posvícení zakázán prodej sukna. Také „žádný flokař a šerkař, buď ten kdokoliv, žádných suken pod pokutou pobráním jich dělati moci neměl a nemohl (...) nýbrž jeden každý při svém řemesle jak soukeníci při děláni suken, tak šerkaři šerek se zdržel a zůstal“.³⁰ Bylo pamatováno také na svobodné jarmarky, na kterých byl povolen prodej cizích suken. Soukeničtí cechmířtři měli tato sukna dovážena na jarmark kontrolovat a odhalovat různé nepravosti.

Pouze jeden článek statut se dotýkal výuky v řemesle. Hned v úvodu můžeme nalézt zajímavou zmínku o ženatých „učednicích“ a jejich motivech učení. Říká se zde: „Nachází se také mnozí ženatí lidé, kteříž se řemeslu jich soukenickému k tomu cíli toliko učí, aby potomně tím volnějši handl v zkupování a prodávání vlny a suken vésti mohli, jinší chudší mistry soukeníky tudy v tom utlačující.“³¹ Každý, kdo se chtěl učít řemeslo, měl absolvovat

plnou dobu učení, která byla stanovena na tři roky a absolvovat vše, co k učení náleželo. Žádný mistr také neměl mít víc než jednoho učeníka.

Text statut z roku 1674 byl v první řadě určen pražským soukeníkům a odpovídal přirozeně jejich potřebám. Soukenická výroba v pražských městech již v 16. století upadala a sukno se stále větší intenzitou dováželo.³² Snahy o co největší cechovní ochranu vetknuté do statut tomu samozřejmě plně odpovídaly. Jak již ale bylo řečeno, nemohla tato statuta soukeníkům poddanského města Soběslavi dlouhodoběji vyhovovat.

Již 15. dubna **1706** získali soběslavští soukeníci statuta nová, která jim udělil zmíněný kníže Adam František ze Schwarzenberku. Obšrný text statut, skládající se z šedesáti sedmi článků, se bohužel v originále nedochoval, známe jej z městské knihy opisů cechovních privilegií.³³ Tato statuta představují příklad normativu vrcholného období cechovníctví u nás, kdy ochranné tendence cechů dospěly na nejvyšší míru.³⁴

Obsah statut z roku 1706 můžeme opět rozdělit do několika základních skupin ustanovení. Novinkou, která se v předbělohorských statutech vesměs nevyskytovala, byla ustanovení náboženského charakteru. Byla zde předně zdůrazněna zbožnost příslušníků cechu: „Mají přede všema věcma mistři řemesla soukenického v našem městě Soběslavi pána Boha všemohoucího vždy před očima míti, jeho se báti, jej nade všechno milovati...“³⁵ V souvislosti s rekatolizací se stala podmínkou vstupu do cechu katolická víra, což odráží jasná formulace statut: „...žádného pak, který by týž katolické víry nebyl, mezi sebou netrpěli...“³⁶ V této skupině se také nacházela ustanovení předepisující členům cechu určité povinnosti vůči církvi. Soběslavští soukeníci tak měli „buďto jistou částku vosku chrámu páně soběslavskému na světla ročně dávatí aneb některý oltář v témž chrámu páně (...) světlem ozdobovatí“.³⁷ Mistři spolu s tovaryši také měli povinnost účastnit se náboženských procesí, zejména slavnosti Božího těla, kam se měli již brzo ráno dostavit s hořícími svícemi, cechovními korouhvemi a jinými ozdobami. Kdo se nedostavil, zaplatil dvě libry vosku pokuty.

Další skupina ustanovení byla věnována jednotlivým kategoriím řemeslníků, tedy učeníkům, tovaryšům a mistrům. Články o učenících řešily zejména podmínky učení. Doba učení byla stanovena na čtyři roky. Důraz byl opět kladen na správný původ. Proti zběhnutí učeníka z učení se museli zaručit dva rukojmí, a to deseti kopami míšeňských grošů. Po čtyřech letech dostal učeník před celým cechem za vyučenou, obdržel od svého mistra výuční list a také šaty a plášť. Následně byl zapsán do cechovní knihy, za což měli soběslavští zaplatit dvě libry vosku, přespolní pak čtyři.

Z učedníka se stal tovaryš. Ustanovení o tovaryších se věnovala otázce tovaryšského vandru a zejména otázkám pracovních podmínek. O vandru ve statutech čteme: „Když za vyučenou dostane, má se ihned na vandr vydati do cizích měst na dvě léta, mistrovský synek pak toliko na jeden rok vně zůstati a ten čas vystáti.“³⁸ Tovaryš nesměl svévolně opustit mistrovu dílnu a měl si sám platit stravu. Mistroví, který by svému tovaryšovi dával stravu zdarma, hrozila pokuta v podobě jedné libry vosku. Naopak o svátcích mistr tovaryše pohostit musel. Soukeničtí tovaryši také nesměli bez vědomí cechmistrů přijímat práci u kloboučníků.

Součástí nařízení o mistrech byly články upravující podmínky získání mistrovství, dále nařízení o cechmistrech nebo také četná nařízení věnovaná otázkám regulace řemesla. Mezi podmínky získání mistrovství opět patřilo předložení potřebných dokumentů (zachovací, výuční a výhostní list) a poplatek, tentokrát deset kop míšeňských grošů a čtyři libry vosku. Žadatel byl také povinen vyhotovit mistrovský kus „na sukno“, o kterém se však nic bližšího nedozvídáme. Podmínkou mistrovství byl také sňatek. Ve statutech stálo: „Nemá se také žádnému svobodnému, nechť by on byl mistrovský syn nebo ne, řemeslo soukenický provozovati neb za mistra dělati dopouštěti dotud, dokud by se neoženil a měšťanem nebyl.“³⁹ Pokud se chtěl nějaký přespólní soukenický mistr usadit v Soběslavi, musel nejprve u purkmistra a městské rady prokázat své poctivé zplození, ukázat výhostní list a pak celé cechovní shromáždění rozhodlo, zda bude přijat za mistra.

V čele soběslavského soukenického cechu měli stát tři cechmistři, které volili mistři ze svého středu, a které následně potvrdil vrchnostenský hejtman.⁴⁰ Cechmistři měli dohlížet na život cechu, urovnávat spory a dbát na dobrou kvalitu vyráběného sukna. Povinností cechmistrů také bylo skládat vrchnostenskému hejtmanovi účty z cechovního hospodaření.⁴¹

Různá regulační nařízení se týkala například učedníků. Žádný mistr nesměl mít víc než jednoho. Učedníka navíc mohl vzít do učení až jeden rok po přijetí mistrovství. Žádný mistr také nesměl vyrábět houně. Jestliže je dělat chtěl, měl zanechat výroby sukna. Patří sem také ustanovení deklarující rovnost mezi mistry. Mistři si neměli přebírat a odluzovat pracovníky. Rovnost měla být zachována také v nákupu vlny nebo v přístupu k valše.

Ke skupině ustanovení věnovaných jednotlivým kategoriím řemeslníků také patří články upravující pracovní podmínky různých pomocných pracovníků, kteří se účastnili složitého procesu výroby sukna. Tak například přadlena smluvená na práci nesměla půl roku této práce zanechat ani se nikam odstěhovat. O platech za různé pracovní úkony při výrobě sukna se můžeme dočíst: „Mistři mají takovou moc dle příležitostného času od díla plat zvětšiti i zmenšiti, co se pak dotýče kramplování, vlnobití, tkaní, česání a předení, to se dle přísežných mistrů uznání platiti má...“⁴² Do této široké skupiny také můžeme zařadit ustanovení, která se

týkala práv mistrovských dcer a vdov. Vdovám po mistrech náleželo jako v případě statut z roku 1438 tzv. mistrovské právo, to znamená, že po smrti manžela mohly nadále provozovat řemeslo. Novým sňatkem pak o toto právo přicházely. Naopak výhodu měl ten, kdo by se s mistrovskou dcerou nebo vdovou oženil.⁴³ Ve statutech se o těchto osobách říká: „...při kteréžto způsobilosti bude mistrovského práva osvobozen, však ku poctivosti řemesla má do cechovní pokladnice složit dvě kopy míšeňské a dvě libry vosku.“⁴⁴

Další skupina nařízení se týkala soukromého života členů cechu, důraz byl kladen zejména na jejich řádný a příkladný život. Mistři se mezi sebou měli vystříhat všech půtek a handrkování a měli jeden druhému projevovat křesťanskou lásku. Mimo jiné zde také stálo: „Zlořečení, lání, přísahání, bez míry užívání jídla a pití, lehkovážný hrani, mordy, kurevnictví, nepořádný a bezbožný život i taky jiné nekřesťanské oučinky se teď na nejvýše zapovídají a nemají takové v témž poctivém řemesle aneb ve verštatých nijakýmž způsobem trpěny ani dopuštěny býti pod skutečnou pokutou každého.“⁴⁵ Každý mistr se spolu s učedníky a tovaryši měl v neděli a o svátcích vyvarovat práce. Do této skupiny také můžeme zařadit ustanovení o povinnosti členů cechu účastnit se pohřbu svého spoludruha. Za neúčast byla vyměřena pokuta půl libry vosku.

Velká pozornost byla tradičně věnována technologickým otázkám a také otázkám kvality. Tato ustanovení tvoří další základní skupinu ustanovení soukenických statut z roku 1706. Články věnované technologickým otázkám předepisovaly potřebnou šířku a délku sukna nebo správnou hustotu nití. Byl také určen způsob tkaní různých druhů suken. V této souvislosti se ve statutech můžeme dočíst: „Co se dotýče snování vosnovy k úzkým sukňům, které se toliko pro sprostý lid dělají, jeden každý hrubší postav sukna má do třicíti jednoho chodu snován býti, jadrný sukno do třiceti dvou, ležby k barvení bylo, tehdy by mohlo býti na třiceti prostřední, ale má na třiceti čtyři neb třiceti šesti chodů snovaný býti...“⁴⁶

Nařízení o kvalitě se opět týkala jak vlny, tak finálního výrobku, tedy sukna. Neměla být zpracovávána koželužská, kožešnická nebo jirchařská vlna. Celý kus sukna měl být utkán ze stejně kvalitní vlny. Statuta nařizovala: „Kdyby se pak kterej dopustil na předním konci dobrou a na druhém konci špatnější vlnu tkát, takové sukno má do naší komory vzato a do špitálu chudým vyděleno býti.“⁴⁷ Náležitě a dobře utkané sukno mělo být opatřeno tzv. cejchem, což byla značka řemesla či cechu, která představovala symbol kontroly a tím i garanci kvality výrobků.⁴⁸ Prohlídku a označování suken měli na starosti cechmistrři.⁴⁹ Kdo si bez vědomí cechmistrřů označil sukno sám, měl být zbaven řemesla. Za obcházení kvality tedy poměrně tvrdý trest. O označování sukna se dále ve statutech píše: „Také nemá žádné sukno z rámu vzaté býti, leč by již před tím od cechmistrřův, kteří k přehlídání povinnosti svou

nařízené jsou, spatřené a přehlídnuté bylo, po vykonání přehlídnutí, jakož prve pověděno, má se proražkou proraziti, jestliže by pak za nehodné uznáno bylo, má buďto cejch vyjmutej anebo sukno vprostřed nadví přeřezáno býti a za ten cejch mistr, jehož to jest sukno, jeden zlatý pokuty do cechovní pokladnice položiti, jestliže pak sukno nadví přeřezáno jest, nemá mimo toho dáleji do pokuty nésti.⁵⁰ Na kvalitu produkce (celý cech hrál roli jejího garanta) bylo ve statutech opravdu dobře pamatováno.

V neposlední řadě obsahovala soukenická statuta z roku 1706 nařízení týkající se cechovní ochrany místního trhu. V Soběslavi nesměl kromě jarmarků prodávat sukna nikdo, kdo by se nevyučil řemeslu a nebyl členem soukenického cechu. Kdo nebyl členem cechu, nesměl také ve městě kupovat vlnu (kromě kloboučnicků a punčochářů) a činit tak soukeníkům překážky. O nákupu vlny dále ve statutech stálo: „Také nemá při svobodných jarmarcích a trzích žádná vlna v domech před branou na předměstí, aniž kdekoliv sice in teritorio města, buď od kohokoliv ke škodě soukeníkům skupována a tudy překážka jim působena býti.“⁵¹

Statuta soběslavských soukeníků z roku 1706 obsahují širokou škálu nařízení a ustanovení. Jejich naznačené rozdělení do základních skupin by samozřejmě mohlo vypadat i jinak, např. ustanovení související s podmínkami vstupu do cechu a dosažení mistrovství, ustanovení související s právy cechu jako celku atd.⁵² Celkový obraz statut by se tím však zásadně nezměnil.

5.1.2 Generální cechovní artikule

Aby byl přehled normativů, kterými se řídil život soběslavského soukenického cechu, kompletní, je třeba se také v krátkosti zmínit o generálním cechovním patentu, respektive o generálních cechovních artikulích, které patent doplňovaly. Jejich vydáním pozbyla cechovní statuta soběslavských soukeníků z roku 1706 formálně svou platnost nebo jinak, platnosti pozbyly ty články statut, které odporovaly znění generálií. Nyní se měl soběslavský soukenický cech, stejně jako všechny cechy v zemi, řídit výhradně ustanoveními těchto nových normativů. Na vše pak dohlížel cechovní inspektor, který byl jmenován do čela cechu.⁵³

Základní články generálních cechovních artikulí upravovaly otázky týkající se jak učedníků, tovaryšů nebo mistrů, tak také otázky, které se týkaly celého cechu. Každý učedník měl být nyní přijat na zkušební dobu šesti týdnů. Poplatek za přijetí do učení byl sjednocen, a to podle kategorie města, která byla podle významu a velikosti rozdělena do čtyř tříd.⁵⁴ Soběslav patřila mezi města třetí třídy, kde poplatek činil tři zlaté. Doba učení byla u

soukeníků měst třetí a čtvrté třídy stanovena na tři roky. Synové mistrů měli jako jiní učedníci absolvovat celý čas učení, ovšem za poplatky zaplatili pouze polovinu.

Články věnované tovaryšům řešily otázky vandru, pracovních podmínek, ale také obsahovaly různá ustanovení omezující tovaryše. Doba vandru byla opět stanovena podle druhu řemesla a třídy města. Pro soběslavské tovaryše pak znamenala tři roky. Generálie také předepisovaly, jakým způsobem má tovaryš během vandru hledat práci. Zásadní roli zde hrála cechovní hospoda.⁵⁵ Ve dvanáctém článku generálií k tomu stálo: „Přivandrovalý tovaryš má povinen býti na cechovní hospodu, pokudž taková v tom místě se nachází, jíti a hned ten, neb nejdýl druhý den nato skrze cechovního posla, neb staršího tovaryše o dílo se postarati, též do toho dohozeného díla bez prodlévání vstoupiti...“⁵⁶ Mezi největší omezující ustanovení, které zásadně svazovalo tovaryšskou samosprávu, patřil zákaz tovaryšských organizací. Toho se týkal dvacátý první článek, ve kterém se mimo jiné říkalo: „...že tovaryši žádné bratrstvo mezi sebou ustanoviti nemohou a žádnou bratrskou pečeť víc míti nemají, z čehož také následuje, že tovaryši ani vlastní od celého řemesla oddělenou pokladnici ani svoje vlastní oddělené artikule ani také obzvláštní shromáždění neb tak nazvané tovaryšské dni držeti nemohou...“⁵⁷ Tovaryšů také bylo zakázáno světit tzv. modré pondělí.⁵⁸

Naopak přístup k mistrovskému právu se poněkud uvolnil. Mistrovské kusy již neměly znamenat žádné zbytečné útraty. Jejich vyhotovení však mělo probíhat podle dosavadních zvyklostí. Hlavní dohled nad udílením mistrovského práva nyní přebíraly příslušné vrchnostenské úřady a magistráty. Byly také zakázány tzv. mistrovské svačinky, kterými, jak bylo dříve zvykem, musel nově přijatý mistr své kolegy pohostit.⁵⁹ Poplatek za mistrovské právo měl v případě soběslavského soukenického cechu činit patnáct zlatých. K tomu bylo ještě nutno zaplatit jeden zlatý patnáct krejcarů za zápis do cechovní knihy a třicet pět krejcarů cechovnímu poslu. Mistrovští synové, stejně jako ti, kteří se oženili s mistrovskou dcerou nebo vdovou, měli zaplatit pouze polovinu. To platilo také pro řemeslníky, kteří se usadili v menších místech a chtěli být přivtěleni do cechu blízkého většího města, tedy např. Soběslavi.

Cechovní shromáždění se měla konat čtyřikrát do roka za účasti celého cechu a také cechovního inspektora. Mimo tato čtvrtletní shromáždění se mohl cech sejít jen ve výjimečných případech, a to vždy na náklady toho, kdo cech svolal. Každý rok při posledním cechovním shromáždění pak měly být generální cechovní artikule přečteny. Povinností každého cechu bylo uchovávat výtisk generálií ve své cechovní pokladnici, který si na své náklady měly cechy pořídit.⁶⁰

Články generálních cechovních artikulí velmi detailně rozpracovávaly všechny podstatné oblasti cechovního života. Cechy, a tím samozřejmě i cech soběslavských soukeníků, se jimi řídily nebo lépe řečeno měly řídit až do zrušení cechovního systému v roce 1859. V této souvislosti je však třeba opět připomenout, že se tak mnohdy nedělo, jak ostatně bude uvedeno dále.

5.1.3 Cechovní knihy

Významným pramenem pro poznání života cechovních organizací jsou také cechovní knihy, do nichž se zapisovaly nejrůznější záležitosti.⁶¹ V případě soběslavských soukeníků máme k dispozici celkem čtyři tyto knihy: knihu učedníků ze zápisy z let 1750–1873,⁶² knihu mistrů z let 1733–1873⁶³ a dvě účetní knihy z let 1765–1857⁶⁴ a 1851–1880.⁶⁵

Jediná dochovaná *knih učedníků*⁶⁶ cechu soběslavských soukeníků byla založena v roce 1750 za starších cechmistrů Ondřeje Buzka, Bartoloměje Rieba a Františka Skály. Byli do ní zapisováni nově přijatí a následně vyučení učedníci. Každý zápis obsahoval jméno učedníka a jméno příslušného mistra, u kterého se měl učit. Nechyběl ani datum přijetí do učení a datum vyučení. Vše ještě doplňovala jména rukojmích, kteří se zavázali, že učedník nezběhne z učení. K jednotlivým jménům přijatých učedníků se také zapisoval počet předepsaných učebních let, který činil čtyři roky, od roku 1799 pak tři roky.⁶⁷ Zde je třeba připomenout, že v roce 1739 generální cechovní artikule určily pro soukeníky tři roky učení. Soběslavský soukenický cech se tedy v tomto ohledu ještě dlouhou dobu po vydání generálií řídil svými zvyklostmi. Předepsaná doba učení však byla často zkracována.⁶⁸ Záleželo zřejmě na samotném mistrovi, jak dobu učení stanoví.⁶⁹ Ze zápisu ovšem nevyplývá, že by byli takto zvýhodňováni pouze synové mistrů. Šlo spíše o to, jak dobře a rychle učedník techniku řemesla zvládne. Když byl učedník příliš mladý, musel se učit déle.⁷⁰ Platy za přijetí do učení a za vyučení se do knihy nezapisovaly.

Ze zápisů v knize lze vyvodit příslušné počty učedníků soběslavského soukenického cechu. Tabulka č. 1 ukazuje počet vyučených učedníků v letech 1751⁷¹–1860,⁷² a to v desetiletých intervalech. Z obsahu knihy učedníků také vyplývá, že v letech vedení knihy bylo celkem 30.1% učedníků zapsáno do učení ke svému otci. Počet mistrovských synů v učení byl ovšem ještě vyšší, jelikož ne všichni synové mistrů se učili u svých otců. Řemeslo tedy mělo silnou rodinnou tradici a soukenický cech v Soběslavi se tak stával jakýmsi uzavřeným společenstvím.⁷³

Dochovaná *kniha mistrů*⁷⁴ soběslavského soukenického cechu byla založena v roce 1779 za starších cechmistrů Ondřeje Buzka, který tento úřad vykonával již v roce 1750 a Václava Praise. Tentokrát známe také jméno cechovního písaře, který stál u založení knihy. Byl jím František Špaček. Kniha mistrů soběslavských soukeníků byla založena „pro lepší pořádek, kdo a co a jak mnoho voplácti povinen jest, aby tudy žádná křivda se nestala, nýbrž jednomu každému spravedlivě se stalo“.⁷⁵ Měla sloužit k evidenci nově přijímaných mistrů do cechu a k evidenci jejich poplatků. Zápisy byly opět jednoduché. Obsahovaly jméno řemeslníka, který byl před celým cechovním shromážděním přijat za mistra, dále datum udělení mistrovského práva a příslušný poplatek, který byl řemeslník za mistrovské právo povinen zaplatit.

Celkem 70.3% nově přijímaných mistrů platilo během sto dvaceti sedmi let vedení knihy částku sedm zlatých třicet krejcarů. Ostatní pak platili patnáct zlatých. Jelikož generální cechovní artikule určovaly poplatek sedm zlatých třicet krejcarů (jako polovinu řádného poplatku) mistrovským synům nebo manželům mistrovských dcer a vdov, znamená to, že většina nově přijímaných mistrů vycházela právě z těchto poměrů. Stejně jako v případě knihy učedníků se i zde potvrzuje, že se řemeslo často „dědilo“ z otce na syna nebo si zmíněnými sňatky udržovalo rodinnou tradici.⁷⁶ Tuto „uzavřenost“ cechu také potvrzují stále stejná příjmení mistrů, která se v knize opakovala. Pokud srovnáme zápisy v knize učedníků a mistrů soběslavských soukeníků, zjistíme, že mistrem se nestával řemeslník ihned po dokončení vandru, jehož doba byla stanovena na tři roky. Trvalo ještě většinou několik let, než se tovaryš o mistrovské právo přihlásil, přičemž se tento interval postupem doby mírně zvyšoval, někdy na deset let i více.⁷⁷

Tabulka č. 2, která je zpracována obdobným způsobem jako tabulka č. 1, ukazuje počet nově přijatých mistrů soběslavských soukeníků v letech 1733–1860. Zápisy v knize začínají rokem 1733, to znamená, že byly v roce 1779, kdy byla kniha založena, zpětně vepsány.

Tabulka č. 1

Rok	Počet vyučených
1751–1760	6
1761–1770	12
1771–1780	13
1781–1790	28
1791–1800	32
1801–1810	25
1811–1820	60
1821–1830	16
1831–1840	25
1841–1850	14
1851–1860	7

Tabulka č. 2

Rok	Počet přijatých mistrů
1733–1740	5
1741–1750	3
1751–1760	15
1761–1770	3
1771–1780	20
1781–1790	24
1791–1800	43
1801–1810	26
1811–1820	20
1821–1830	29
1831–1840	13
1841–1850	27
1851–1860	11

Obě dochované účetní knihy soběslavských soukeníků nás informují o příjmech a vydáních cechu. Chronologicky starší je *knihla příjmů a vydání*⁷⁸ z let 1765–1857 založená za již známých starších cechmistrů Ondřeje Buzka, Bartoloměje Rieba a Františka Skály. Jednotlivé položky byly v knize účtovány vždy ke konci kalendářního roku, přičemž každý zápis nejdříve uváděl zůstatek z předchozího roku, dále položky jednotlivých příjmů a vydání cechu a nakonec opět zůstatek.

Mezi nejvýznamnější příjmy soběslavského soukenického cechu vedené v této knize patřily poplatky za mistrovské právo a za učení. Pravidelný příjem cechu také tvořily poplatky, které mistři a tovaryši skládali do cechovní pokladnice⁷⁹ při každém čtvrtletním cechovním shromáždění.⁸⁰ Mezi příležitostnější příjmy cechu patřily příjmy za vosk⁸¹ nebo platby pozůstalých za cechovní pohřební průvod.

Naproti tomu vydání soběslavského soukenického cechu vedená v účetní knize z roku 1765 byla poněkud rozmanitější. Můžeme je rozdělit do několika skupin. Byly to zejména výdaje související se správou cechu a jeho činností v živnostenské oblasti jako např. platy cechmistrům za správu a vedení počtů,⁸² výdaje za obeslání cechu, výdaje za papír a španělský (pečetící) vosk, platy cechovnímu písaři, výdaje za nejrůznější korespondenci cechu, která postupem času narůstala, dále platy cechovním inspektorům nebo také výdaje za

zřízení a vedení cechovních knih. Patřily sem také výdaje cechu za valchu nebo cejchování sukna, které se však v této knize objevovaly poměrně řídko.⁸³

Další velkou skupinou pravidelných cechovních výdajů byly výdaje spojené s charitativními a náboženskými účely a dále výdaje spojené s cechovními pohřby. Patřily sem výdaje za mše, které se většinou sloužily za zemědělské soukeníky. Dále cech přispíval na pohřby členů cechu, s čímž souviselo pořizování pohřebních svíci a také méně časté pořizování či opravy pohřebního příkrovu. Zchudlým, nemocným nebo nějakou pohromou zasaženým řemeslníkům pak cech pravidelně poskytoval almužny.⁸⁴

Nemalou finanční zátěž pro cech znamenala další skupina výdajů, kterou můžeme označit jako reprezentativní či slavnostní. Náležely sem např. příležitostné, ovšem nijak zanedbatelné výdaje na pořízení cechovní korouhve a praporce a jejich opravy, ale zejména platby za pravidelné „pití“ při nebo spíše po konání čtvrtletních cechovních shromáždění nebo také u příležitosti přijímání nového mistra. Cech také občas přispíval tovaryšům na hospodu. Výdaje za pivo pak mnohdy tvořily nejvyšší vydanou položku cechu za daný rok. Je vidět, že soběslavští soukeničtí mistři žili nejen prací, ale uměli se také náležitě bavit.

Výše uvedeným přehledem ovšem nejsou všechny příjmy a zvláště vydání soběslavského soukenického cechu zapisované do účetní knihy zcela vyčerpány. Kromě uvedených základních skupin zde můžeme také nalézt celou řadu nejrůznějších vydání, která cech realizoval pouze jednou nebo velmi zřídka,⁸⁵ nebo která nesouvisela s naznačenými základními skupinami cechovních vydání.⁸⁶

Druhá dochovaná účetní kniha cechu soběslavských soukeníků, *knih příjmů a vydání*⁸⁷ z let 1851–1880, byla vedena obdobným způsobem jako kniha předcházející, pouze s tím rozdílem, že příjmy a vydání cechu byly účtovány za jednotlivá čtvrtletí. Obsah zápisů v obou knihách napovídá, že byly vedeny souběžně. To znamená, že soběslavský soukenický cech vedl v této době dvě nebo více řad knih příjmů a vydání.

Mezi nejvýznamnější a pravidelné příjmy cechu, zaznamenávané v této knize, patřily příjmy za valchovní právo, tedy poplatky, které mistři platili za valchování sukna. Cech také vybíral tyto poplatky od punčochářů, kteří soukenickou valchu využívali. Dalším významným příjmem cechu byly poplatky za cejchování sukna. Chybí naopak příjmy cechu za mistrovské právo a učení.

Cechovní výdaje uváděné v knize z roku 1851 byly opět rozmanitější než příjmy. Přesto ale převládala jedna oblast, a to opět cechovní valcha. Nejrůznější výdaje za valchu byly spojené zejména s jejími opravami a výbavou. Cech platil tesařům, zedníkům a jiným řemeslníkům, kteří se účastnili oprav, hradil materiál na opravy, čas od času kupoval nový

kotel nebo „waschmašinu“ atd. Starší cechmistři pak dostávali peníze za dohlížení nad správným průběhem valchování.

Další skupinou výdajů, které se do knihy pravidelně zaznamenávaly, byly jako v předchozím případě správní výdaje. Šlo zejména o platby cechmistrům za vedení počtů, výdaje za různá psaní a s tím související náklady na papír a pečeticí vosk atd.

Samostatnou skupinu cechovních výdajů tvořily časté výdaje za lodě (jejich nákup a opravy). Další druhy cechovních vydání se v knize objevovaly pouze ojediněle. Byly to například kvartální útraty (pití při cechovních shromážděních), vojenské výdaje, různé úroky. Naopak zcela v knize postrádáme zápisy o vydáních cechu na charitativní, pohřební a náboženské účely. Je třeba opět připomenout, že to jistě neznamena, že by cech v těchto letech řečená vydání neměl.⁸⁸ Jak již bylo řečeno výše, byla tato cechovní vydání zaznamenávána do jiné, souběžně vedené účetní knihy nebo knih.

Ze zápisů v obou dochovaných knihách příjmů a vydání soběslavského soukenického cechu vyplývá, že základní cechovní příjmy a výdaje byly spojené s živnostenskou funkcí cechu. Je to pochopitelné, protože v této oblasti hrály cechy nejdůležitější roli. Pravidelné a významné ovšem také byly výdaje spojené s charitativními a náboženskými účely (patří sem také cechovní pohřby). Působnost cechu v této oblasti byla velmi intenzivní a nelze ji proto podceňovat.

5.1.4 Ostatní prameny

Další skupinou cechovních pramenů, které souvisejí s úřední činností cechů, jsou osobní doklady jejich členů.⁸⁹ Pro soběslavské soukeníky se bohužel dochovalo jen nepatrné množství těchto písemností, omezené v podstatě pouze na několik tovaryšských listů a vandrovních knížek.

Naproti tomu spisový materiál, který vznikl jako písemný produkt různorodé činnosti cechu soběslavských soukeníků, se dochoval v relativně hojném množství.⁹⁰ Jeho nevýhodou je však tématická nesourodost a také do jisté míry torzovitost. I tak je však vypovídací hodnota této skupiny pramenů vysoká a často poskytuje představu o skutečném, mnohdy velmi pestrém cechovním životě. Právě informace, které přináší spisový materiál, tvoří onen „zelený strom života“, což jinak tak důležité a významné prameny jako cechovní statuta nebo cechovní knihy mnohdy poskytnout nemohou. Kvůli poměrně vysokému množství pramenů spisové povahy je třeba omezit pozornost pouze na výběr příkladů.

Jak již bylo řečeno, hlavní povinností tovaryše po dokončení učení bylo odejít na zkušenou na vandr. Měl být vybaven různými dokumenty, z nichž nejdůležitější byl výuční list, nebo jeho opis. O tom, že se tak často nedělo, svědčí cirkulář českého gubernia z října roku 1782 a z března roku 1784, který cechům nařizoval, aby „tovaryše bez předeepsaného lehrlistu s přiraženým štemplem nepřijímaly, a přece se to na mnohých místách stalo“.⁹¹ Výuční list však nebyl jediným dokladem, který vandrující tovaryš potřeboval.⁹² Musel mít také nějaké „cestovní doklady“. Ve středověku šlo o různé glejty, průvodní listy vydávané vrchností nebo městskou radou. Později byly vydávány vandrovním tovaryšům pasy, které uváděly kromě jména a věku tovaryše také stručný popis jeho postavy, dobu platnosti a také apel, aby všechny úřady poskytly držiteli pasu co možná největší podporu. Pasy také obsahovaly různé formule dokládající dobový pohled na význam a smysl vandru. V roce 1803 vydal soběslavský magistrát pas soukenickému tovaryšovi Janovi Kopkanovi, v němž stálo: „Derselbe gehet, um sich mehrere Kenntnisse in der Profession zu erwerben, und die gesetzmässigen vorgeschriebenen Wandersjahre zurückzulegen...“⁹³ V jiném pase, tentokrát pro Karla Vítka, bylo napsáno: „Derselbe wandert in sament k. k. österreichische Erbländer um sich in seinem Hanwerke mehrere Kenntniße sammeln, und sich hievon ordentlich ernähren zu können.“⁹⁴

Samotný vandr se pak skládal z práce tovaryše u různých mistrů v různých městech. O těchto „pracovních zastávkách“ nás informují zejména tovaryšské listy, což byla pracovní osvědčení, která tovaryš obdržel od příslušného cechu vždy po dokončení své práce v určitém městě.⁹⁵ Protože tovaryš většinou prošel během svého vandru řadu měst, nashromáždil také adekvátní počet tovaryšských listů. V tábořském archivu se dochovalo jen několik těchto listů vydaných soběslavskými soukeníky v sedmdesátých a osmdesátých letech 18. stol. Přesto si lze na základě těchto pramenů udělat určitou představu o rozmanitosti vandru. Zatímco 22letý soukenický tovaryš František Kaplan obdržel v roce 1789 od soběslavského soukenického cechu tovaryšský list již po osmi týdnech práce, jiný soukenický tovaryš, 43letý Martin Selic z Klagenfurtu, pracoval v Soběslavi plných čtrnáct let, než získal stejný list.⁹⁶ Závazná forma pro to, jak dlouho má tovaryš u jednotlivých mistrů pracovat nebo kudy má vandrovat, tedy neexistovala. Délka a místo práce tovaryše se tak odvíjely od pracovních příležitostí v daných městech.⁹⁷ Pokud jde o geografický rozsah vandru, na tovaryšských listech stálo: „...podle nejvyššího císařského ustanovení od 1. června 1771 příslušně žádati chcem téhož tovaryše dle obyčeje v Moravy, v Čechách, v Slezsku, pod a nad řekou Ins v Rakousích, Štajeřích, Korutanech, Krainu, Gercu a v Gradišce, mimo těch ale do žádných jiných cizích zemí, mimo nad praveného království a krajin, fedrovati slušně dožádati jsme chtěli.“⁹⁸

Z dochovaných pramenů spisové povahy můžeme například získat konkrétnější představu o životě nebo také počtech soběslavských tovaryšů. Pro roky 1780–1791 se dochoval seznam všech tovaryšských osvědčení, které soběslavské cechy v těchto letech vydaly.⁹⁹ Můžeme tak získat hrubou představu o tom, kolik tovaryšů v tomto období soukenickým cechem prošlo. Počet vydaných tovaryšských listů ukazuje tabulka č. 3. Podle jiného seznamu, který zaznamenával pouze soukenické tovaryše, se nacházelo v roce 1799 v Soběslavi třicet devět tovaryšů.¹⁰⁰ Dvacet tři z nich pak pocházelo přímo ze Soběslavi. Byli to většinou synové mistrů, kteří pracovali v otcovské dílně.

Tabulka č. 3

<i>Rok</i>	<i>Počet vydaných tovaryšských listů</i>
1780 ¹	10
1781	30
1782	29
1783	40
1784	30
1785	27
1786	17
1787	4
1788	25
1789	27
1790	23
1791 ¹	6

Jak již bylo zmíněno v souvislosti s cechovními knihami, tovaryšská léta byla z různých důvodů prodlužována. Soběslavský soukenický cech se často zdráhal přijmout tovaryše mezi samostatně vyrábějící mistry.¹⁰¹ Svědčí o tom různé stížnosti či prosby tovaryšů či jejich otců předkládané buď městské radě nebo vrchnostenské kanceláři. V roce 1713 např. žádal Jan Černohorský ze Soběslavi třeboňského vrchního hejtmana o přimluvu u soběslavského soukenického cechu, který mu činil překážky v přijetí za mistra. Jan Černohorský napsal: „...že jsem se tu onehdy při soukenickém cechu poslušně ohlašoval, aby mě jakožto mnoho let zvandrovalého zachovalého člověka mezi jich mistrovské prostředek přijmouti sobě oblíbili...“¹⁰² Třeboňský hejtman pak ve své odpovědi adresované soběslavské městské radě uvedl: „Pročež jestli on tolikéž opatřený burgecht vypraví, nevidím, proč by se

mu řemesla svého jak jinším mistrům provozovati bránilo.“¹⁰³ Z 8. srpna roku 1795 pochází usnesení soukenického cechu, které reagovalo na žádost deseti soukenických mistrů, aby jejich synové byli přijati za mistry. Říká se v něm: „...žádný pro sebe řemeslo prováděti nebude, dokavad' jeho vandr neb 6 let tovaryšem nebude...“¹⁰⁴ Připomínám, že generální cechovní artikule předepisovaly tři roky vandrů. Dne 8. května stejného roku nařizoval v německy psaném listě krajský úřad v Českých Budějovicích soběslavskému magistrátu, aby bylo soukenickému tovaryšovi Antonínovi Ruskovi bez dalšího zdržování umožněno vyhotovit mistrovský kus. Jako důvod bylo uvedeno, že jmenovaný již absolvoval dvojnásobná tovaryšská léta a také zakoupil v Soběslavi dům.¹⁰⁵

Také zapsání do knihy mistrů a zaplacení mistrovského práva není bezpečným vodítkem pro to, že dotyčný opustil tovaryšský způsob života. To byl případ jistého Karla Wanka. V roce 1808 žádal jeho otec Jan Wanke soběslavský cech a také magistrát, aby bylo jemu synovi povoleno vyhotovit mistrovský kus. Svoji žádost odůvodnil slovy: „...aby počestnej cech vzal ohled na to, že už dvojnásobný léta tovaryšské prošlý, jak učednická kniha prokazuje, kdy za vyučenou dostal, aneb aby se ohled vzal na jeho už zaplacené mistrovské právo...“¹⁰⁶ Ještě dodám, že do mistrovské knihy byl Karel Wanke zapsán v roce 1795.¹⁰⁷ Prodlužování tovaryšských let tedy nebylo vůbec výjimečné. Nejzákladnějším důvodem, proč cech odmítal přijímat tovaryše mezi samostatné mistry, byl velký počet soukenických mistrů ve městě¹⁰⁸ a s tím související nasycenost trhu, která pak vedla k chudobě řemeslníků.

Soběslavští soukeníci se také bránili usazování přespolních mistrů ve městě. Důvody pak byly stejné jako v předchozím případě. Tak např. v roce 1793 si soběslavští soukeničtí mistři stěžovali u magistrátu, že jistý soukenický mistr z Počátek koupil v Soběslavi dům a chce se zde usadit. V protokolu z 11. března roku 1793 jako důvod uvedli: „...poněvadž bez toho, jak povědomo jest, počet zdejších pánů mistrů již na 56 se vztahuje (...) sami se dost nesnažně obživiti by v stavu byli, ale skutečně by se řemesla zbavit museli (...) taky že povědomo jest, že zdejší počestný cech soukenický do valchy velký peníze a náklad vynaložil, a že ta valcha jedině s tak velkým nákladem pro zdejší mistry vystavena a v pádu přiběhování pánů mistrů též ani dostatečná bejti by nemohla.“¹⁰⁹ Jak magistrát rozhodl se bohužel kvůli chybějícím pramenům nedozvíme. S největší pravděpodobností však ve prospěch mistra z Počátek, jak ostatně naznačuje následující příklad. V roce 1801 soběslavský soukenický cech odmítal přijmout do města jistého Prokopa Lintnera, který se vyučil v Soběslavi, vystál zde také vandr a působil jako tzv. landmistr ve Veselí nad Lužnicí. Jako důvod svého odmítání soběslavští soukeníci uvedli: „...že zde bez toho velmi velký počet

soukenických mistrů se vynachází, jenž pro nedostatek odbytu by skrze něj živnost svou dostatečně nabýti mohli nepostačují...¹¹⁰ Rozhodnutí soběslavského magistrátu znělo následovně: „...pak soukenický řemeslo komerční řemeslo jest, při kterém se počet mistrů zamezit neb ustanovit nenechá, pročez jemu Prokopovi Lintnerovi jako skutečnému soukenickému mistru provozovati toto řemeslo se povoluje...“¹¹¹ Zvláště tedy po roce 1754, kdy se soukenictví stalo komerčním řemeslem,¹¹² bylo pro cech skoro nemožné ubránit se příchodu přespolních mistrů do města. Na druhé straně však neznamenal rok 1754 nějaký dramatický a náhlý zlom v počtu soukenických mistrů ve městě, i když k částečnému nárůstu docházelo.¹¹³ Rozhodující byla samozřejmě poptávka po výrobcích soukeníků. Ovšem i ve starších dobách museli soběslavští soukeníci ustupovat ze svých ochranných snah. Příkladem je vlastnoručně psaný list Petra Voka z Rožmberka z roku 1592, ve kterém soběslavským soukeníkům nařizoval: „...aby ste pod varováním skutečného trestání ukazateli listu tohoto Martinovi Prostějovskému jakž z strany díla soukenického, tak i chování čeledi překážky žádný nečinili...“¹¹⁴

Poměrně řídké se mezi dochovaným materiálem objevují stížnosti soběslavských soukeníků na necechovní výrobce. To ale může být dáno tím, že se prameny tohoto druhu prostě nedochovaly. V nedatované suplice si např. místní soukeníci stěžovali soběslavské městské radě na výrobce šerky a mezulánu, což byly levné nevalchované tkaniny. Soběslavští soukeníci mimo jiné psali: „Poněvadž by to k ztenčení řemesla našeho, ale i pro ubohý chudý lid (který ovšem snáze s mnoho menším nákladem k mezulánu neb šerce něžli k suknu přijíti může) podobati se chtělo.“¹¹⁵ Pro chudší obyvatele měst byly tyto výrobky opravdu cenově dostupnější a tím pádem i často vyhledávané.¹¹⁶

Také v otázce nákupu vlny se objevují stížnosti cechu na různé překupníky nebo na nedovolený nákup. V roce 1692 si například soběslavští soukeníci stěžovali radním na jistého Václava Messera, který nebyl členem cechu a přesto skupoval po vsích vlnu a činil tak soběslavským soukeníkům nemalou škodu. Své ztráty popsali mistři takto: „...nám v našem řemesle překážku dělá, takže mnozí žádných vln dostávati nemůžeme, co bychom levněji než od kupců dostati mohli, to nám vykoupí, kterak obstáti můžeme v našich živnostech.“ Dále také soběslavští soukeníci ve stejné stížnosti zmiňovali přespolní soukeníky, kteří, jak psali, „nám zde při jarmarce velkou překážku dělají, mimo cech a smlouvu pokoutně vlny platí“.¹¹⁷ Výhodný nákup suroviny byl pro soukeníky velmi důležitý. Ze stížnosti vyplývá, že soběslavský soukenický cech nakupoval vlnu především po vrchnostenských vesnicích v okolí města. Měl zřejmě s vrchností sjednanou pro tento nákup smlouvu, což ovšem nezabránilo tomu, aby sedláci prodávali vlnu tomu, kdo zaplatil více. Až v případě nedostatku

vlny přicházeli na řadu obchodníci.¹¹⁸ Konkurentem v nákupu vlny mohli být nejen překupníci, ale i soukeníci z jiných měst. O necelých sto let později, v roce 1790, se snažil soběslavský soukenický cech omezit neoprávněné skupování vlny v oblastech okolo nedalekého města Veselí nad Lužnicí. Dochovala se pouze odpověď purkmistra a městské rady ve Veselí městské radě v Soběslavi. Stálo v ní: „Nenacházejíce se jináč a v pravdě toliko, že sice zdejší soukenictvo někdy zdet v nejbližších místech (...) též méněji na soběslavský půdě neb mezi tamníma poddanýma (...) kupují, kdežto bez toho buďto židovstvo neb hradecký soukeníci skupovat obyčej mají. Pročež vidí se nám za těžký takovou důležitosti proti sousedskému obchodu bez vejminky takovou záповěď učiniti...“¹¹⁹

Spisový materiál související s cechem soběslavských soukeníků však skrývá i písemnosti, které se týkají jiných otázek než ochrany místního trhu. Jsou zde např. zastoupeny písemnosti spojené s již zmiňovanou soukenickou valchou.¹²⁰ I v tomto případě šlo většinou o stížnosti. Z 21. září roku 1706 např. pochází list, v němž radní města Soběslavi oznamovali třeboňskému hejtmanovi, že se místním barvířům, kteří si u rady předtím stěžovali, děje ze strany soběslavských soukeníků újma. Ti totiž zakazovali valchářovi valchovat v obecní valše šerky a tím, jak radní psali, „jim barvířům v jejich řemesle na újmu živnosti jich nemalé zkrácení činiti usilují“.¹²¹ Radní dále vysvětlovali, že valchář valchuje šerky odděleně od suken, takže soukeníkům nemůže vzniknout žádná škoda. Třeboňský hejtman odpověděl radě již druhý den a nařídil, aby soukeníci ve válení šerek nikomu nebránili.¹²² Jiné stížnosti spojené s valchou se týkaly např. platů za valchování. V roce 1790 psali soběslavští soukeničtí cechmířtři městské radě: „Poněvadž náš poctivý cech v tej případnosti k vzácnému magistrátu se ucházal, by nám z ohledu naší chudoby takové neobyčejné platy uložené nebyly...“¹²³

Dále se objevují písemnosti spojené s organizačními a správními otázkami,¹²⁴ také písemnosti statistické povahy (zmiňované seznamy tovaryšů či řemeslníků) nebo písemnosti spojené s otázkami prodeje sukna.

V souvislosti s prodejem sukna se dochovaly písemnosti svědčící o tom, že soběslavský soukenický cech uzavíral smlouvy či kontrakty na státní dodávky sukna pro armádu. Celý cech pak ručil za hladký průběh těchto zakázek, které se však také neobešly bez konfliktů. Např. v listu z 29. listopadu roku 1799 adresovaném magistrátu v Soběslavi si starší cechmířtři soběslavského soukenického cechu stěžovali, že někteří mistři, se kterými byla sjednána cechovní zakázka na vojenské sukno, své závazky ještě nesplnili. Celému cechu proto hrozila nejen ekonomická ztráta, ale i ztráta na cti. Cechmířtři mimo jiné psali: „...přítom také žádaje by ostatní spolumířtři k cechovnímu kontraktu patřící k jich povinnosti

přísně přidržané byli, a sice by poctivý cech soukenický nebyl schopnej kontrakt dodělat...¹²⁵ Cechmířtři dále řádali, aby bylo jmenovitě uvedeným soběslavským mistrům zakázáno kupovat tato vojenská sukna od jiných mistrů a dále je prodávat. Následně proběhlo před soběslavským magistrátem v této věci jednání, při kterém byli příslušní mistři dotazováni, z jakých příčin ještě sukno nedodali. Již 6. prosince vydal magistrát usnesení, které měli starší cechmířtři oznámit celému cechu. V něm magistrát nařizoval, aby soukenický cech bedlivě dohlédl na odvedení zbývajícího množství sukna a také zamezil překupování tohoto sukna.¹²⁶

O necelý měsíc později, dne 23. prosince, si v souvislosti s další zakázkou pro armádu stěžovali starší cechmířtři magistrátu znovu, tentokrát na soukenického mistra Václava Špačka. Ve stížnosti psali: „Celý počestný cech soukenický se témuž nařizení volný býti poukázal, jedině Vencľ Špaček, mistr soukenický, se protivil, že on svá sukna na handl, kauf aneb dle jeho libosti odlifruje, však ani lokte do cechovního kontraktu.“¹²⁷ Cechmířtři pak magistrát jménem celého cechu řádali, aby Václavovi Špačkovi nařídil výrobu sukna pro zmiňovanou zakázku.

Z uvedených příkladů vyplývá, že stejné řance či rovnost mezi soběslavskými soukenickými mistry byly spíše iluzí. Mistři jednali jako individuality. Datum 21. března 1814 například nese německy psaný list, ve kterém si českobudějovický magistrát stěžoval magistrátu v Soběslavi na místního soukenického mistra Antonína Buzka. Ten převzal zakázku výroby sukna pro českobudějovickou policii, ale ta dosud řadné sukno neobdržela a hrozil jí proto nedostatek vhodného oblečení, což bylo u takové instituce jistě krajně nepřijemné. Českobudějovičtři řádali, aby byla celá věc do jednoho týdne napravena.¹²⁸ Tento příklad svědčí o tom, že podobné, dalo by se říci „veřejné zakázky“, mohli získat a získávali jednotliví mistři jako samostatní výrobci, aniž by jakkoliv cech zasahoval či jejich práci reguloval. Ovšem nějaké rozhodné závěry v tomto směru nejsou vlivem chybějících pramenů možné.

I v případě společných cechovních zakázek jednali někteří mistři individuálně bez ohledu na celý cech. Cechovní zakázky také nebyly mezi mistry rozdělovány rovnoměrně. Ve zmíněné stížnosti cechmířtři z 29. listopadu roku 1799 se např. píše: „...vřichni z nich buď menří, neb větří částku suken do téhož cechovního kontraktu odvedli...“¹²⁹ To naznačuje rozdílné výrobní možnosti soběslavských soukeníků. Zde se nabízí otázka, zda v této době pracovali vřichni mistři samostatně ve vlastní režii.¹³⁰ I když byly mezi mistry soběslavského soukenického cechu patrné ekonomické a sociální rozdíly¹³¹ a také se objevila zmínka o tom, že někteří mistři skupovali od jiných sukno určené pro cechovní kontrakt (viz výře), nic

nenasvědčuje tomu, že by někteří mistři ztratili své samostatné postavení a upadli do závislosti na jiných. Z uvedených příkladů, které jistě nebyly nijak výjimečné, také vyplývá, že cech v této době sloužil svým členům spíše jako ochrana před nežádoucí konkurencí, a nikoliv jako organizace zajišťující rovnoměrné rozdělení práce a výdělků.¹³²

Rozdílné postavení mistrů v rámci cechu však dokládají i jiné prameny. Např. již zmíněný seznam soukenických tovaryšů z roku 1799 odhaluje nerovnoměrné rozdělení tovaryšů mezi mistry. Někteří mistři zaměstnávali dva tovaryše, jiní pak žádného. Někteří soběslavští soukeničtí mistři také měli v rámci cechu přednostní postavení. Ze 4. ledna roku 1799 např. pochází nařízení soběslavského magistrátu, které reagovalo na žádost jistého Leopolda Libry, aby mu bylo zajištěno přednostní právo před jinými mistry. V listu stálo: „...ustanoveno a usneseno, by žádost pana Libry povolena byla a se zaznamenalo, že on pan Libra právo přednosti mítí a na jarmarcích před těma často pravenýma synkama mistrovskýma státi následovně je předcházeti má...“¹³³

Cech soběslavských soukeníků tak byl, spíše než nějakou rovnostářskou organizací, velmi rozmanitým prostředím, ve kterém nechyběly sociální rozdíly a také konflikty. Z předešlých příkladů také vyplývá, že cech jako celek musel s větším či menším úspěchem často prosazovat a obhajovat své zájmy, a to navzdory cechovní ochraně vtělené do statut. Na druhou stranu to byl také sám cech, který se stával terčem stížností, když porušoval dané řády. V řešení konfliktních situací pak byl soběslavský soukenický cech závislý, ostatně jako jiné cechy, na rozhodnutí městské rady. Jak napsal výstižně Zikmund Winter: „konšelé byli cechům nejbližší vrchností“.¹³⁴ Hlavní slovo ovšem měla vrchnost. Zprostředkující role mezi vrchností a cechem či městskou samosprávou pak náležela třeboňskému hejtmanovi, který dával městské radě pokyny, jakým způsobem má který spor vyřešit.¹³⁵ Výjimečně vstupovala do sporů vrchnost osobně jako v případě zmiňovaného Petra Voka. Po vydání generálií náležel sice dozor nad cechy stále vrchnostenskému úřadu, rozhodování v cechovních záležitostech se však začalo odvíjet v linii – městská rada (magistrát), krajský úřad a v nejvyšší rozhodčí instanci zemské gubernium.¹³⁶

1) V krátkosti se je také třeba zmínit o městě Soběslavi jako takovém. Podle první zmínky z roku 1293 náležela Soběslav ležící asi 15 km jižně od Tábora rožmberské větvi Vítkovců. Správně příslušela k příběnickému panství, později k panství třeboňskému. Rožmberkové o své město náležitě pečovali. Dne 18. září 1390 byla Soběslav v pravém slova smyslu povýšena na město, a to privilegiem, které vydal Jindřich z Rožmberka. Jindřich městu udělil také tzv. královská práva, čímž se mimo jiné vzdal odúmrtního práva. Rožmberská éra v Soběslavi vrcholila osobou Petra Voka z Rožmberka, kterému město v roce 1565 postoupil spolu s dvěma dalšími panstvími bratr Vilém. Petrem Vokem však Rožmberkové roku 1611 vymřeli. Dědicové Rožmberků – Švambergové – přišli o své majetky účastí Petra ze Švamberka na stavovském povstání. Třeboňské panství,

jehož součástí byla také Soběslav, si ponechal císař a později je daroval svému druhorozenému synovi Leopoldu Vilémovi. Ten pak jako odměnu za dlouholeté služby postoupil třeboňské panství v roce 1660 Janovi Adamovi ze Schwarzenberku. V rukou Schwarzenberků zůstala Soběslav až do zrušení patrimonium v roce 1848. Ze základní literatury k dějinám města Soběslavi srov. Lintner, J., Soběslav; Lintner, Jan, Salák, František, Okresní archiv v Soběslavi. Průvodce po fondech a sbírkách, Soběslav 1958; k dějinám města dále srov. Šmahel, František a kol., Dějiny Tábora, I. díl 1. svazek, České Budějovice 1988, str. 95, 166; Truc, H., Ius regale, str. 56–57; Pánek, Jaroslav, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989, str. 183, 286; Kalista, Zdeněk, Století andělů a ďáblů, Jinočany 1994, str. 114–121.

2) Městské knihy například mohou obsahovat zápisy o založení cechu a v případě absence cechovních statut tak často bývají jediným zdrojem této informace. Podobné je to i v případě opisů cechovních privilegií v městských knihách.

3) AMS, sign. II A 1/1; AMS, sign. II A 1/4.

4) Viz 3. kapitola, str. 21–22.

5) AMS, cech soukeníků, sign. I/1.

6) AMS, cech soukeníků, sign. I/2.

7) AMS, sign. II A 1/4.

8) AMS, cech soukeníků, sign. I/1; text privilegia uvádí Antl, T., Příspěvek k vývoji, str. 590–592; v kritické edici pak Rynešová, Blažena, Pelikán, Josef, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, svazek IV., Praha 1954, str. 448–451.

9) Antl, T., Příspěvek k vývoji, str. 590.

10) Srov. Čechura, J., Cechy rožmberských měst a městeček, str. 115.

11) Tamtéž.

12) Viz Šimeček, Z., Obchod jižních Čech s Rakousy, str. 686–691; Janáček, J., Přehled vývoje, str. 186.

13) Srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 191.

14) SOkA Č. Krumlov, sign. 17.

15) Srov. Čechura, J., Cechy rožmberských měst a městeček, str. 116.

16) Shrnutí základních skupin ustanovení cechovních statut vytvořil Janáček, J., Přehled vývoje, str. 157–159. V případě předbělohorských statut jej však nemůžeme plně využít. Předbělohorská statuta se totiž v určitých rysech od těch pobělohorských lišila. Chyběly zde například některé skupiny ustanovení vyskytující se ve statutech pozdějších, např. náboženské otázky (viz dále). Okruhy ustanovení předbělohorských statut také byly, na rozdíl od pobělohorských, značně nevyvážené. Viz také Ebelová, E., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 50–51.

17) Na řádný původ cechy dbaly, někdy až přehnaně, po celou dobu své existence. To úzce souviselo s cechovní ctí nebo také můžeme mluvit o stavovské cti cechovních řemeslníků. Představa řemeslníků nebo cechů o roli a funkci cti ovšem nijak výrazně nevybočovala z tehdejšího vnímání cti ostatní společnosti. Viz Petrání, Dějiny hmotné kultury II/2, str. 555; Čechura, Jaroslav, Kriminalita a každodennost v raném novověku, Praha 2008, str. 15. Jako příklad lpění cechů na poctivém původu může posloužit list z 5. května roku 1682, který městská rada v Soběslavi adresovala třeboňskému hejtmanovi. Radní hejtmanovi sdělovali, že si u nich stěžoval místní soukenický tovaryš, kterému soukeničtí starší cechmistři bránili se oženit, dokud jeho budoucí manželka nepředloží zachovací list svého otce. Soběslavští mimo jiné psali: „...vidouce my pak, že by tu žádný slušný

příčiny proč by to manželství rušeno býti mělo, pánův starších soukeníkův by toho nečinili jsme napomínali, však k ničemu se pohnouti dáti nechtěli...“ Vs Třeboň, sign. IB 5AZ 9.

18) O mistrovském kuse a jeho funkci srov. Winter, Z., Z městských živností, str. 5–25.

19) Antl, T., Příspěvek k vývoji, str. 590.

20) Tamtéž.

21) Srov. Čechura, J., Cechy rožmberských měst a městeček, str. 117.

22) Antl, T., Příspěvek k vývoji, str. 590.

23) O vandru a jeho funkci viz dále.

24) Antl, T., Příspěvek k vývoji, str. 590.

25) Srov. Kozák, J., Stopp, K., Obrazy českých a slovenských měst, str. 27.

26) Srov. Čechura, J., Cechy rožmberských měst a městeček, str. 114.

27) Viz Lintner, J., Soběslav, str. 31.

28) AMS, cech soukeníků, sign. I/2.

29) Tamtéž.

30) Tamtéž.

31) Tamtéž.

32) Praha se stala centrem rozsáhlého meziobchodu se sukem. Více o úpadku soukenictví Janáček, J., České soukenictví, str. 557–561; Winter, Z., Řemeslnictvo a živnosti, str. 606–607.

33) AMS, sign. II A 1/4.

34) Viz 3. kapitola, str. 35.

35) AMS, sign. II A 1/4.

36) Tamtéž.

37) Tamtéž. Již ve středověku cechy různým způsobem podporovaly místní kostel. Ještě i dnes můžeme v mnoha kostelech obdivovat zachované znaky cechů, které se na stavbě kostela podílely nebo jinak na jeho duchovní činnost přispívaly. Viz Tecl, R., Nejstarší znaky, str. 157–195. Asi nejznámějším příkladem je klenba chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, ozdobená právě takovými znaky.

38) AMS, sign. II A 1/4.

39) Tamtéž.

40) V souvislosti s volbou soukenických cechmistrů psal v roce 1708 třeboňský hejtman radním v Soběslavi: „...k tomu kvalifikované osoby vyvolené a vždy od milostivé vrchnosti s juramentem potvrzené bývají. Poněvadž na přiloženou žádost dovoluji, aby ty vyvolené cechmistry soukenické pro dalekost cesty jenom tam v přítomnosti vzácného magistrátu confuctum juramentum prezentýrovati mohli.“ AMS, kart. 195. Bylo tedy zvykem, že nově zvolení cechmistři byli do své funkce uváděni v sídle správy panství. Od povinnosti cestovat za tímto účelem do Třeboně se však zřejmě často upouštělo.

41) Povinnosti cechmistrů také odrážely texty přísah, které museli nově zvolení cechmistři přednést před celým cechovním shromážděním, ale i radou města. Podle dochovaného formuláře přísahy, který byl zapsán v soběslavské městské knize z let 1693–1849, místní soukeničtí cechmistři mimo jiné slibovali: „...v témž povolání mém chci se spravedlivě a bedlivě chovati, v dělání suken i pečetění jich a prodeji všelikterých věrně dohlížeti a v tom upřímně pozorovati lidí jak bohatých, tak chudých nepřetahovati ani žádnému z mistrův v témž řemesle našem soukenickém ničehož nenáležitěho činiti nedopouštěti...“ AMS, sign. II A 1/1.

42) AMS, sign. II A 1/4.

- 43) V případě vdov šlo zejména o snahu zajistit kontinuitu dílny. Viz Haupt, H. G., *Neue Wege zur Geschichte*, str. 28.
- 44) AMS, sign. II A 1/4.
- 45) Tamtéž.
- 46) Tamtéž.
- 47) Tamtéž.
- 48) O významu cechovních značek a znamení srov. Martínková, L., *Cechovní znamení*, str. 41–49.
- 49) Označování sukna pečeti se postupně stalo samostatnou funkcí, kterou většinou zastávali opět cechmistři. Pro soběslavský soukenický cech se dochoval v městské knize z let 1693–1849 formulář přísahy pro tyto tzv. spatřitele suken. V textu přísahy stálo: „...každého soukenického mistra v tom pořádku, jak jeden každý svý zboží k spatření předloží, rychle odbejvati, jakož taky na způsobnost zboží bedlivý pozor dáti a oné zboží, jenž za dokonalé a bez chyby uznané bude, obyčejnou pečeti zřetelně opečetiti a po vyhlášeným řádu soukenickém takové chybné zboží k pokutě oznámiti...“ AMS, sign. II A 1/1.
- 50) AMS, sign. II A 1/4.
- 51) Tamtéž.
- 52) Viz Ebelová, I., *Pražská a venkovská stavební řemesla*, str. 51–52.
- 53) Tamtéž, str. 53–54.
- 54) Do první třídy byla zařazena pražská města, do druhé královská a věnná města a ještě navíc Cheb, do třetí jmenovitě celá řada poddanských měst a do čtvrté všechna zbývající města a městečka. Cechy měst první a druhé třídy se podle generálních artikulí mohly v některých otázkách řídit speciálně konfirmovanými statuty. Srov. Ebelová, I., *Pražský a venkovská stavební řemesla*, str. 53.
- 55) Hospoda měla významné místo ve vnitřním životě cechů. Členové určitého cechu se samozřejmě museli někde scházet a takovým nejvhodnějším místem byla právě hospoda. Mistři a tovaryši určitého řemesla měli své vyhrazené hospody a ty pak bývaly opatřeny řemeslnických štítem, cechovním znamením. Když k vydržování takové hospody nestačil jeden cech, spojovalo se jich více dohromady. V cechovních hospodách se tedy členové určitého cechu pravidelně scházeli a pořádali zde nejrůznější cechovní hostiny a pitky, které pak podporovaly družnost v cechu. Zejména se zde však konaly cechovní schůze a valné hromady, a to nejčastěji čtyřikrát za rok o suchých dnech. Cechovní hospody bývaly zvláště pro vandrovního tovaryše určitým zázemím, útočištěm, kde mohli sehnat nejen práci, ale také se občerstvit, odpočinout si a popřípadě získat informace, kam je nejvhodnější jít dál. Více o významu cechovních (tovaryšských) hospod v souvislosti s vandrem Janotka, M., Linhart, K., *Zapomenutá řemesla*, str. 145–149.
- 56) Knihovna PVH a AS, sine sign.
- 57) Tamtéž.
- 58) Již v průběhu 15. století se začaly objevovat zprávy, že tovaryši světili tzv. modré pondělí, to znamená, že nepracovali v tento den vůbec, nebo jen do tří až čtyř hodin odpoledne. Srov. Diviš, J., *Pražské cechy*, str. 10; viz také Tecl, Rudolf, *O „modrém pondělí“ soběslavských ševcovských tovaryšů v roce 1528*, *Výběr* 32, 1995, str. 137–138. Tzv. modré pondělí se ale hluboce vžilo a tovaryši v tento den i nadále odmítali pracovat. Jakou sílu měla tradice velmi pěkně ilustruje cirkulář gubernia z 20. ledna 1821, který po dvaosmdesáti letech opět obnovoval a připomínal zákaz modrých pondělků, tentokrát již také pro dělníky z továren. Zároveň byly vyjmenovány všechny svátky, o kterých se nesmělo pracovat. V roce 1821 se jednalo o osmnáct dní kromě nedělí. Ostatní svátky byly zrušeny. AMS, kart. 199.

59) Tyto tzv. svačinky nově přijímané mistry velice finančně zatěžovaly. V roce 1725 se např. sirotek Jiřík Fera, který se chtěl stát soukenickým mistrem, obrátil na městskou radu v Soběslavi s žádostí, aby mu radní přispěli na ječmen, ze kterého se měl následně uvařit sud piva určený právě k takové svačince. Jiřík o výdajích na mistrovství napsal: „...mě mnoho kořtovati bude a za pro vydání jiný těžko k tomu si vypomoci moci budu...“ Městská rada jeho žádost odmítla. AMS, kart. 196.

60) Německy psaným listem ze 7. září roku 1749 připomínal třeboňský hejtman městské radě v Soběslavi, že se místní cechy mají řídit generálním cechovním patentem a artikulemi. Kdyby je snad ještě nějaký cech nevladl, měl to oznámit a měly mu být na jeho vlastní náklady opatřeny. Povinností městské rady bylo samozřejmě na vše dohlédnout. AMS, kart. 196.

61) Cechovní knihy začaly v Čechách vznikat poměrně záhy. Nejstarší cechovní knihy byly většinou vedeny ve formě tzv. manuálů, které obsahovaly nejrůznější typy cechovní agendy jako např. evidenci majetku, záznamy o různých sporech, seznamy členů cechu, účetní záznamy, různé dohody, významné události atd. O nejstarších cechovních knihách na našem území srov. Pátková, H., „Volumus etiam“, str. 184–192, zde str. 189. Od konce 16. a v průběhu 17. stol. se začaly objevovat různé typy knih rozdělené podle povahy zápisů. Pro potřeby evidence členů cechu vznikly knihy učedníků, tovaryšů a mistrů, které však byly často vedeny jen v jedné knize. Existovaly také knihy mistrovských zkoušek. Záleželo samozřejmě na každém určitém cechu, jak tyto knihy vedl. Pro evidenci majetku, příjmů a výdajů cechu vznikaly účetní knihy. Výsledky různých jednání cechu se zapisovaly do knih zápisů ze schůzí. Významné události nebo opisy statut pak do knih památných. Viz Ebelová, I., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 57.

62) AMS, cech soukeníků, sign. II/1.

63) AMS, cech soukeníků, sign. II/2.

64) AMS, cech soukeníků, sign. IV/1.

65) AMS, cech soukeníků, sign. II/3.

66) AMS, cech soukeníků, sign. II/1.

67) I poté se však občas objevovaly zápisy se čtyřmi lety.

68) Jan Wanke přijatý do učení v roce 1801 se učil pouhý jeden rok. Nutno ovšem podotknout, že Jan Wanke se učil u svého otce, takže jisté zvýhodnění bylo možné. AMS, cech soukeníků, sign. II/1.

69) Viz Winter, Z., Z městských živností, str. 81–82.

70) Např. jistý František Šajfler, přijatý do učení v roce 1811, měl kvůli nízkému věku předepsaných pět let učení. AMS, cech soukeníků, sign. II/1.

71) První záznam o vyučení je z roku 1751.

72) Rok 1860 jsem zvolil jako krajní vzhledem k zániku cechovního systému v roce 1859.

73) Dalo by se dokonce mluvit o jakémsi „pokrevním společenství“. Josef Ehmer však ve své práci uvádí, že „odkazování“ dílen a živnostenských oprávnění nebo rodinná kontinuita byly v cechovním řemesle v novověku spíše výjimečné. Ehmer, J., Traditionelles Denken, str. 52.

74) AMS, cech soukeníků, sign. II/2.

75) Tamtéž.

76) Stát se mistrem nebylo nic levného. Není proto divu, že se tovaryši snažili oženit s mistrovskými dcerami nebo vdovami. Kromě snížení poplatků za mistrovství ještě většinou také získali dům a tím i dílnu. Sňatek s mistrovskou vdovou byl někdy pro tovaryše jedinou možností, jak se stát samostatným mistrem.

77) Již v roce 1706 soukenická statuta nařizovala, že tovaryš musí po dokončení vandru ještě alespoň jeden rok pracovat u nějakého mistra, než se sám o mistrovství přihlásí. AMS, cech soukeníků, sign. I/3. O prodlužování vandrovních let viz dále.

78) AMS, cech soukeníků, sign. IV/1.

79) Cechovní pokladnice hrála v životě cechů důležitou roli. Kromě financí se do ní ukládaly různé cechovní písemnosti včetně statut nebo také cechovní pečeť. Přinesením a otevřením pokladnice, zvané též matka pokladnice, se také zahajovalo cechovní shromáždění. O cechovní pokladnici a její funkci srov. Winter, Z., Z městských živností, str. 173–187.

80) V padesátém druhém článku generálních cechovních artikulí se říká: „Při každém kvartálním shromáždění má jeden každý mistr a tovaryš (...) obyčejnou peněžitou částku do pokladnice složit.“ Knihovna PVH a AS, sine sign.

81) Vosk sloužil v cechovních organizacích jako určitý platební prostředek. Byl formou úhrady různých provinění a poplatků. Jak již bylo řečeno, sloužil pak k církevním účelům. Srov. Ebelová, I., Pražský a venkovská stavební řemesla, str. 60. Vosk však většinou soběslavští řemeslníci neodváděli v surové podobě, ale v penězích. V Soběslavi představovala v druhé pol. 18. století jedna libra vosku ekvivalent třiceti krejcarů. AMS, cech tkalců, sign. II/1.

82) Podle padesátého sedmého článku generálních cechovních artikulí náležela správa účetní agendy cechu výhradně starším cechmistrům. Ti pak měli pravidelně při kvartálních cechovních shromážděních za přítomnosti cechovního inspektora předkládat vyúčtování.

83) Jak již bylo řečeno, v roce 1784 soběslavští soukeníci převzali do své správy valchu. Do té doby fungovala v Soběslavi obecní valcha, jejíž veškeré náklady neslo město. Od tohoto roku se proto začaly v knize příjmů a vydání objevovat také náklady na valchu. Ovšem ne v takové míře jako v druhé dochované knize příjmů a vydání soběslavských soukeníků (viz dále).

84) Velká část příspěvků byla věnována řemeslníkům zasažených ohněm. Tyto almužny ale nedostávaly vždy pouze řemeslníci ze Soběslavi, ale i přespolní. V roce 1794, který byl „bohatý“ na almužny, např. cech přispěl deset krejcarů dvěma pohořelým řemeslníkům ze vsi Mlžina, dále šest krejcarů dvěma chudým mistrům z Polné a stejných šest krejcarů dalším dvěma pohořelým z Týna nad Vltavou. K tomu ještě věnoval osmnáct krejcarů šesti pohořelým a dvanáct krejcarů dvěma chudým mistrům z Kamenice. Nejednalo se také vždy o takto malé sumy, např. v roce 1822 věnovali soběslavští soukeníci pohořelým mistrům z Počátek celých padesát zlatých. AMS, cech soukeníků, sign. IV/1.

85) Např. v roce 1768 zaplatil cech čtyři zlaté za školní dříví, v roce 1778 přispěl deset zlatých na obranu proti nepříteli, který vpadl do země, v roce 1826 přispěl jeden zlatý na stavbu kamenného mostu v Berouně atd. Tamtéž.

86) Soběslavští soukeníci například občas pořizovali lodě, které pak nechávali různě opravovat. Vzhledem k tomu, že město Soběslav leží na řece Lužnici, je to pochopitelné.

87) AMS, cech soukeníků, sign. II/3.

88) To platí také o útratách při pravidelných čtvrtletních cechovních shromážděních.

89) Osobní doklady členů cechu tvořily zejména výuční listy, dále listy zachovací, listy řádného na svět zplození, vrchnostenské konsensy, tovaryšské listy, vandrovní pasy nebo vandrovní knížky. Viz Ebelová, I., Pražská a venkovská stavební řemesla, str. 64–65.

- 90) Spisový materiál, který se nejvíce týká soběslavských cechů, je uložen ve Státním okresním archivu Tábor jako součást fondu Archiv města Soběslavi, a to v pěti archivních kartonech označených jako živnostenská policie (AMS, kart. 195-199). Tento materiál pak doplňují prameny spisové povahy z fondu Velkostatek Třeboň uloženém ve Státním oblastním archivu v Třeboni pod signaturou IB 5AZ 9.
- 91) AMS, kart. 197.
- 92) Podle desátého článku generálních cechovních artikulí měl mít vandrující tovaryš ještě u sebe list řádného na svět zplození, dále osvědčení o dobrém chování a poddaní pak také vrchnostenský konsens.
- 93) AMS, kart. 187.
- 94) Tamtéž.
- 95) V této době bývaly tovaryšské listy již předtištěné. Zaváděl je v roce 1731 generální cechovní patent a poprvé obsahovaly také osobní údaje tovaryše jako věk, postavu nebo barvu vlasů. Srov. Kozák, J., Stopp, K., Obrazy českých a slovenských měst, str. 27. Některé tovaryšské listy byly také opatřeny vedutami měst, v nichž cechy působily. Viz Tamtéž; viz také Stopp, K., Die Handwerkskundschaften, kde se jeden svazek týká Čech.
- 96) AMS, cech soukeníků, sign. III/1.
- 97) Je přirozené, že pro mistry bylo výhodnější zaměstnat tovaryše na delší čas. Tendence udržet tovaryše na co nejdelší dobu vrcholila po husitských válkách, kdy se objevují zákazy zaměstnávat tovaryše na méně než půl roku nebo rok. Srov. Graus, F., Městská chudina, str. 50–51. O způsobech najímání tovaryšů ve středověku srov. tamtéž, str. 51–54.
- 98) AMS, cech soukeníků, sign. III/1.
- 99) AMS, kart. 197. První zápis v seznamu je ze dne 21. 7. 1780 a poslední z 30. 5. 1791.
- 100) AMS, kart. 198.
- 101) To souviselo s obecným trendem uzavírání se cechů a s mohutněním cechovních principů, který se začal výrazněji projevovat v 16. století. Mnoho tovaryšů se tak vůbec mistry nestalo a zůstali tzv. věčnými tovaryši. Viz 3. kapitola, str. 29–30. O tovaryšské otázce v raném novověku srov. Janáček, J., Přehled vývoje, str. 240–247. Ovšem i ve středověku zůstávala část tovaryšů stálými tovaryši, náklady na získání mistrovství a zřízení vlastní dílny byly i tehdy přece jen vysoké. Srov. Graus, F., Městská chudina, str. 43–45.
- 102) AMS, kart. 195.
- 103) Tamtéž.
- 104) AMS, kart. 197.
- 105) Tamtéž.
- 106) AMS, kart. 198.
- 107) AMS, cech soukeníků, sign. II/2.
- 108) V roce 1739 se v Soběslavi nacházelo třicet tři soukenických mistrů, v roce 1741 dvacet osm, v roce 1793 již padesát šest, v roce 1799 padesát jedna a v roce 1846 třicet. AMS, kart. 196, 197, 198, 199.
- 109) AMS, kart. 197.
- 110) AMS, kart. 198.
- 111) Tamtéž.
- 112) Viz 3. kapitola, str. 37.
- 113) Viz tabulka č. 2 a pozn. 106.
- 114) AMS, kart. 195.
- 115) Tamtéž.

- 116) Necechovní výrobci tak mohli v určitých případech tvořit doplnění sortimentu na trhu. Viz Ehmer, J., *Traditionelles Denken*, str. 66–68.
- 117) AMS, kart. 195.
- 118) Soběslav tak nepatřila k městům, kde obchod s vlnou ovládli výhradně obchodníci.
- 119) AMS, kart. 196.
- 120) Viz 4. kapitola, str. 45, pozn. 15.
- 121) Vs Třeboň, sign. IB 5AZ 9.
- 122) Tamtéž.
- 123) AMS, kart. 196.
- 124) Šlo např. o různé pokyny vrchnostenské kanceláře jako např. v souvislosti s již zmiňovanou volbou cechmistrů nebo v souvislosti s udílením nových privilegií.
- 125) AMS, kart. 198.
- 126) Tamtéž.
- 127) Tamtéž.
- 128) AMS, kart. 199.
- 129) AMS, kart. 198.
- 130) Např. v Liberci, který patřil k největším centrům soukenické výroby u nás, bylo v polovině 18. století cechovně organizováno 500 řemeslníků, z nichž pouze 160 pracovalo v pozici samostatných mistrů. Podobná situace byla i v jiných městech. Srov. Martínek, Z., *Etnografický atlas*, str. 156.
- 131) Dne 10. ledna roku 1789 informovali soběslavští soukeničtí cechmistři magistrát, že sedm cechovních mistrů, kteří byli jmenovitě vypsáni, upadlo do velikých dluhů. Jejich výše se pohybovala od 121 do 372 zlatých. AMS, kart. 197.
- 132) Pro starší období podobné prameny svědčící o individuálním jednání členů soukenického cechu chybějí (nemusely se ovšem dochovat). Proto nelze v této otázce generalizovat.
- 133) AMS, kart. 198.
- 134) Winter, Z., *Z městských živností*, str. 318.
- 135) Viz Šimůnek, Robert, *Správní systém šlechtického dominia. Rožmberská doména 1418–1472*. Praha 2005, str. 254.
- 136) Viz Ebelová, I., *Pražská a venkovská stavební řemesla*, str. 54.

5.2 Tkalci

5.2.1 Cechovní statuta

Na jihu Čech, v rámci rožmberského dominia, začaly první tkalcovské cechy vznikat až v průběhu 16. století, zvláště pak v jeho druhé polovině.¹ Výjimkou nebyla ani Soběslav. Zikmund Winter klade vznik tkalcovského cechu v Soběslavi do roku 1532.² Z této doby se však cechovní statuta nedochovala. Dne 11. března roku 1599 pak místním tkalcům statuta obnovil známý bonviván své doby Petr Vok z Rožmberka, jejichž text známe z opisu z roku 1678.³ Důvod vydání statut byl prostý. V úvodu totiž stojí: „...předstoupili před nás opatrní starší mistři řemesla tkalcovského z města našeho Soběslavi, poddaní naši věrní, nás poníženež prosíce poněvadž jsou z dopuštění božího skrze nenadálý oheň o vejsady cechu svého přišli, abychom jim takové vejsady listem naším obnovili...“⁴ Je docela možné, že tímto „nenadálým ohněm“ byl právě onen zmiňovaný požár, který město postihl v roce 1598.

V textu soběslavských tkalcovských statut z roku **1599**, který se zřejmě příliš nelišil od textu zničených statut, můžeme opět rozlišit několik základních skupin ustanovení. Velká pozornost byla věnována ustanovením, která se týkala podmínek přijetí do cechu, tedy učení a získání mistrovského práva. Také tkalcovský cech v Soběslavi velice dbal na správný původ.⁵ Kdo se chtěl učit tkalcovskému řemeslu, musel předložit list o řádném na svět zplození a také doložit, že se dosud dobře a poctivě choval. Rukojmí se pak měli zaručit, že učedník nezběhne z učení. Po absolvovaném učení, jehož dobu statuta neuváděla, dostal učedník tzv. za vyučenou, za což měl povinnost zaplatit patnáct míšeňských grošů a dvě libry vosku.

Také udělení mistrovského práva bylo podmíněno předložením potřebných dokumentů – listu řádného na svět zplození, výučního listu a také dokumentů, které informovaly o dobrém chování uchazeče a jeho místě pobytu. Další podmínkou mistrovství byla zkouška řemesla. V rámci této zkoušky musel budoucí mistr starším cechmistrům správně odpovědět na otázky týkající se techniky tkaní a také vyhotovit mistrovský kus, o jehož podobě se ve statutech říká: „...totiž v jedné vosnově čtveru přízi barvami tlustosti neb tenkosti jednu stejnou složiti a osnovati a prvního dílu 28 loket, druhého 15, třetího 10, čtvrtého 9 položiti, a to přede všemi mistry do truhlíku nakládati srovnati...“⁶ Z této zkoušky se ovšem mohl budoucí mistr vyplatit. Ve statutech se praví: „...jestliže by se však týmiž staršími a mistry o takové ukazování řemesla umluviti, a to penězi uplatiti chtěl, mají toho starší a mistři nynější i budoucí tu vůli a svobodu míti, s ním se o to umlouvati...“⁷ Poplatek za mistrovství činil čtyři kopy míšeňských grošů a čtyři libry vosku. Nakonec musel nově přijatý mistr podle svých

možností zaplatit ostatním spolumistrům tzv. svačinku. Tento „mladší“ mistr pak zůstával v jakémisi podřízenějším, služebném postavení. V případě potřeby měl například obcházet celý cech a předávat jeho členům různé zprávy. Služební povinnosti končily až přijetím nového „mladšího“ mistra.⁸

Do této skupiny také můžeme zařadit ustanovení věnovaná otázkám mistrovských dcer a vdov. Také tkalcovské mistrovské dcery a vdovy přinášely svým manželům, kteří se chtěli stát mistry, výhody. Udělení mistrovského práva bylo v tomto případě podmíněno pouze složením pěti liber vosku. Mistrovské vdovy také měly právo dále provozovat řemeslo a přijímat učedníky a tovaryše.

Další skupina ustanovení soběslavských tkalcovských statut z roku 1599 byla věnována otázkám vnitřního fungování cechu. Týkala se zejména volby cechmistrů a jejich povinností. O volbě cechmistrů se ve statutech můžeme dočíst: „Protož mají se týž starší a mistři při prvních suchých dnech do hospody svý sjíti a tu zvolíce mezi sebou dvě osoby, lidi hodné a v řemesle jich zkušené, i za cechmistry vyhlásiti a dosaditi...“⁹ Celý cech se měl o suchých dnech pravidelně scházet a na těchto shromážděních pak řešit různé záležitosti řemesla. Také soběslavští tkalcovští cechmistři reprezentovali celý cech navenek a řídili a spravovali jeho vnitřní život. Mimo jiné měli dbát i na to, aby „jak mezi mistry, tak i mezi tovaryši dobrý řád držán byl“.¹⁰ Cechmistři proto ustanovili vždy jednoho z tovaryšů vrchním tovaryšem, který pak tovaryše zastupoval, ale také kontroloval. Ostatní členové cechu museli samozřejmě cechmistrům projevovat náležitou úctu. Do této skupiny také patří ustanovení věnovaná řádnému a způsobnému chování členů cechu. Tkalcovští mistři se neměli navzájem bezdůvodně obviňovat a neměli si také odluzovat tovaryše a čeládku. Tovaryšům bylo zapovězeno bez příčiny zahájit práci u jiného mistra, než u kterého do té doby pracoval.

Dalším okruhem, kterým se tkalcovská statuta z roku 1599 zabývala, byla otázka vesnických tkalců. Byl jim věnován poslední, poměrně obšírný článek, v jehož úvodu se říká: „Jestliže by se kdy trefilo a lidé z vesnic tu oblízce města našeho Soběslavě k tomuto cechu připojiti se chtěli, aneb již někteří připojeni byli, aby i ti nyní i budoucně jak řídit se věděli, takto o tom nařizujeme...“¹¹ V první řadě měl takový vesnický tkadlec splnit všechny výše jmenované povinnosti, které museli podstoupit i ostatní městští mistři. Na rozdíl od nich ovšem nemohl zaměstnávat tovaryše, učedníky však na vsi přijímat a učit mohl. Měl také poslouchat nařízení starších cechmistrů. Pokud by se tak nestalo, riskoval zákaz řemesla.

Když v roce 1706 kníže Adam František ze Schwarzenkerku obnovoval soběslavským cechům privilegia,¹² neopomenul ani tkalce. Dne 23. června roku **1706** tak získal tkalcovský cech nová statuta.¹³ Jejich text v základě vycházel ze statut předchozích. Mnohá ustanovení

pak byla doslovně převzata, nebo jen minimálně pozměněna. Šlo zejména o články věnované otázkám získání mistrovského práva, mistrovských dcer a vdov, ale také otázkám vnitřního fungování cechu (volba cechmistrů, dobré chování).

K přijetí do učení bylo i nyní nutné předložit potřebné dokumenty a složit rukojemství. Statuta tentokrát uváděla dobu učení, která byla stanovena na tři roky. Také poplatek za vyučenou byl vyšší – jedna kopa míšeňských grošů. Když se po absolvované době učení stal z učedníka tovaryš, musel také on zaplatit ostatním svačinku. Statuta z roku 1706 také zmiňovala vandr. Vandrování léta byla stanovena na dva roky, mistrovští synové pak měli vandrovat pouze rok.

K podmínkám k získání mistrovského práva, které zůstaly stejné, přibyla pouze povinnost opatřit si vlastní dům. Byla také konkretizována částka za prominutí mistrovského kusu, která činila deset kop míšeňských grošů. Uvedená byla i hodnota svačinky. Nový mistr měl zaplatit sud piva. Také podmínky pro vesnické tkalce, kteří by byli, nebo chtěli být připojeni k cechu, se nezměnily. Tentokrát však již nemohli přijímat učedníky.

Z nových přibyla zejména ustanovení týkající se náboženských otázek. Jak již bylo řečeno, ustanovení tohoto druhu byla pro pobělohorská statuta charakteristická. Soběslavští tkalci měli nejméně jednou za rok nechat za mrtvé i živé sloužit mši. V místním kostele také měli mít dva svícny, které pak při různých svátcích a bohoslužbách pravidelně zapalovali. Samozřejmostí bylo katolické vyznání.

Další skupina ustanovení se týkala živnostenských otázek, kam také můžeme zařadit otázky spojené s necehovními řemeslníky a kvalitou výrobků. Každý tkalcovský mistr mohl vyrábět, pokud to uměl, různé druhy tkanin¹⁴ ze lněné, ale i vlněné příze a svobodně je pak prodávat po jarmarcích. Žádný ovšem nemohl takové tkaniny kupovat odjinud a dále je prodávat, a to ke škodě soukeníků. Všem štolířům a nepořádným mistrům, kteří nebyli připojeni k cechu, bylo zakázáno provozovat tkalcovské řemeslo. O kvalitě výrobků se pak ve statutech říká: „Každý mistr má spravedlivý loket míti, váhu i závaží míti, k tomu také mají míti k cechu míru železnou, jednostejnou na plátno, aby všichni jednostejnou šíři dělali, taky od lidí slušný plat od díla brali.“¹⁵

Oba dochované texty cechovních statut soběslavských tkalců vykazovaly stejné rysy a vycházely ze společné předlohy – shořelých statut, která Petr Vok z Rožmberka tkalcům obnovil v roce 1599. Statuta z roku 1706 pak ještě k tomuto základu přidala typické prvky statut pobělohorského období, tedy náboženské otázky, ale také otázky spojené s ochranou místního trhu. Pokud srovnáme texty soběslavských tkalcovských a soukenických statut z roku 1706, zjistíme, že tkalcovská statuta byla podstatně jednodušší, stručnější a také

nevěnovala natolik pozornost všem otázkám cechovního života jako statuta soukenická. Chyběla zde například ustanovení týkající se technologických otázek, u soukeníků poměrně široce zastoupená. Na druhé straně věnovala tkalcovská statuta pozornost vesnickým výrobcům, což bylo dáno povahou tkalcovského řemesla. Bylo již řečeno, že na vesnici existovala poměrně široce rozšířená domácí výroba plátna a cech se samozřejmě musel této skutečnosti přizpůsobit. Vytvořil proto podmínky pro přivtělení vesnických mistrů k městskému cechu a tím i nástroj jejich kontroly.¹⁶

Také cechovní statuta soběslavských tkalců pozbyla formálně svoji platnost vydáním generálního cechovního patentu (1731) a generálních cechovních artikulí (1739). Nyní se měl soběslavský tkalcovský cech řídit těmito novými normativy, a to v podstatě za stejných podmínek jako soběslavští soukeníci (viz předchozí kapitola).

5.2.2 Cechovní knihy

Pro soběslavské tkalce se dochovaly pouze dvě cechovní knihy – kniha učedníků z let 1755–1906¹⁷ a kniha mistrů z let 1715–1857.¹⁸

*Kniha učedníků*¹⁹ cechu soběslavských tkalců z roku 1755 měla velmi podobný obsah jako zmiňovaná kniha učedníků soběslavských soukeníků. Každý zápis uváděl datum přijetí učedníka, jeho jméno a také jméno mistra, ke kterému byl přijat. Nakonec přicházel záznam o vyučení. Nepravidelně se také do knihy zapisovaly předepsané roky učení, které se pohybovaly od dvou do čtyř let. Je třeba připomenout, že doba učení byla tkalcovskými statuty z roku 1706 stanovena na tři roky. Taktéž generální cechovní artikule ji pro tkalce vyměřovaly na stejné období. Doba učení se tedy vyměřovala spíše individuálně a i po vydání generálií se cech řídil svými zvyklostmi. Platy za učení se do knihy nezapisovaly.

Ze zápisů v knize lze opět vyvodit příslušné počty soběslavských tkalcovských učedníků. Tabulka č. 4 pak ukazuje počty přijatých učedníků v letech 1755–1860. Stejně jako v případě soukenických knih je tabulka rozdělena do desetiletých intervalů a končí rokem 1860, vzhledem k zániku cechovního systému v předchozím roce. Z knihy učedníků soběslavských tkalců také vyplývá, že se velké procento tkalcovských učedníků učilo u svých otců. Řemeslo si tak i zde udržovalo rodinnou tradici.

Jediná dochovaná *kniha mistrů*²⁰ soběslavského tkalcovského cechu byla založena v roce 1715 proto, aby „semo byli do ní mistři zapisováni a paměti do ní dobré uvéstí“.²¹ Kniha tedy měla sloužit také k pamětním zápisům, ovšem již od počátku byla vedena jako kniha mistrů. Přesto tři krátké pamětní zápisy obsahuje. První informuje o rozepři, která

vznikla mezi ženatými a svobodnými tovaryši. Příčinou rozepře byl požadavek ženatých tovaryšů, aby svobodní tovaryši skládali do pokladnice „tuplovanéj peníz“. K porovnání došlo dne 1. května 1715 za asistence starších cechmistrů.²² Další zápis informuje o prohřešku tovaryše Bartoloměje Aničky, který se v roce 1717 neohlásil u soběslavského tkalcovského cechu, když šel na vandr, ani když se z vandru vrátil. Musel proto zaplatit jeden zlatý deset krejcarů pokuty. Konečně poslední zápis obsahuje informaci o požáru, který vypukl ve městě Soběslavi dne 11. května 1719, a kterému padlo za oběť třicet osm domů.

Každý zápis, vedený v podstatě obdobným způsobem jako ve zmíněné soukenické knize, obsahoval jméno nově přijatého mistra a datum jeho přijetí. Do knihy se také zpočátku zapisovaly příslušné poplatky za mistrovské právo, později pouze informace, že příslušný mistr svou povinnost splnil. Z uváděných částek pak opět vyplývá, že většina nově přijímaných mistrů byla mistrovskými syny nebo také manžely mistrovských dcer a vdov. Ti všichni byli v platbách za mistrovské právo zvýhodňováni.²³ Většina mistrů také nezaplatila předepsanou částku najednou. Nebylo výjimkou, že mistr splácel své pohledávky i několik desetiletí, a to i v případech, že poplatek za mistrovské právo činil „pouze“ vosk.²⁴ Soběslavští tkalci tedy patřili spíše mezi chudší řemeslníky.²⁵ Od roku 1745 se také začaly do knihy zapisovat poplatky za mistrovský kus, ovšem nepravidelně. Většinou takový poplatek činil jedno vědro piva, nebo dva zlaté patnáct krejcarů.

Ani nově přijatý tkalcovský mistr však neměl vždy jistotu, že se stane samostatným řemeslníkem. V roce 1764 byl například za mistra přijat jistý Václav Truhlička, u jehož jména stálo: „Přijat jest do poctivého cechu za mistra a ouda našeho jak na ten způsob, dokud jeho otec bude živ, že mu mistrovství nepouští ani dům nic, až do jeho smrti on má být tovaryšem.“²⁶ I když byl takový zápis v knize ojedinělý, nemuselo se jednat o jediný případ. Znovu je tedy třeba zopakovat, že získání mistrovského práva bylo pro řemeslníka finančně velmi náročné (viz již zmiňované splácení poplatků), nemluvě o pořízení vlastního domu a dílny. Jak je vidět na příkladu Václava Truhličky, ani mistrovští synové, ač na poplatcích zvýhodnění, neměli cestu k samostatné dílně vždy nejpřímější.

Počty nově přijatých soběslavských tkalcovských mistrů ukazuje tabulka č. 5, která je zpracována obdobným způsobem jako předešlá tabulka.

5.2.3 Ostatní prameny

V této skupině pramenů jsou na tom soběslavští tkalci o poznání hůře než soukeníci. Osobní doklady členů cechu se nedochovaly vůbec a spisy související s cechem

soběslavských tkalců jsou dochovány řídce. Jde pouze o jednotliviny.²⁷ Cech soběslavských tkalců však nepatřil ve městě k nejmenším, právě naopak. Např. podle tabely řemeslné výroby a obchodu města Soběslavi z 16. července roku 1739²⁸ se ve městě nacházelo třicet tkalcovských mistrů, kteří pracovali na stejném počtu stavů.²⁹ Z již zmiňovaného celkového seznamu tovaryšských listů, které soběslavské cechy vydaly v letech 1780–1791,³⁰ můžeme zjistit počty tkalcovských tovaryšů, kteří tento list ve jmenovaném období od soběslavských tkalců získali. Jejich počty ukazuje tabulka č. 6.³¹

Mezi opravdu nepočtenými dochovanými spisy, které se týkají cechu soběslavských tkalců, můžeme najít stejný důkaz neochoty tkalcovského cechu přijímat nové členy jako u soběslavských soukeníků. V roce 1729 si např. u vrchnostenské kanceláře stěžoval jistý Jakub Mráz, že ho nechce tkalcovský cech přijmout za spolumistra. Třeboňský hejtman pak městské radě v Soběslavi napsal: „Poněvadž svatební smlouvy producoval a dokázal, že jemu paní mateř dům zapsala a on po její smrti v držení téhož přijde, proč při takovéto okolostojíčnosti nevidím, proč by pravený pořádek proti tomu býti mohl...“³²

Dne 11. září roku 1706 adresoval třeboňský hejtman soběslavské městské radě list, kterým odpovídal na stížnost vesnických tkalců na tkalce soběslavské, že omezují jejich přivtělení k cechu. Třeboňský hejtman napsal: „Nemálo se diviti musím, že tamního města cechmistrů, obzvláště pak řemesla tkalcovského, proti mé na žádost udělené rady, totiž by se od jednoho každého vesnického řemeslníka alespoň s polovičkou, co jeden městský, když do cechu vstupuje, složití musí (...) přece nemožnou sumu od nich žádati se opovážili.“³³

Tato „nemožná suma“, kterou soběslavští tkalci požadovali po vesnických řemeslnících, je konkretizována v další stížnosti. Stížnost také zároveň odhaluje skutečnou podobu tkalcovské mistrovské svačinky. Jistý Marek Podlaha ze vsi Vlastiboř se po svém sňatku ohlásil u starších cechmistrů soběslavského tkalcovského cechu s žádostí o přijetí do cechu. Ve svém listu z 22. ledna roku 1724 adresovaném třeboňskému hejtmanovi pak napsal: „...odpověď od starších mistrů dána byla, jestliže jak jiný městský mistr 14 zlatých peněz, 1 sud piva, 4 libry vosku, 21 kusů kůže, 90 liber masa vařeného a pečeného, také mouky (...) anóbrž se po vše časy s námi veskýma mistry následovně pokračovalo...“³⁴ Marek Podlaha dále hejtmana žádal, aby mu bylo jakožto vesnickému tkalci, který nemůže mít učedníky ani tovaryše, umožněno zaplatit pouze polovinu jmenovaných peněz a také svačinky. Již 31. ledna psal soběslavský purkmistr do Třeboně: „...po dostání od Vaší milosti psaní též includirovaného memoriálu Marka Podlahy (...) jsem hned pány starší poctivého cechu tkalcovského k sobě citírovati dal, jim mínění Vaší milosti přednesl (...) pročez tak třetí den se prohlásili, že jeho napolovic peněz, totiž 7 zlatých a polovic jídel k svačině (...) jakožto

vesnického mistra přijmou...³⁵ V této souvislosti je třeba připomenout, že tkalcovská statuta vyměřovala při vstupu do cechu pro vesnické tkalce stejné podmínky jako pro tkalce městské. Vrchnostenská kancelář či vrchnost tedy v této souvislosti svými nařízeními či žádostmi odporovala liteře tkalcovských statut, které sama potvrdila.

Nejen tedy soběslavští soukeníci, ale i tkalci se snažili omezovat nebo alespoň nezvyšovat počet mistrů. Důvod byl stále stejný, nedostatek odbytu a potíže s užitím se. Soběslavští tkalcovští cechmistři si např. v nedatovaném listu (zřejmě dvacátá léta 18. stol.) stěžovali třeboňskému hejtmanovi, že jistý nejmenovaný tovaryš požádal o přijetí mezi mistry, ale zdráhal se zaplatit plnou výši poplatku. Ještě k tomu se dovolával ochrany městské rady. Cechmistři mimo jiné psali: „...i poněvadž nás mistrův v počtu též toho již třiceti v městě samým (mimo vesnic) skutečně se vynachází, kdežto své obchody dosti těžko s řemeslem vedeme, přece ale jeden každý svou povinnost dle privilej vystátí musel...“³⁶ Jak vyplývá z předešlých příkladů, vrchnostenská kancelář často tyto ochránářské snahy cechu tlumila a omezovala.

Na druhou stranu však tkalcovský cech nalézal u vrchnostenské kanceláře také záštitu jako např. v roce 1706, když soběslavští soukeníci bránili tkalcům v přístupu k valše. Dne 22. září adresoval třeboňský hejtman městské radě v Soběslavi list, kterým odpovídal na stížnost soběslavských tkalců. Třeboňský hejtman napsal: „...poněvadž v zdejších třeboňských soukenických privilegiích by žádnému mistru tkalcovskému cajky polovičně dělati a valchovati zabráněno nebylo, zřetelně postaveno stojí, dle čehož že i oni zdejšíma se konformírovati a žádnému co takového zbranírovati nemají, za spravedlivé býti uznávám.“³⁷

Z malého počtu dochovaných pramenů spisového materiálu vyplývá, že cech soběslavských tkalců nepatřil k významným městským cechům. Jak již však bylo řečeno, nepatřil na druhou stranu také k nejmenším. Po soukenících byl druhým nejpočetnějším cechem ve městě. Pro odhad úrovně výroby však není počet cechovních mistrů jediným určujícím faktorem. Důležitým ukazatelem byl např. počet pracovních sil v řemesle, tedy hlavně tovaryšů. Z tabulky č. 6 zjistíme, že soběslavský tkalcovský cech vydával v osmdesátých letech 18. století poměrně malé množství těchto listů, z čehož vyplývá, že větší procento tkalcovských mistrů zřejmě pracovalo bez tovaryše.³⁸

I když patřilo plátno k významným obchodním artiklům, vše nasvědčuje tomu, že se soběslavští tkalci do širšího obchodu nijak výrazně nezapojili. Jejich řemeslo mělo spíše lokální charakter a uspokojovalo potřeby místního trhu.³⁹ Soběslavští tkalci si také udrželi pozici samostatných výrobců.

Tabulka č. 4

<i>rok</i>	<i>Počet přijatých učedníků</i>
1755–1760	11
1761–1770	12
1771–1780	17
1781–1790	8
1791–1800	11
1801–1810	5
1811–1820	12
1821–1830	20
1831–1840	16
1841–1850	13
1851–1860	9

Tabulka č. 5

<i>rok</i>	<i>Počet přijatých mistrů</i>
1715–1710	3
1711–1720	1
1721–1730	10
1731–1740	20
1741–1750	24
1751–1760	14
1761–1770	13
1771–1780	9
1781–1790	11
1791–1800	7
1801–1810	8
1811–1820	9
1821–1830	6
1831–1840	9
1841–1850	8
1851–1857	6

Tabulka č. 6

<i>Rok</i>	<i>Počet vydaných tovaryšských listů</i>
1780	5
1781	6
1782	9
1783	4
1784	4
1785	–
1786	–
1787	1
1788	3
1789	1
1790	1
1791	1

-
- 1) Textilním cechům na jihu Čech v 16. stol. se věnuje Čechura, J., Rozvoj cechů, str. 177–185.
 - 2) Winter, Z., Řemeslnictvo a živnosti, str. 616.
 - 3) AMS, cech tkalců, sign. I/1.
 - 4) Tamtéž.
 - 5) V roce 1737 se např. zdráhal tkalcovský cech v Soběslavi vyučit jistého Tomáše Mauzala. Jeho matka prý měla pocházet z nepoctivého lože. Za svého poddaného se nakonec musela postavit Marie Anna Netolická z Fürstenberku. Protože bylo toto nařčení nepodložené, nařizovala soběslavské městské radě, aby sjednala nápravu. Městské radě napsala: „...aby můj poddaný Tomáš své jedenkráté začaté řemeslo dle zchovalého způsobu napořád vyučiti se mohl, naříditi sobě oblíbil.“ AMS, kart. 196.
 - 6) AMS, cech tkalců, sign. I/1.
 - 7) Tamtéž.
 - 8) Uvnitř cechu se tak mohly vytvářet sociální hierarchie. Viz Haupt, H.,G., Neue Wege zur Geschichte, str. 22–23.
 - 9) AMS, cech tkalců, sign. I/1.
 - 10) Tamtéž.
 - 11) Tamtéž.
 - 12) Viz Lintner, J., Soběslav, str. 38.
 - 13) AMS, cech tkalců, sign. I/2.
 - 14) Např. ubrusy, bachran, mezulán atd.
 - 15) AMS, cech tkalců, sign. I/2.
 - 16) Nejvíce rozvinutá byla tkalcovská výroba v severních a východních Čechách, kde bylo také největší množství vesnických tkalců. Soběslavsko nepatřilo mezi oblasti s příliš rozvinutou tkalcovskou výrobou, proto i množství vesnických tkalců bylo menší. Poměr městských a vesnických tkalců v některých oblastech Čech sestavil na základě tereziánského katastru a produkčních tabel Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 142.
 - 17) AMS, cech tkalců, sign. II/2.
 - 18) AMS, cech tkalců, sign. II/1.
 - 19) AMS, cech tkalců, sign. II/2.
 - 20) AMS, cech tkalců, sign. II/1.
 - 21) Tamtéž.
 - 22) Bohužel se však již nedozvídáme, k jakému porovnání došlo.
 - 23) Do roku 1731, kdy byl vydán generální cechovní patent, platil takový mistr pouze pět liber vosku (viz tkalcovská statuta z roku 1599). Od vydání generálního cechovního patentu a generálních cechovních artikulí měl povinnost zaplatit sedm zlatých třicet krejcarů. Tyto poplatky však byly často nižší, než příslušné normativy stanovovaly, narozdíl od soukeníků, kteří platili stále stejné předepsané částky.
 - 24) Např. jistý Marek Klepač přijatý za mistra v roce 1727 měl jako mistrovský syn povinnost složit do pokladnice pět liber vosku. 2.5 libry vosku zaplatil ihned a zbytek splácel. Ještě v roce 1774 však neměl celou pohledávku zaplacenou. AMS, cech tkalců, sign. II/1.
 - 25) Podle tereziánského katastru (1757), který rozděloval řemesla do čtyř tříd podle předpokládané výnosnosti, patřili tkalci mezi nejméně výnosná řemesla. Srov. Míka, A., Řemesla a obchod, str. 108–109.
 - 26) AMS, cech tkalců, sign. II/1.

- 27) Viz str. 73, pozn. 88.
- 28) AMS, kart. 196.
- 29) Počet stavů v jednotlivých dílnách byl ukazatelem intenzity výroby. Srov. Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 145. Soběslav tak patřila spíše k městům s méně či středně intenzivní tkalcovskou výrobou. V blízkém Táboře se pro srovnání nacházelo v polovině 18. století sedmnáct mistrů a dvacet sedm stavů, v Jindřichově Hradci pak dvě stě osm mistrů a dvě stě padesát dva stavů. Srov. Tamtéž.
- 30) AMS, kart. 197.
- 31) První zápis v seznamu je ze dne 21. 7. 1780 a poslední z 30. 5. 1791.
- 32) AMS, kart. 196.
- 33) AMS, kart. 195.
- 34) Vs Třeboň, sign. IB 5AZ 9.
- 35) Tamtéž.
- 36) Tamtéž.
- 37) AMS, kart. 195.
- 38) Pro srovnání – v roce 1799 měl soběslavský soukenický cech padesát jedna mistrů. Z nich dvacet pracovalo bez tovaryše. Někteří soukeníci však zaměstnávali dva tovaryše. AMS, kart. 198.
- 39) Viz také Martínek, Z., Etnografický atlas, str. 151–152.

6. Závěr

Cechovní systém zaznamenal v našich zemích ihned po svém vzniku na počátku 14. století nebývalý rozkvět. Vedle jeho nesporné ekonomické role se také vyhranily i další funkce cechovních organizací. Mezi nejvýraznější pak patřila funkce charitativní. Cechy působily na městský organizmus či v jeho rámci převážně pozitivně. Na druhé straně je pravdou, že cechovní ochránářská politika časem do té míry zmohtněla, že začala svazovat a omezovat případnou – řečeno moderním jazykem – podnikatelskou iniciativu a konkurenci. Docházelo proto postupně ze strany státu k omezování cechovního systému a nakonec k jeho úplnému zrušení.

V rámci systému cechovní organizace zaujímal textilní řemesla a jejich cechy do jisté míry výjimečné postavení. Toto postavení bylo dáno zejména rozsáhlým obchodem se sukem a plátnem a také účastí obchodního kapitálu. Snahy o omezení a překročení cechovního systému se tak jako první projevily právě v těchto oborech. Soukenické a tkalcovské řemeslo však mělo svá vlastní specifika. Rozdíl byl zejména v dělbě práce, ve které právě soukenictví dospělo vrcholu. Pro tkalcovství byla zase příznačná rozsáhlá vesnická výroba plátna, se kterou městští tkalci museli počítat. Poddanská Soběslav nepatřila k významným zemským textilním výrobním a vývozním centřům, i když v rámci jihočeského panství – nejdříve rožmberského a posléze schwarzenberského – neměla zanedbatelné postavení.

V části práce, která se zabývala cechem soběslavských soukeníků a tkalců, zaujaly v pramenném materiálu základní místo normativní prameny – cechovní statuta. Šlo celkem o dva exempláře z předbělohorského období a tři z pobělohorského. Jednotlivá ustanovení statut, rozdělená do společných skupin, poskytla informace o vnitřním životě cechů a také o právech a povinnostech jejich členů. Statuta soběslavských soukeníků i tkalců svědčila o vyspělé cechovní organizaci obou cechů. Vždyť oba cechy patřily k nejstarším textilním cechům na jihu Čech, soukenický dokonce úplně k nejstarším.

Neméně významným sledovaným pramenem byly cechovní úřední knihy. Jednalo se o šest exemplářů dochovaných ovšem z mladšího období (první polovina 18. stol. a století 19.). Typologicky se jednalo o knihy učedníků, mistrů a v případě soukeníků ještě o dvě účetní knihy. Knihy učedníků a mistrů dovolily sestavit počty přijatých či vyučených učedníků a přijatých mistrů v daných obdobích, popřípadě sledovat výši příslušných poplatků, které se do těchto knih také zaznamenávaly. Výše poplatků, ale také často se opakující stejná jména či

přímé odkazy, svědčily o jistém „rodinném“ charakteru těchto dvou cechů. Největší vypovídající hodnotu však přinášejí účetní knihy, které informují o finančním hospodaření cechu. Z charakteru jejich vedení vyplynulo, že soběslavští soukeníci vedli dvě či dokonce několik řad těchto knih. Účetní knihy umožnily sestavit základní skupiny původců finančních příjmů a vydání soběslavských soukeníků. Zvláště z cechovních vydání vyplynulo, že charitativní a náboženské funkce cechu byly nezanedbatelné a nelze je podceňovat.

Poslední skupinou zkoumaných pramenů tvořily osobní doklady členů cechu a zejména spisový materiál. Osobní doklady členů cechu se dochovaly pouze pro soběslavské soukeníky, a to velmi torzovitě. Šlo vlastně jen o několik tovaryšských listů a vandrovních knížek z druhé poloviny 18. století. Ty pak poskytly určitou představu o pohybu tovaryšů a významu vandru. Naproti tomu písemnosti spisového materiálu se dochovaly v relativně větším množství, ovšem pouze v případě soukeníků. U tkalců bylo těchto písemností k dispozici podstatně méně. Až na malé výjimky šlo o mladší prameny, zejména z 18. století. Tato skupina písemností umožnila vhled do živého organismu obou cechů. Časté byly konflikty vyvolané zejména ochránářskými snahami cechů, které si shodně stěžovaly na svou chudobu. Důležitou roli nejvyšší rozhodčí instance hrála vrchnostenská kancelář, která v tomto směru oba cechy aktivně omezovala. Z obsahu této skupiny pramenů také vyplynula určitá diferenciací členů cechu. Nechyběly také příklady o porušování cechovních řádů.

Cech soběslavských soukeníků a tkalců představoval různorodá společenství nepostrádající individuální jednání a osudy. Na druhé straně se jednalo o společenství silně svázané tradicí. V tomto ohledu jistě nepředstavovaly tyto dva soběslavské textilní cechy žádnou výjimku. Cechy tedy nelze vnímat černobíle, ale jako nedílnou součást tehdejší společnosti i se všemi jejich rozmanitými projevy. Je tak úkolem budoucího bádání, aby přišlo s dalšími a novými otázkami a dále prohloubilo znalosti o těchto řemeslnických organizacích.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Třeboň – Státní oblastní archiv

Velkostatek Třeboň

sign. IB 5AZ 9 (cechy Soběslav)

Státní oblastní archiv Třeboň – Státní okresní archiv Tábor

AM Soběslav

Úřední knihy

i.č. 335, sign. II A 1/1 – Kniha na všelijaké přísahy, kniha 1

i.č. 338, sign. II A 1/4 – Kniha opisů cechovních privilegií, kniha 4

Aktový materiál

i.č. 1080, sign. III H 7 – Mlýny, valcha, barevna a pazderna, kart. 84

i.č. 1090, sign. III I 7 – Evidence obyvatelstva, kart. 187

i.č. 1093, sign. III I 10 – Živnostenská policie, kart. 195–199

Cechy Soběslav

Cech soukeníků Soběslav

Listiny

i.č. I/1 – Artikule, rok 1438, kart. 1

i.č. I/2 – Artikule, rok 1674, kart. 1

Knihy

i.č. II/1 – Kniha učedníků, kart. 1

i.č. II/2 – Kniha mistrů, kart. 1

i.č. II/3 – Kniha zápisů ze schůzí, kart. 2

Spisy

i.č. III/1 – Osobní doklady, kart. 2

Účetní materiál

i.č. IV/1 – Kniha příjmů a vydání, kart. 2

Cech tkalců Soběslav

Listiny

i.č. I/1 – Artikule, rok 1599, kart. 1

i.č. I/2 – Artikule, rok 1706, kart. 1

Knihy

i.č. II/1 – Kniha památná, kniha mistrů, kart. 1

i.č. II/2 – Kniha tovaryšů a učedníků, kart. 1

Spisy

i.č. III/1 – Osobní doklady, kart. 1

Literatura

Antl, Theodor, Příspěvek k vývoji cechovnictví v jižních Čechách, PA 17, 1896–1897, str. 583–602.

Bělina, Pavel, Česká města v 18. století a osvícenské reformy, Praha 1985.

Čechura, Jaroslav, Cechy rožmberských měst a městeček do poloviny 16. století, JSH 58, 1989, str. 113–123.

Týž, Rozvoj cechů na rožmberském dominiu po roce 1550: textilní řemesla, JSH 58, 1989, str. 177–185.

Týž, České země v letech 1310–1378. Lucemburkové na českém trůně, Praha 1999.

Týž, České země v letech 1378–1437. Lucemburkové na českém trůně II, Praha 2000.

Týž, České země v letech 1526–1583. První Habsburkové na českém trůně 1, Praha 2008.

Týž, Kriminalita a každodennost v raném novověku, Praha 2008.

Diviš, Jan, Pražské cechy, Praha 1992.

Doležel, Jiří, Nová centra přemyslovských Čech a Moravy ve 13. století, in: Sommer, Petr, Třeštík, Dušan, Žemlička, Josef (eds.), Přemyslovci. Budování českého státu, Praha 2009, str. 351–377.

Ebelová, Ivana, Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka, Praha 2001.

Ehmer, Josef, Traditionelles Denken und neue Fragestellungen zur Geschichte von Handwerk und Zunft, in: Lenger, Friedrich (Hg.), Handwerk, Hausindustrie und die historische Schule der Nationalökonomie, Bielefeld 1998, str. 19–76.

Graus, František, Český obchod se sukrem ve 14. a počátkem 15. století, Praha 1950.

Týž, Chudina městská v době předhusitské, Praha 1949.

Týž, Soukenictví v době předhusitské, Sborník pro hospodářské a sociální dějiny I, 1946, str. 164–183.

- Haas, Antonín, O tak řečeném právu královském rožmberských měst a městeček, JSH 26, 1957, str. 69–74.
- Haupt, Heinz-Gergard, Neue Wege zur Geschichte der Zünfte in Europa, in: Heinz-Gerhard Haupt (Hg.), Das Ende der Zünfte. Ein europäische Vergleich, Göttingen 2002, str. 9–37.
- Hoffmann, František, České město ve středověku, Praha 1992.
- Hofmann, Gustav, Několik poznámek k mírám v textilní výrobě, AČ 24, 1974, str. 105–108.
- Husa, Václav, Výrobní vztahy v českém plátenictví v 15. a v první polovině 16. století, Český lid 44, 1957, str. 1–11.
- Janáček, Josef, Barviva v českém soukenictví 16. století, ČsČH 19, 1971, str. 381–396.
- Týž, České dějiny, doba předbělohorská 1526–1547, kniha I., díl II., Praha 1984.
- Týž, České soukenictví v 16. století, ČsČH 4, 1956, str. 553–590.
- Týž, Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu, Praha 1963.
- Týž, Rudolfinské drahotní řády, Praha 1957.
- Týž, Řemeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha 1961.
- Týž, Zrušení cechů roku 1547, ČsČH 7, 1959, str. 231–242.
- Janák, Jan, Hladíková, Zdeňka, Dobeš, Jan, Dějiny správy v Českých zemích od počátků státu po současnost, Praha, 2005.
- Janotka, Miroslav, Linhart, Karel, Zapomenutá řemesla, Praha 1984.
- Kalista, Zdeněk, Století andělů a d'áblů. Jihočeský barok, Jinočany 1994.
- Kejř, Jiří, Vznik městského zřízení v českých zemích, Praha 1998.
- Kozák, Jan, Stopp, Klaus, Obrazy českých a slovenských měst na řemeslnických dokladech z let 1755–1865, Umění a řemesla 1/87, 1987, str. 25–32.
- Ledvinka, Václav, Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách, in: Česká města v 16.–18. stol., Praha 1991, str. 106–112.
- Lintner, Jan, Soběslav 1390–1940, Soběslav 1941.
- Lintner, Jan, Salák, František, Okresní archiv v Soběslavi. Průvodce po fondech a sbírkách, Soběslav 1958.
- Klíma, Arnošt, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955.
- Martínek, Zdeněk, Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska III. Řemeslná, domácí a manufakturní výroba a obchod v Čechách v letech 1752–1756, Praha 2000.
- Týž, Necechovní řemeslníci v Čechách v polovině 18. století, Český lid 83, 1996, str.275–288.

- Martínková, Lenka, Cechovní znamení se zvláštním zřetelem k situaci okresu Pelhřimov. In: *Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století*. Pelhřimov 1999, str. 41–48.
- Mendl, Bedřich, Sociální krise měst ve století čtrnáctém, ČČH 30, 1924, str. 35–74, ČČH 31, 1925, str. 233–270, 533–565, ČČH 32, 1926, str. 249–282.
- Týž, Počátky našich cechů, ČČH 33, 1927, str. 1–20, 307–346.
- Týž, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských, Praha 1947.
- Mezník, Jaroslav, Karel IV., patriciát a cechy, ČsČH 13, 1965, str. 203–217.
- Míka, Alois, Řemesla a obchod v českých městech ve světle Tereziánského katastru, PSH 1978, str. 108–119.
- Nový, Rostislav, Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČsČH 21, 1973, str. 73–109.
- Pánek, Jaroslav, Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance, Praha 1989.
- Pátková, Hana, Bratrstvie ke cti Božie, Praha 2000.
- Táž, „Volumus eciam, quod liber in pergameno fiat.“ Úřední knihy středověkých bratrstev a cechů v Čechách, AČ 56, 2006, str. 184–192.
- Pávek, Miloslav, Textilní výroba v historickém přehledu, Praha 1973.
- Petráň, Josef a kol., Dějiny hmotné kultury II/2, Praha 1997.
- Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), I/2 (1526–1848), Praha 1980, 1982.
- Rynešová, Blažena, Pelikán, Josef, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, svazek IV., Praha 1954.
- Stopp, Klaus, Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten. Beschreibender Katalog der Arbeitsattestate wanderender Handwerksgesellen, Bd 7, 8, Stuttgart 1985.
- Šimeček, Robert, Správní systém šlechtického dominia. Rožmberská doména 1418–1472. Praha 2005.
- Šimeček, Zdeněk, Obchod jižních Čech s Rakousy v 2. polovině 15. a na počátku 16. století, ČsČH 19, 1971, str. 683–710.
- Šmahel, František a kol., Dějiny Tábora, I. díl 1. svazek, České Budějovice 1988.
- Šmída, Josef, Hospodářská politika vlády a brněnské textilní cechy v XVIII. století, ČSPS 43, 1935, str. 37–44, 78–83.
- Týž, Historické podmínky a předpoklady rozmachu nákladnictví v Čechách v letech 1700–1754, ČSPS 60, 1952, str. 25–30.
- Tecl, Rudolf, O „modrém pondělí“ soběslavských ševcovských tovaryšů v roce 1528, Výběr 32, 1995, str. 137–138.

- Týž, Nejstarší znaky tábořských cechů, TA 12, 2004, str. 157–195.
- Truc, Miroslav, Ius regale rožmburských městských privilegií, in: Městské právo v 16.–18. století v Evropě, Praha 1982, str. 53–67.
- Třeštík, Dušan, Češi a dějiny v postmoderním očistci, Praha 2005.
- Urfus, Valentin, K cechovní politice v Čechách na přelomu 17. a 18. století a k jejím ideovým zdrojům, PHS 4, 1960, str. 39–65.
- Vojtíšek, Václav, O Gustavu Fridrichovi, AČ 22, 1972, str. 149–168.
- Winter, Zikmund, Dějiny řemesel a obchodu v XVI. a XV. století, Praha 1906.
- Týž, Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1909.
- Týž, Z městských živností, Praha nedatováno.